

LUND UNIVERSITY

Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 2015

Rahm, Henrik

2015

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Rahm, H. (Red.) (2015). *Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 2015*. (Årsbok). Vetenskapssocieteten i Lund.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

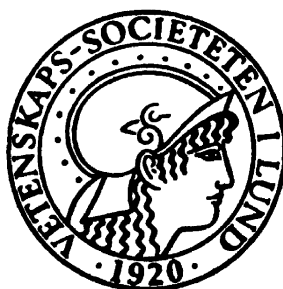
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vetenskapssocieteten i Lund

Årsbok 2015

REDAKTION Henrik Rahm
FORMGIVNING Stilbildarna i Mölle, Frederic Täckström
TRYCK Elanders/Fälth & Hässler, Mölnlycke 2015

ISBN 978-91-980551-4-6
ISSN 0349-053x

Innehåll

Artiklar

Anna Hedlund

Väld i exil. Kollektiv identitet och världsbild bland rwandiska huturebeller i östra Kongo 5

Per Erik Ljung

System och intuition. F J Billeskov Jansens *Poetik* 19

Björn Magnusson Staaf

Spela hnefatafl ensam 35

Per Nilsén

Law, Clemency – and Privateering. The Swedish Blockade of Norwegian Ports in 1814 49

Anders Persson

Online schack och chatt interaktion. Spel och spelande i schack ansikte-mot-ansikte och online 65

Helena Sandberg

Matmakt och matval. Vem bestämmer vad vi äter? 83

Andreas Westergren

Heliga platser i förvandling. Religionsmöten i det senantika och nutida Syrien 95

Ola Wikander

Don't Push this Button. Phoenician Sarcophagi, "Atomic Priesthoods" and Nuclear Waste 109

Louise Vinge

Den skånska allmogen och det akademiska Lund 125

Vetenskapssocieteten i Lund

Matrikel 135

Stadgar 152

Skriftförteckning 157

Artikelförfattare 163

Anna Hedlund

Våld i exil

Kollektiv identitet och världsbild
bland rwandiska huturebeller i östra Kongo

Den 6 april 1994 var Rwandas dåvarande president Juvénal Habyarimana på väg tillbaka till Kigali från en fredskonferens i Tanzania¹. Strax innan landning sköts planet ner av en missil avfyrad av ännu oidentifierade gärningsmän. Alla passagerare ombord omkom, inklusive president Habyarimana. Några timmar senare inledde Interahamwe-rebeller och anhängare av hutumilitären *Rwandan Armed Forces* (FAR)² systematiska massmord mot tutsibefolkningen. Massdödandet spred sig snabbt från huvudstaden Kigali till landsbygden. Flera tusen människor deltog i massakrerna. Tre månader senare hade mer än 800 000 tutsier och oppositionella hutuer dödats, de flesta med machetes. Folkmordet, som ofta beskrivs som en av de mest brutala händelserna i modern tid, pågick i 100 dagar innan den nuvarande presidenten, Paul Kagame och *Rwandan Patriotic Front* (RPF) lyckades stoppa massdödandet.³ Medan folkmordet 1994 ofta beskrivs som en etnisk konflikt mellan två folkgrupper, hutuer och tutsier, har forskning i efterhand visat att folkmordet snarare var ett resultat av en hundraårig politisk och ekonomisk maktkamp mellan majoritetsgruppen hutu och minoritetsgruppen tutsi där identitet och grupptillhörighet snarare än etnicitet spelade en avgörande roll (Pottier 2005).

Rwandas historia är väldokumenterad. Det finns hundratals böcker och artiklar som hjälper oss att förstå de koloniala, postkoloniala, politiska, ekonomiska och sociokulturella omständigheterna som möjliggjorde folkmordet 1994 (t.ex. Prunier 1995; 2009, Lemarchand 2009, Human Rights Watch 1999). I forskning om Rwanda är det vida känt att både hutuer och tutsier har konstruerat sin egen uppfattning om sin historia. Historiskt sett har båda folkslagen varit utsatta för förtryck, marginalisering och utanförskap från politiska och ekonomiska sfärer. Både hutuer och tutsier har genom historien konstruerat myter och definitioner om varandra som Den Andre. I dag har mer än 20 år passerat sedan folkmordet. Flera tusen förövare har ställts inför rätta i traditionella

bydomstolar (Gacaca courts) i Rwanda, och ett sjuttiotial av folkmordets mest centrala anstiftare har förhörts och ställts inför rätta i FN-tribunalen i Arusha i Tanzania (ICTR). Men det finns en historia som behöver mer uppmärksamhet i forskning. Vad hände egentligen med de tiotusentals före detta FAR och Interahamwe-rebeller som flydde Rwanda efter folkmordet och som aldrig ställdes inför rätta i Arusha?

I min forskning i socialantropologi har jag studerat motiv bakom våldshandlingar från förövaras perspektiv i konfliktsituationer. Jag har fokuserat på en rwandisk rebellrörelse aktiv i de konfliktdrabbade östra provinserna i grannlandet Demokratiska Republiken Kongo. Den här militära rörelsen opererar under namnet *The Democratic Forces for the Liberation of Rwanda* (FDLR) och är en hutuextremistisk politisk-militär grupp vars ledare anses ha anknytning till planeringen och genomförandet av folkmordet 1994. I dag styr FDLR som en av Kongos största icke-statliga grupper⁴ med ca 2000–5000 väpnade kombatanter. Huturebellerna kontrollerar också en stor flyktingbefolkning av hutuer om ca 15 000 civila män, kvinnor, äldre och barn. Medan vissa flyktingar flydde folkmordet 1994 är majoriteten andra generationens flyktingar som växt upp i rebelläger under FDLRs kontroll, ingifta kvinnor eller barn som har kidnappats som barnsoldater. Det är med andra ord viktigt att poängtera att även om FDLR är en militär rörelse ansvarig för krigsbrott i både Rwanda och Kongo så är den samtidigt en sammansättning av flyktingar och individer som har få möjligheter att lämna rörelsen och som lever i en verklighet av militär disciplin, fångenskap och propaganda (som jag återkommer till senare).

Huturebellerna kontrollerar stora geografiska områden i Kongos regnskogar och berg. FDLR opererar från avlägsna militärposter och har spelat en betydande roll i konflikterna i Kongo, bland annat har de stridit med Kongos regeringsmilitär (FARDC) under första Kongokriget (1996–1998) för att senare skifta allianser och fiendebilder. Rebellerna har stridit tillsammans med och mot ett dussintal kongolesiska grupper och är fortfarande en av de bidragande orsakerna till den utdragna konflikten och det oroliga säkerhetsläget i östra Kongo. I över tjugo år har anhängare till FDLR plundrat och bränt ner byar och tvingat tusentals människor på flykt, och de har utfört brutala systematiska attacker såsom våldtäkt, massvåldtäkt och massaker mot civila i Kongo.⁵

Syfte och disposition

I den här artikeln ska jag försöka besvara några av följande frågor: Vad har den här gruppen för ideologi? Hur legitimerar och rättfärdigar de våld? Och vilken betydelse har det kollektiva minnet av folkmordet 1994 för gruppens fortsatta krigsföring i Kongo? Det finns naturligtvis inga förklaringar som rättfärdigar det våld som rebellerna har utövat, verken i Rwanda eller i Kongo. Men för att få en förståelse för hur dessa individer resonerar och agerar i en konfliktsituation är det centralt att förstå den kollektiva världsbilden som formar värderingar, normer och tankemönster som på olika sätt kan hjälpa oss att förstå våldets bakomliggande orsaker. För att förstå kontexten krävs först en kort historisk genomgång. Efter det beskriver jag mitt fältarbete som jag genomförde i ett av FDLRs militärläger, beläget på en bergstopp i Kongos regnskog, fem dagars vandring från närmsta stad, Uvira, i södra Kivuprovinnsen. Jag fokuserar sedan på hur de individer jag intervjuade – rebelledare, kombattanter, exilanhängare, flyktingar och sympatisörer till FDLR – pratade om folkmordet i Rwanda och den politiska konflikten därefter och vilka narrativ mina informanter använde för att rättfärdiga våld i Kongo. Ett viktigt begrepp för att förstå hur våld produceras och re-produceras i militär och social isolering och marginalisering från samhället är diaspora och exil. Diaspora är ett begrepp som kan hjälpa oss att förstå hur människor och grupper skapar gemenskaper och sammanhang utanför hemlandet. Diasporiska gemenskaper tenderar att förenas via territoriell, etnisk, nationell, språklig, religiös eller kulturell samhörighet (Dahlstedt & Khayati 2013:83). Denna gemenskap tenderar att suddas ut eller överbrygga de gränser som nationer märker ut (Cohen 1997, citerat i Dahlstedt & Khayati 2013:83). Identitetsskapande i exil är som jag ska visa centralt för att förstå hur anhängare till FDLR konstruerar en världsbild som fortsätter att berättiga våld trots att mer än tjugo år har passerat sedan folkmordet 1994.

Massflykt till Kongo

Efter folkmordet 1994 flydde mer än två miljoner rwandiska flyktingar (majoriteten hutuer) över gränsen till östra Kongo (dåvarande Zaire) för att undvika hämndattacker från den nya tutsiregeringen.⁶ Bland de civila flyktingarna fanns tiotusentals krigsförbrytare, Interahamwe-rebeller och högt uppsatta militärer från FAR som hade deltagit i organisationen och genomförandet av folkmordet. Inom loppet av några veckor hade stora geografiska områden kring

Kivusjön förvandlats till ett av världens största flyktingläger. Miljontals människor, inklusive tusentals krigsförbrytare, trängdes på små ytor där tillgången till mat och vatten var begränsad. Rapporter från den här tiden beskriver en humanitär katastrof med fatala konsekvenser (UNHCR 2010). Varje dag dog flyktingar till följd av svält, sjukdomar, dåliga sanitära förhållanden och återkommande kolerautbrott. Trots att det internationella samfundet var medvetet om att krigsförbrytarna befann sig inne i lägren var det svårt att kontrollera situationen. Flyktinglägren förvandlades snabbt till en plats av osäkerhet, och FNs flyktingorgan UNHCR rapporterade om dagliga incidenter av mord, granatattacker, plundringar och stöld. Mitt i den humanitära katastrofen bröt en omfattande koleraepidemi ut, och tusentals barn, kvinnor och äldre dog till följd av ohälsa (Halvorsen 1999). Eftersom biståndsarbetare var upptagna med att försöka rädda liv och tillgodose flyktingar med grundläggande behov var uppmärksamheten inte omedelbart riktad mot den militära rörelsen som samtidigt höll på att mobiliseras i flyktinglägren (ibid). Mitt i förvirringen hade en stor grupp individer från Interahamwe-milisen och ex-FAR börjat mobiliseras. Rebellrörelsen, som använde flyktinglägren som en bas för rekrytering, beväpnade och tränade civila (Amnesty International 1996, Lemarchand 1997). Dessa individer accepterade inte att de hade förlorat makten i Rwanda utan började omorganisera sig inne i lägren. Istället för att se sig själva som besegrade flyktingar, såg de sig själva som en huturegering i exil (Feely & Thomas-Jensen 2008).⁷ Medan omfattande kolerautbrott dödade tusentals flyktingar, planerade hutuextremisterna sin återkomst till Rwanda med målet att återerövra den politiska makten i huvudstaden Kigali och fortsätta förintelsen av tutsibefolkningen (Manahl 2000). Eftersom många av ledarna för den nya rörelsen hade haft elitpositioner i den förra regeringen var de väl försedda med ekonomiska resurser, vapen och internationella nätverk. Snart hade de börjat upprätta politiska och administrativa nät inuti flyktinglägren. 1994–1996 var en avgörande tid för den nya rörelsen, och snart hade en ny rebellrörelse med tusentals anhängare etablerats framför ögonen på biståndsarbetare och det internationella samfundet.

I efterhand har det internationella samfundet fått massiv kritik, dels för misslyckandet att stoppa folkmordet i Rwanda, dels för att de inte lyckades stoppa rekryteringen till rebellrörelsen i Kongos flyktingläger. Andra forskare har påpekat att detta misslyckade måste ses mot bakgrunden av den massiva humanitära kris som rådde i flyktinglägren och samtidigt, utanför lägren, pågick kriget i Kongo. Miljontals människor var i desperat behov av bistånd (Reed

1998). Många hutuflyktingar anslöt sig till väpnade grupper för att söka skydd, eftersom de fruktade angrepp från Rwandas nya tutsiregering. Andra anslöt till väpnade styrkor utifrån rädsla; tusentals flyktingar var traumatiserade av massakrerna som ägt rum i Rwanda, många hade sett sina familjemedlemmar dödas brutalt, och i ljuset av deras marginaliserade och utsatta position som flyktingar var det många hutuer som fruktade vad som skulle hända om de försökte stå emot extremisterna (Reed 1998: 141).

År 1995 anklagade det internationella samfundet och den rwandiska regeringen huturebellerna för att vara ansvariga för folkmordet (Feeley & Thomas-Jensen 2008). Under den här perioden hade rebellerna redan lyckats väl med sin rekrytering av flyktingar. Hutuextremisterna etablerade ett politiskt parti och en militär vinge (som i dag utgör FDLR).⁸ Medan dessa tutsiregeringsfientliga styrkor använde Kongo som en fristad för att försöka attackera Rwanda var det första Kongokrigen (1996–1998) mot den före detta diktatorn Mobutu på väg. Huturebellerna blev snart en viktig del av kriget i Kongo och en av anledningarna till att Rwanda invaderade Kongo. Rwanda motiverade sin intervention i Kongo med argumentet att de måste få försvara sitt land mot fientliga extremister och att de fruktade att rebellerna återigen skulle invadera Rwanda och fortsätta utrotningen av tutsibefolkningen (Paddon 2010). Samtidigt i Rwanda gav Kagame order till RPF att utplåna extremistiska hutuer i Kongo.

Hämndattacker mot hutuflyktingar

År 1997 var ett våldsamt år. Rwanda genomförde flera attacker mot flyktinglägren i Kongo med syfte att slå sönder de extremistiska krafterna. I efterhand har Rwandas attacker fått hård kritik från det internationella samfundet eftersom de inte gjorde någon åtskillnad mellan de extremistiska rörelserna och civila flyktingar. Det finns lite litteratur om vad som egentligen hände när Rwanda attackerade flyktinglägren i Kongo. Vissa forskare, till exempel Lemarchand (2005) beskriver att Rwandas dödande av hutuer var avsiktligt, kanske till och med ett folkmord (ibid). Han skriver att mellan 100 000 och 200 000 flyktingar med hutuursprung dödades av Rwandas militär (se även Reyntjens 2009: 80–101; Paddon 2010: 327). Rwandas hämndattacker mot hutuflyktingarna har skapat starka kollektiva minnen och berättelser bland hutubefolkningar som lever i exil och diaspora, precis som folkmordet på tutsier har gjort i Rwanda (Lemarchand 2005, se även Adelman och Suhrke 1999). Händelserna i Kongo är fortfarande kontroversiella. Trots detaljerade rapporter (se t.ex. UNHR 2010) som ingående beskriver

attackerna mot hutuer i Kongo förnekar regeringen i Rwanda händelserna. Som jag ska återkomma till i nästa avsnitt är dessa händelser viktiga för att förstå FDLRs politiska ideologi och militära mål. Trots att hjälporganisationer lyckades återföra många flyktingar tillbaka till Rwanda under den här tiden var det flera tusen flyktingar som flydde allt djupare in i regnskogen. Många hutuflyktingar dog av hunger, utmattning och sjukdomar. Andra bosatte sig i flyktingliknande läger i Kongos djupa skogar där de är bosatta än i dag. Huturebellerna lever idag i social isolering och exkludering från sitt hemland och från det kongolesiska samhället. År av krig, indoktrinering från ledare och utanförskap har skapat en stark exilidentitet som är avgörande för gruppens fortsatta krigsföring.

Minne och politik efter folkmordet i Rwanda

Trots flera försök till fredsavtal mellan väpnade grupper i östra Kongo samt flera militära offensiver och strategier för att avvärja, demobilisera och reintegrera FDLR i det rwandiska samhället så finns det fortfarande ingen politisk eller diplomatisk lösning på konflikten mellan FDLR och Rwandas regering. En av orsakerna till detta är den strama postkonfliktspolitik som regeringen i Rwanda har fört sedan folkmordet⁹. Medan president Kagame ofta hyllas för Rwandas utvecklingspolitik har mycket forskning visat att efter folkmordet så har försoningsprocessen i Rwanda skapat nya klyftor mellan hutuer och tutsier genom att enbart representera tutsier som offer för folkmordet. Forskning har kritiserat regeringen i Kigali för att endast ge utrymme för en dominant historiebeteckning – att hutuer är förövare och tutsier är offer och för att inte erkänna att tusentals hutuer också var drabbade av händelserna 1994 och konsekvenserna (t.ex. att tusentals hutuer dödades av RPF i Kongo efter 1994). Den dominanta historiebeteckningen figurerar som den enda sanningen i det rwandiska samhället, i skolböcker, i årliga minnesceremonier, minnesplatser och museer utan att ge plats för hutuernas narrativ (Thomson 2011, King 2013). Den strama minnespolitiken i Rwanda har lett till nya kategorier (offer/förövare), etniska klyftor samt sociala och politiska ojämlikheter.

Politiken i Rwanda har en avgörande betydelse för FDLRs politiska ideologi och dess krigsföring i Kongo. Medan regeringen i Kigali anklagar anhängare av FDLR för att vara *génocidaires* (från franska, "folkmördare") utan att ta hänsyn till andra-generationens flyktingar som rör sig med FDLR och som inte har en koppling till händelserna 1994, har ledare för FDLR samtidigt argumenterat för ett dubbelt folkmord på hutuer i Kongo efter 1994 och att omvärlden har

en felaktig bild av vad som verkligen hände under 1990-talet (Romkema 2009). Oberoende av "sanningen" om vad som egentligen hände under folkmordet och åren därefter är dessa händelser fortfarande avgörande för den politiska situationen i dag. I dag rör sig huturebellerna i ett slags "exkluderande politisk zon" i östra Kongo där majoriteten lever under flyktingliknande förhållanden utan medborgarskap i Rwanda eller Kongo (se också Perera 2013). Eftersom rebellerna bär vapen och är klassificerade som en väpnad grupp kan den civila befolkningen som tillhör FDLR inte få en officiell flyktingstatus av UNHCR. Men andra ord, FDLR befinner sig i ett slags gränsland, där majoriteten har få andra alternativ än att stanna kvar i rebellägret.

I dag är FDLR en av 40 aktiva rebellgrupper i östra Kongo. Den politiska instabiliteten och konflikten med regeringen i Kigali bidrar till att rebellerna ser sig som exkluderade och marginaliserade från omvärlden utan rättigheter. Som jag ska visa i det följande har en sådan världsbild skapat både en stark kollektiv identitet om utanförskap samt en offerdiskurs som ofta används för att rättfärdiga våldshandlingar.

Fältarbete i östra Kongo

Mellan 2009 och 2012 gjorde jag 15 månaders etnografiskt fältarbete i södra Kivuprovinzen i östra Kongo.¹⁰ Under den här tiden intervjuade¹¹ jag fler än 200 rebelledare, soldater, barnsoldater, ex-kombattanter och andra aktörer¹² för att analysera hur dessa aktörer själva legitimerade och rättfärdigade våldshandlingar. Under mitt fältarbete spenderade jag ett par månader i ett militärläger kontrollerat av FDLR. Lägret, som var strategiskt beläget på en bergstopp i regnskogen, fungerade både som en bas för militär aktivitet för högt uppsatta officerare och som ett flyktingläger för den civila befolkningen. I militärlägret bodde, förutom ett hundratal väpnade män, cirka 150 civila kvinnor, äldre och barn. Trots att lägret påminde om ett flyktingläger där befolkningen bodde i små vingliga bambuhyddor utan tillgång till mat och rent vatten så var det märkbart att det var ett militärläger; män var klädda i uniformer och var beväpnade med Kalasjnikovs, handgranater och andra tunga vapen (Hedlund 2014).

Genom intervjuer, observationer och deltagande observationer samlade jag data om hur ett rebellläger är socialt, politiskt och militärt organiserat och hur ledarskap och hierarki fungerade inifrån. Jag observerade rutiner i det dagliga livet, såsom religiösa ceremonier och ritualer, militärträning, sånger, böner, och dokumenterade livshistorier och narrativ om hur de själva ser på världen och sin

situation i exil. Jag samlade berättelser om hur det är att växa upp och leva under militära förhållanden i en konfliktsituation och dokumenterade historier om folkmordet¹³ 1994, erfarenheter av tiden i flyktinglägren efter 1994 och lyssnade till mina informanternas berättelser om hur de ser på hutubefolkningens historia, upplever våld och erfarenheter av krig. Genom att analysera mitt etnografiska material fick jag en samlad bild av hur en extremistisk och politisk-militär rörelse fungerar inifrån, orsakerna bakom attacker mot civila, och deras politiska och militära mål samt drömmar och ambitioner. Självklart finns det inget som rättfärdigar det våld mina informanter har gjort sig skyldiga till, men mitt argument för att studera förövare har alltid varit att om vi vill förstå våldets orsaker och göra någonting åt det så måste vi interagera och lyssna på dem som utför våld. I följande avsnitt lyfter jag fram två centrala teman. Det första är förnekelsen av folkmordet och det andra temat är kollektiv identitet och historia.

Förnekelsen av folkmordet

Hierarki och militär disciplin är centralt för sammanhållningen inom FDLR. Till skillnad från många kongolesiska väpnade grupper liknar FDLRs struktur en konventionell militär med tydlig rangordning. I lägret där jag gjorde fältarbete var det tydligt att propaganda fungerade som en strategi för att upprätthålla sammanhållning och kontroll och för att ingjuta kämpaglöd bland kombattanterna. Propagandan hade olika uttryck, men varje dag skedde någon typ av kollektiv aktivitet, såsom politisk träning, religiösa ceremonier med politiska inslag eller teatrar och minnestunder, där kombattanter och civila fick lära sig den ”sanna bilden” av hutuernas historia och vad som egentligen hände under folkmordet 1994. Dessa ideologier överfördes till den yngre generationen, och även barn och unga soldater som aldrig varit i Rwanda delade den kollektiva världsbilden som ledarna proklamerade. På så sätt präglades vardagen av kollektiva ideologier, normer och övertygelser där det gemensamma politiska och militära målet var att återvända till Rwanda.

Den kollektiva identiteten

I mitt intervjumaterial framkom det att år av exil, krig och isolering från omvärlden har genererat en kollektiv hutuidentitet starkt förknippad till det ”förlorade hemlandet”, Rwanda. Marginalisering och utanförskap från hemlandet var centrala teman i mitt etnografiska material. Det var uppenbart att

det fanns en kollektiv uppfattning om att hutubefolkningen var offer för en lång historia av exkludering från Rwanda¹⁴ och en slags romantisering av det ”förlorade landet”. Alla jag intervjuade ansåg att Rwanda tillhörde hutubefolkningen som under decennier varit marginaliserade från tutsibefolkningens maktcenter. Offerdiskursen var vidare central i hur informanter pratade om folkmordet. Bland både kombattanter och civila fanns det en uppfattning om att folkmordet inte hade skett på det sättet som den dominanta bilden beskriver 1994. I mina informanters version var folkmordet organiserat och planerat av Paul Kagame och RPF och inte av hutuerna. Som andra studier har visat är förnekelse av folkmord inte unikt för FDLR och flera folkmordsforskare har visat att förnekelse av folkmord är vanligt (Scheper-Hughes & Bourgeois 2005). Som Hinton & O’Neill påpekar har alla aktörer som har varit inblandade eller som på något sätt har påverkats av folkmord en tendens att kartlägga sina berättelser om det förflutna på ett sätt som legitimerar deras agendor och intressen (Laban & O’Neill 2009). Förnekelseprocessen kan ta många olika uttryck, såsom att dölja bevis, skylla på offren, blockera utredningar om brott eller revidera historien (ibid). Khmer Rouge, till exempel, fortsatte med det tysta dödandet av etniska vietnameser i tjugo år efter folkmordet 1975, den turkiska staten förnekar fortfarande folkmordet på armenierna, och det statligt organiserade massvåldet i Sri Lanka, liksom den långvariga konflikten i Darfur, är fortfarande ifrågasatta (ibid).

Upplevelser om exil genomsyrade alla nivåer i det samhälleliga och militära livet. I intervjuer med både kombattanter och civila var det uppenbart att det pågick ett kollektivt projekt, en slags identifiering, att återskapa en berättelse om vad som ’faktiskt hände’ tiden före, under och efter folkmordet. På daglig basis utmanade mina informanter den officiella historiebeskrivningen. Folkmordet var en tid i historien som rebellerna vill radera, skriva om eller helt enkelt glömma bort. Istället för att acceptera sin historia eller att förena sig med sitt förflutna eller att ta åt sig av skulden för folkmordet talade man om politisk exil och ett liv i utanförskap. En sådan uppfattning om att vara bortstött från sitt hemland, och en kollektiv offerdiskurs är grundläggande för rebellernas militära och politiska ideologi. Genom att identifiera sig som offer motiverade informanter sina militära mål genom att återvända och bekämpa tutsierna som ”drivit dem bort från sitt hemland” och ”drivit dem in i skogen”.

Det var märkbart att kollektiva historier har traderats över generationer. Även den yngre generationen som aldrig varit i Rwanda talade om en lång historia av ojämlikhet, etniska förtryck, sociala orättvisor, en känsla av utanförskap,

och hade en stark vilja att lämna sina liv i exil och återvända till sitt hemland. Sådana uppfattningar tenderar att intensifieras i social exkludering och isolering.

Avslutande diskussion

Den här artikeln visat hur en grupp rwandiska rebeller, vars ledare har koppling till folkmordet i Rwanda 1994, men som numera är aktiva i östra Kongo, legitimerar och rättfärdigar våld. Jag har visat att mina informanter ser sig själva som offer för en lång historia av marginalisering i Rwanda samt exkludering från ett "normalt" liv i östra Kongo. Historia och politik är centrala teman för att förstå hur den här gruppen producerar och re-producerar extremistiska ideologier. Jag har visat att subjektiva uppfattningar om utanförskap och kollektiva offerdiskurser bland hutuer är ett resultat av exil och avskildhet från ett normalt samhälle. I rebelläger i Kongos regnskogar pågår ett kollektivt identitetsskapande. Ett centralt tema i mina informanternas kollektiva världsbild var att förneka och utmana den dominanta historiebeteckningen om vad som egentligen hände före och efter folkmordet 1994. Medan regeringen i Kigali, mediabevakning, och det internationella samfundet presenterar en förenklad bild där tutsier representerar "offer" och hutuer är "förövare", så argumenterade mina informanter för ett "dubbelt folkmord" och att president Kagame likväl gjort sig skyldig till folkmord med tanke på hur många hutuer som dödades av RPF i Kongo efter 1994. Medan det finns forskning som styrker detta resonemang så måste man också vara försiktig med att utmana historien. Det har inte varit min avsikt att argumentera för att rebellerna har rätt eller att utmana vad som egentligen hände före och efter 1994. Men för att förstå hur medlemmar av FDLR agerar och resonerar är det ytterst viktigt att förstå hur de ser på världen och från vilket perspektiv de agerar. Den kollektiva världsbilden som tjugo år efter folkmordet överförs till den nya generationen hutuflyktingar är viktig för att förstå våldets dynamik i Kongo. Även om det självklart finns flera olika aspekter att förstå och teoretisera kring våld var historien ett centralt och återkommande tema. Genom att identifiera sig själva som offer och genom att utpeka en central fiendebild legitimeras och rättfärdigas våldet. Vidare har jag problematiserat den simplificerade kategorin *génocidaires* (folkmördare) och jag har argumenterat för att även om FDLRs ledare spelade en viktig roll i folkmordet och har gjort sig skyldiga till krigsbrott så är majoriteten av FDLRs anhängare i dag civila flyktingar som på grund av den politiska situationen har få möjligheter att lämna rebellgruppen. Till detta ska det tilläggas att många

civila lever under ständigt hot från FDLRs ledare eftersom de lever i en sluten miljö där propaganda, militär disciplin och order är en del av vardagen. Trots att det har gått mer än 20 år sedan folkmordet i Rwanda så är konflikten mellan huturebellerna och Rwandas nuvarande regering fortfarande pågående. I Kongos regnskogar pågår en ständig omskrivning av den officiella historien som i sin tur befäster en världsbild som överförs till den nya generationen. Även om våldet aldrig kan rättfärdigas så kan vi genom att förstå hur förövarna själva ser på sin tillvaro i exil, förstå hur våld produceras och reproduceras i exil och därmed bidra med kunskap och resurser som kan hjälpa till att bygga fred och säkerhet i Kongo och postkonfliktens Rwanda.

Noter

- 1 Tack till Åke Wibergs Stiftelse för ekonomiskt stöd. Den här forskningen skulle inte vara möjlig utan finansiering från Harry Frank Guggenheim Foundation i USA, Lars Hiertas Minnesfond och Crafoordska Stiftelsen.
- 2 Rwandan Armed Forces refererar till militären under president Habaryimanas hutu-regering i Rwanda.
- 3 Efter år av marginalisering och exkludering från politiskt och socialt inflytande tog hutuerna makten efter självständigheten från Belgien 1962. Efter maktskiftet var det många tutsier som förtrycktes och diskriminerades. Under början av 1990-talet intensifierades konflikten då den tutsidominerade exilrörelsen under Paul Kagame, *Rwanda Patriotic Front* (RPF) invaderade Rwanda.
- 4 Sedan 2009 har många ledare för FDLR gripits och har ställts inför rätta och sedan FDLR bildades år 2000 har ledarskapet försvagats. FDLR har även haft många interna konflikter och rörelsen är i dag mer fragmenterad än tidigare.
- 5 För detaljerade rapporter om krigsbrott utförda av FDLR se, Human Rights Watch 2009, ICTJ 2014, International Crisis Group 2009
- 6 Tiden före folkmordet i Rwanda är väldokumenterad och jag har valt att fokusera på perioden efter folkmordet i Kongo eftersom det är där FDLR för närvarande är aktiv.
- 7 Se Malkki 1995 för en liknande studie om hutuidentitet i Tanzania och Burundi
- 8 För en längre historisk beskrivning, se t.ex. Feeley & Thomas-Jensen 2008
- 9 Se t.ex. The Policy of National Unity and Reconciliation
- 10 Jag gjorde fältarbete i tre olika omgångar med ett par månaders uppehåll. Fältarbetet bygger framförallt på intervjuer med FDLR, men jag har också intervjuat ett femtiotal ex-kombattanter, barnsoldater och avhoppare från olika icke-statliga militära grupper/miliser/för att få ett bredare och jämförande perspektiv.
- 11 Intervjuerna är översatta från franska, swahili eller kinyarwanda till engelska av min medarbetare och tolk, Patrick. För att det skulle passa formatet i den här artikeln har jag översatt delar av intervjuerna till svenska från engelska.

- 12 T.ex. representanter från NGOs, FN, kyrkliga organisationer, polis, Kongos regeringsmilitär (FARDC), andra rebellgrupper (Mai-Mai, Pareco, FNL) etc.
- 13 Eller snarare berättelser om förnekelse om folkmordet, se följande stycke.
- 14 Se t.ex Mamdani 2002, Malkki 1995 för en historisk analys om hutuidentitet i diaspora och exil.

Referenser

- Amnesty International (1996). *Zaire; Hidden from Scrutiny. Human Right Abuses in the Eastern Zaire*. AFR 62/29/96
- Adelman, Howard & Astri Suhrke (1999). *The Path of a Genocide*. New Brunswick & New Jersey: Transaction Publishers
- Cohen, Robin (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, London: University College of London Press.
- Feeley, Rebecca & Thomas-Jensen Colin (2008). 'Past Due: Remove the FDLR from the Eastern Congo'. Enough Projects. Strategy Paper.
- Dahlstedt, Magnus & Khayati, Khalid (2013). Diaspora – Relationer och Gemenskap över Gränser. I Dahlstedt Magnus & Neergaard, Anders (eds) *Migrationens och etnicitetens epok: Kritiska perspektiv i etnicitets- och migrationsstudier*. Malmö: Liber
- Halvorsen, Kate (1999). 'Protection and Humanitarian Assistance in the Refugee camps in Zaire: The Problem of Security'. In Adelman, Howard & Suhrke, Astri (eds.) *The Path of a Genocide. The Rwandan Cries from Uganda to Zaire*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Hedlund, Anna (2014) *Exile Warriors, Violence and Community in the Eastern Congo*. (Diss.) Monographs in social anthropology. Lund University
- Hinton, Alexander, Laban and O'Neill Lewis Kevin (2009). *Genocide. Truth, Memory and Representation*. Durham and London: Duke University Press.
- Human Rights Watch (1999) *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*: <http://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/> [Januari 2014]
- Human Rights Watch (2009). You Will be Punished Attacks on Civilians in the Eastern Congo. Printed in United States of America: *Human Rights Watch*.
- ICTJ, Justice, Truth, Dignity (2014) ICTJ Briefing. Case Against Callixte Mbarushimana and Sylvestre Mudacumura: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Briefing-DRC-Callixte-2014.pdf> (Mars 2015)
- International Crisis Group (2009). Congo: A Comprehensive Strategy to Disarm the FDLR. *Africa Report* Nr. 151.
- King, Elisabeth (2010). Memory controversies in post-genocide Rwanda: Implications for peacebuilding. *Genocide Studies and Prevention*, vol., 5, 3: 293–309, doi: 10.3138/gsp.5.3.293
- Lemarchand, René (1997). Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa. Reflections on the Crises in the Great Lakes region. *Africa Spectrum*. Vol. 32 (2) pp. 173–193

- Lemarchand, René (2005) Bearing Witness to Mass Murder. *African Studies Review*. Vol. 48 (3) pp. 93–101.
- Lemarchand, René (2009). *The Dynamics of Violence in Central Africa*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Malkki, Liisa (1995). *Purity and Exile. Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago & London: The University of Chicago Press. (Second edition).
- Manahl, Christian (2000). From Genocide to Regional War: The Breakdown of International Order in Central Africa. *African Studies Quarterly*, Vol. 4 (1), pp. 17–28.
- Perera, Suda (2012). Alternative Agency: Rwandan Refugee Warriors in Exclusionary States. *Conflict, Security and Development* Vol. 13, 5: 596–588
- Paddon, Emily (2010). Beyond Creed, Greed and Booty: Conflict in the Democratic Republic of Congo. *The Journal of the International African Institute*, Vol. 80 (2), pp. 322–331
- Prunier, Gérard (1995). *The Rwanda Crisis, 1959–1994. History of a Genocide*. New York: Columbia University Press
- Prunier, Gérard (2009). *Africa's World War. Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Pottier, Johan (2005). Escape from Genocide. The Politics of Identity in Rwanda's Massacre, pp. 195–213, in *Violence and Belonging. The Quest for Identity in Post-colonial Africa*, ed. Vigdis, Broch-Due. London & New York: Routledge.
- Reed, Cyrus (1998). *Guerillas in the Midst*. In, *African Guerillas*, edited by Christofer Clapham (1998). Oxford and Kampala. Indiana University Press.
- Romkema, Hans (2009) The End in Sight? Opportunities for the Disarmament & Repatriation of the FDLR in the Democratic Republic of Congo. *World Bank, report Nr. 50263*
- Scheper-Hughes, Nancy and Bourgois, Phippe (2005). *Violence in War and Peace. An Anthology*. Oxford. Blackwell Publishing
- Thomson, Susan (2011). Whispering truth to power: The everyday resistance of Rwandan peasants to post-genocide reconciliation. *African Affairs*, Vol 110, 440, pp. 439–456
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (UNHR) (2010) *Democratic Republic of Congo, 1993–2003*. Report of the Mapping Exercise documenting the most serious violations of human rights and international humanitarian law committed within the territory of the Democratic Republic of the Congo between March 1993 and June 2003.: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/CD/DRC_MAPPING_REPORT_FINAL_EN.pdf [January 2015]

Per Erik Ljung
System och intuition

F J Billeskov Jansens *Poetik*

Litteraturhistoria eller litteraturvetenskap

Då och då hör man folk beklaga sig över att det numera heter litteraturvetenskap och inte litteraturhistoria. I den enklaste formen brukar det betyda att man tyckte det var bättre förr, när man inte hade så många konstiga ord och litteraturhistorikerna skrev så man kunde läsa och förstå. Eller så betyder det att man inte riktigt har tänkt på att litteraturen – liksom t.ex. språket eller samhället – bjuder in till både historiska och systematiska studier. Det ligger ju nära till hands att fundera på vad litteratur *är* samtidigt som man börjar tala om hur den har sett ut under historiens lopp; det går inte att tänka bort reflexionen kring litteraturen från litteraturen själv. Att sedan doseringen mellan teori och historia oavbrutet står till debatt och varierar under tidernas lopp är lika självklart; det är lika omöjligt att tänka bort Aristoteles från ämnets historia som, låt oss säga, Hippolyte Taine. Aristoteles (384–322 f.Kr) hyfsade debatten om litteraturens olika arter, dess genrer, han var systematiker och ”strukturellist”, och Hippolyte Taine (1828–1893), eller för den delen – fast med helt andra utgångspunkter – Johann Gottfried Herder (1744–1803), ville gärna se att man försökte förklara varför de litterära verken såg ut som de gjorde eller hur de var förankrade i den kultur där de tog form.

Men klyftan finns där. Det kan bli för mycket system eller *Wissenschaft* – då kan den levande litteraturen tyckas försvinna i de estetiska systemen. Eller så kan litteratur- och textmassorna ta över, så att det blir helt obegripligt varför det hela ska ha karaktär av vetenskap, när man kan nöja sig med att läsa böcker och skapa en viss ordning bland dem i hyllorna, kanske med hjälp av lite biografi kring de stora andarna. För den unge Johan i andra delen av August Strindbergs *Tjänstekvinnans son* blev det för mycket av både det ena och det andra i Uppsala kring 1870. Han baxnar inför examenskraven i Estetiken, som innefattade ”Arkitekturens, Skulpturens, Måleriets, Litteraturens historia och därtill de estetiska systemen”. Tålmodet tycks ha tagit slut då han i *Siare och*

skalder nådde fram till "Swedenborgs och Thorilds himlastorm- och världsbrandsfantasier". "De voro tokiga tyckte Johan. Och sådant skulle man läsa".¹ Hos oss som började läsa litteraturhistoria i Lund i början av 1960-talet gick det mer lättvindigt till: *de estetiska sytemen* hade imploderat till en liten handbok i stilistik, även om ämnet i sin rubrik rymde ordet *poetik*. Litteraturhistoria med poetik hette det. Men där var det *historia* som – sedan länge – hade avgått med segern och tagit över både scenen och kurslistorna.

Synlig blir klyftan mellan system och historia i svensk litteraturhistorieskrivning hur som helst redan i Strindbergs kurslitteratur. I Atterboms *Svenska siare och skalder* I–VI (1841–1855) slåss fortfarande båda principerna, den filosofisk-systematiska och den historiska – eftersom han ser sig nödsakad att poängtera att de två sidorna *inte* kan skiljas ut. "Positif Poetik" studeras med fördel i konkret historisk praktik, skrev Atterbom i en passage som citeras av Lars Gustafsson i hans bok om förhållandet mellan estetik och litteraturhistoria i Uppsala under 1800-talet.²

Atterbom har några viktiga efterföljare bland skandinaviska litteraturforskare – men det är verkligen inte många som är *paratus ad utrumque*, beredda att dyka djupt och djärvt i både teori och historia. Hos dem som gör det får man nog notera en extraordinär drive, någon form av andlig drivkraft, som kan läggas till en blivande litteraturvetares normala undran över vad litteratur är och den nästan patologiska lusten att läsa, eventuellt mer än alla andra. Sällan blir man i alla fall så övertygad om litteraturens livsavgörande betydelse som när man tar del av F J Billeskov Jansen (1907–2002) och hans *Læsefrugter. Fra et langt livs erfaringer med litteraturen* (1995). Intresset är professionellt, existentiellt – och i kvantitativt avseende bedövande: litteraturvetare med den beläsenheten finns med all säkerhet inte längre. Med den kompetensen och intensiteten är det kanske följdriktigt att memoarerna kommer att omfatta just ett liv *med litteraturen*. Lika självklart är det kanske att i ett omfattande litteraturvetenskapligt *œuvre* som Billeskov Jansens finna en *Poetik*, en sammanhållen betraktelse över det studerade objektet. Värt att notera är att han var mitt uppe i en synnerligen produktiv, närmast hektisk period när den kom till. På våren 1943 gav Billeskov Jansen ut Holbergs *Moralske Tanker* ut, följd av *Ludvig Holbergs Memoirer* i december och det första bandet av Holbergs epistlar 1944. 1943 började han redigera tidskriften *Orbis litterarum*. I juli 1944 kunde Billeskov Jansen så meddela sin förläggare att han hade påbörjat sitt arbete med en dansk litteraturhistoria, den som sedan blev den spektakulära och nyskapande *Danmarks Digtekunst*,

vars första band förelåg redan i december 1944; den andra och tredje boken kom sedan 1947 och 1958.³

Så självklart och nästan teleologiskt given tycks poetiken ändå ligga där – mitt i verket – när Billeskov Jansen själv lägger den på plats i sitt ultrakorta kronologiska förord i memoarerna (s. 7). ”Trots verdenskrig og tysk besættelse betød åren som lektor i dansk ved Paris’ Universitet, 1938–41, en åbning ud mot litteraturen fra adskillige lande med det formål at udforme en litterær estetik, *Poetik* (1941).”⁴ En andra del gavs ut 1945; och 1948 i en utvidgad version. En fransk översättning av bägge delarna kom sedan ut under titeln *Esthétique de l’œuvre d’art littéraire* 1948. 1963 kom den ut i sin fjärde utgåva, nu i regi av Scandinavian University Books (där Munksgaard i Köpenhamn samarbetade med bl a Norstedts och Bonniers i Stockholm och Universitetsforlaget i Oslo), vilket ger vid handen att boken långt in på 1960-talet har använts som universitetslärobok runt om Norden, eller att man åtminstone hade tänkt sig den möjligheten. Den första delen, som har undertiteln *I. Systemet* gavs 1946 ut i en andra utgåva; i Lunds UB:s exemplar är den sammanbunden med den (alltså) utökade andra utgåvan av *II. Æstetisk kritik* – det är från denna 1946/48-volym jag citerar.

I minnets backspegel blir mönstren tydliga: allt det som ligger före *Poetik* tycks peka fram mot den. Redan 1928 var Billeskov Jansen i Paris och introducerades av en god vän till Henri Bergsons (1859–1841) författarskap. Några av idéerna sammanfattas vackert och formuleras så att de faller på plats i den idealistiska tradition som alltsedan Schiller observerat hur medvetandet har splittrats hos den moderna människan och hur just konsten kan överbrygga klyftan – en påminnelse om den starka inspiration som utgick från Schillers idéer om naiv och *sentimentalisk* diktning och om möjligheten av en *estetisk uppföstran* av den moderna människan vid den här tiden och långt in i våra dagar.⁵ Hos Billeskov Jansen (och Bergson) kan också den vetenskapliga insikten skapa sådana öppningar:

Matematik og fysik, altså teknikken, er intellektets område. Livsstrømmen, la durée, kan det ikke nå ind til. Her har vores instinkt en stærkere stilling. Vejen til at fatte la durée, den umiddelbare bevisthed, er den glimtvis eller metodiske skuen, intuitionen. Vi må frigøre, forædle instinktet, give det rang af videnskabeligt indsyn og således komme til åndens kilder i os selv. For det er der, at der stadig lægges nyt til udviklingen. I de sjældne øjeblikke, hvor vi mødes med den rene varen, falder disse sammen med vore i sandhed frie handlinger. (*Læsefrugter*, s. 101)

Bergson tolkades i metafysisk riktning och för Billeskov Jansen var det självklart att dras till Jean-Marie Guyau (1854–88), som han också skrev en uppsats om, "Une philosophie de la vie", där han sökte efter religionens, moralens och konstens gemensamma rot i människan. Hade Billeskov Jansens kontakter med svenska litteraturhistoriker varit lika utvecklade vid den här tidpunkten, som de tycks ha blivit mot slutet av 1930-talet, hade han kunnat ha hjälp av den lundensiske litteraturhistorikern Albert Nilssons (1878–1936) doktorsspecimen *Guyaus estetik. En kritisk studie* (1909). Källorna var desamma, bara mer omfattande hos Nilsson. Liksom Nilsson färdades Billeskov Jansen i en triangel som bestod av inhemsk romantik – Schiller/Kant – modern livsfilosofi. Det blev tidigt självklart att intressera sig för Oehlenschlägers möte med Schiller; men hur djupt inspirationen gick blev Billeskov Jansen inte riktigt klar över förrän han gav ut Oehlenschlägers *Æstetiske Skrifter 1800–1812* (1980) och däri inkluderade hans föreläsningar om Ewald och Schiller (s.115). Nilsson å sin sida gav ut *Tegnér's filosofiska och estetiska skrifter* (1913), med ett utförligt förord och hade redan i tidskriften *Samlarens* jubileumsskrift till Schiller 1905 studerat Schillers avgörande roll för Tegnér i "Schillers inflytande på Tegnér och Tegnér's samtida".⁶ Båda var sålunda med i sin tid – samtidigt som de hade avgörande intressen i den äldre litteraturhistorien. Albert Nilsson hade mött Georg Simmel, som höll föreläsningar om Schopenhauer och Nietzsche i Berlin 1903, och hörde Max Dessoir föreläsa i estetik. Billeskov Jansen hade entusiasmerats via Bergson-febern i Paris.

Ur svensk synpunkt är det av visst intresse att Billeskov Jansen nämner att minnen av Olle Holmbergs gästföreläsningar i Köpenhamn och hans *Inbillningens värld* (1927–30) dök upp i Paris vid tiden för tillkomsten av hans egen *Poetik*. Tillsammans med sin kollega, lektorn i norska i vid Sorbonne, Carl Vilhelm Holst – författare till *Fragment af en kunstfilosofi* (1953) – följde Billeskov Jansen Paul Valéry's föreläsningar i poetik på Collège de France. Till all lycka fanns det en välutrustat skandinaviskt bibliotek, där man kunde förse sig med verk "inden for den litterærestetiske faglitteratur, som var langt rigere i Sverige end i Danmark" (s.139). Här fann Billeskov Jansen såväl Hans Larssons *Poesiens logik* (1899) som John Landqvists *Människokunskap* (1920) och Hans Ruins *Poesiens mystik* (1935); i memoarerna förs de resolut samman i "den svenske Croce- og Bergsonskole" (s.140), en skola som i varje fall Hans Larsson nog skulle ha betackat sig för att ingå i. Om Benedetto Croce heter det nu, kritiskt – och intressant med tanke på dels det växelbruk med det historiska studiet som Billeskov Jansen ville bedriva, dels med tanke på vilken vikt

han lägger vid själva den skapande processen i sin poetik – att italienaren inte var filolog nog. Hans ”hegelske dogme, at det ydre er det indre og det indre det ydre, stred mod erfaringer fra digternes kamp med sproget for etapevis at realisere deres vision af værket” (s. 140). Självt hade Billeskov Jansen redan under sitt första Parisbesök dragits in i idealistiska stämningar och kunde i en stor artikel om ”Le héroïsme chez Corneille” i *Edda* 1932 visa hur alla känslor underordnades en enda i Corneilles verk; i erinringarna kan han nu se hur fatalt nära andra typer av handlingskult denna idealism kunde komma hos honom själv och t.ex. Kaj Munk (s. 104). Intressant att notera är hur Billeskov Jansens föregångare och lärare Paul V. Rubow bara några år tidigare hade tagit den norske romanisten Peter Rokseth – en mycket mer konsekvent idealistisk estet(iker) än någon av de andra här – i örat i en recension av *Den franske tragedie* I. *Den franske tragedieform, Corneille* (1928). Recensionen stod i *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 1929, och är omtryckt och kommenterad i det av Lars Peter Rømhild ombesörjda Rubow-urvalet *De Franske* (1976). Rubows anmälan är, som Rømhild säger, mer än en kuriositet – ”alene af den grund at Rokseths antipositivistiske bog blev en slags bannermærke for yngre skandinavistiske litteraturforskere”.⁷ Rokseths bok fungerade tydligen som något av en kultbok, kanske efter ”un compte rendu magistral par M. Van Tieghem dans la *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 1929, no 1” som Rubow meddelar i en not – och Rubow var kanske den skandinaviske litteraturhistoriker som mest pregnant formulerade kraven på vetenskaplig akribi vid den här tiden.

Poetik och polemik

Inledningen till *Poetik I* är inte utan polemiska vinkar och vetenskaplig självkänsla – kaxighet skulle man kanske kalla det på modern svenska. De synteser som meddelas bygger på ett långt analytiskt arbete, enkannerligen Billeskov Jansens *Holberg som Epigrammatiker og Essayist* I–II (1938–39) och överhuvudtaget ”en lang Tids Beskæftigelse med Litteraturens Værker” som ligger bakom den ”Litteraturens Teori” som nu presenteras. Den är ingalunda tagen ur luften, är poängen, ”i Modsætning til Flertallet af Æstetiker sammenføjes her paa det snævreste ledende Tanker og demonstrerende Analyser”.⁸ Men lika empiriskt grundad som den är – det faktiskt existerande diktverket är dess Alfa och Omega som ska utsätta varje teori för ”Erfaringens Belastningsprøve” – lika systematisk är denna ”positive Poetik”. Som vetenskap om ”Aandsværker” förutsätter den en uppfattning om det mänskliga psyket – och en sådan postuleras. Varje diktverk

är ett unikum, men en "Variant inden for Systemet", varför de exemplariska analyserna blir av största vikt. Läran lägger stor vikt vid diktverket som en totalitet och behandlar aldrig – "som det sker i mange Æstetikker" – delarna utan att man ser dem i deras sammanhang med hela verket.

På en gång betonas alltså poetikens empiriskt grundade karaktär (i polemik med en kvardröjande *hegeliansk* system-estetisk tendens eller möjligen mot alltför luftiga Croce-influenser), dess systematiska karaktär (visavi mer impressionistiska och ovetenskapliga ansatser) och dess respekt för konstverkets helhetskaraktär (i motsättning till en lång tradition av mer atomistiskt disponerade poetik-framställningar och handböcker i stilistik). Talet om en variant inom systemet antyder också en *strukturellistisk* ansats, en möjlig influens från den Köpenhamnslingvistik som höll på att utvecklas under dessa år, med höga krav på axiomatik och vetenskaplig stringens hos teoretiker som Viggo Brøndal (1887–1942) och Louis Hjelmslev (1899–1965).⁹

Axiomatisk, nästan deduktiv är också argumentationsstilen redan från början i det första kapitlet, om motivbegreppet. Själen har en riktning, sägs det; att skapa är att utveckla sin vilja i en viss riktning. Diktningen omvandlar verklighetens i fantasin huserande, metamorfoserade fenomen med hjälp av ord, som är det timmer som samhället ger diktaren att bygga hus och slott av. Intryck och uttryck är sålunda två olika ting – inte två sidor av samma sak, som Croce menade. Bearbetningen är central: ett "motivstadium", då verket tar form i diktarens medvetande och föregår det därpå inträffade "verkstadiet", där motivet blir till uttryck för något, blir till symbol. Motiv – det som sätter något i rörelse – är en passande term för den process som drar genom diktningens råmaterial – "Stof (Materie), Emne (Sujet)" – för att förbinda konkreta sinnliga fenomen med känsla, emotion och reflexion. Drivkraften i både tal och diktning är meddelelsebehovet, men analogin ska inte göras till någon identitet. Motivets blir den förmedlande länken – men inte bara i kommunikationen, utan i det individuella förloppet: mellan den huvudsakligen undermedvetna förberedelsen och det mestadels medvetna utarbetandet. Motivets *ges* på sätt och vis till konstnären, det uppenbarar sig, som i gamla dagars tal om *inspiration*, men det ska bearbetas; allt arbetet återstår (liksom för vetenskapsmannen). Motivets är *gratis*, medan verket är *dyrt*. Två stadier, alltså i diktverkets födelse: ett passivt skaparbehov följs av en aktiv skaparvilja. Det är för övrigt sådana stadier som dryftas ingående i Carl Fehrmans utförliga *Diktarna och de skapande ögonblicken* (1974).

I kapitel II specificeras så vilka kategorier av motiv som finns. Det är nu

det börjar bli riktigt komplicerat. Utgångspunkten är topologisk. Till de tre våningarna under-, mellan- och övermedvetande, kommer zoner som sträcker sig vertikalt genom driftsliv, affektliv och tankeliv. I varje successivt tillstånd vi befinner oss i aktualiseras en viss zon, den blir till en (dominant) hållning – zonen ifråga får då övertaget över de andra. Vissa hållningar är karakteristiska för praktisk-logiska verksamheter, andra för etiskt dömande och ytterligare andra för den estetiska aktiviteten.

Till de åtta grundläggande hållningarna kan skilda kroppsställningar knytas. Förundran, granskning, beundran, förtvivlan, ogillande, komik, frivolitet, kontemplation – alla har sin typiska gestik. Den stilla bekännande sitter förtroligt framåtböjd, den ostentativt bekännande står upp i sin ”passioneret oprejste Attitude”.

Hållningarna är de konstnärliga motivens växtplatser eller ”Klimater” och bildar åtta psykologisk-poetiska zoner. Dessa zoner (hållningar) söker sig mot konkreta bilder/scenarion – och dessa i sin tur visar sig vara av tre slag. De kan domineras av ett tanke- eller stämningsmotiv, av ett handlingsmotiv, eller av ett karaktärsmotiv. Därmed är det ”empirisk frembragte System” framlagt. Var och en av de tre motivarterna kan utgå från var och en av de åtta zonerna. Det ger tjugofyra motivkategorier som kan användas i karakteristiken av praktiskt taget varenda litterärt motiv eller *situation*. Och det ger naturligtvis också strukturen för resten av detta kapitel, med alla dess exempel. I den ”ruta” som kan etableras – i ett tänkt rutdiagram – för zon/hållning: förundran, med motivkategorin handlingsmotiv, ges exemplet Edgar Allen Poes novell ”The Murders in the Rue Morgue”. Vad finns det för exempel på zon/hållning: förtvivlan – med motivkategori: tanke- och stämningsmotiv? Goethes ”Glückliche fahrt”. Det är bara att fylla på. Till och med kontemplationen har sina handlingsmotiv. Det kan man se i Erskine Caldwell's *Tobacco Road* och *God's little Acre*, där vi har den betraktande (naturalistiska) hållningen med stark action-prägel – i våra dagar (dvs. på 1940-talet) kommer den till oss från U.S.A.

Det subjektiva tillägnelsemomentet blir naturligtvis alltmer uppenbarat ju fler exempel man får ta del av – trots den till synes tvingande deduktiva kraften i det system som etableras. Det handlar till sist om att öppna sitt sinne för diktverket – det är då man kan gripa motivet, omedelbart och oreflekterat. Något tycks Billekov Jansen här ha underskattat den bearbetning av den omedelbara läsningen och interpretationen som det innebär att rätt placera det individuella diktverket bland de tjugofyra motivkategorierna. Lite konstruktion finns det väl också med i systemet.

Det gäller att i ett slag finna kärnan, verkets generativa centrum och därifrån veckla ut alltihopa. Själva tanken är Billeskov Jansen inte ensam om, den kan man finna såväl i romantikens hermeneutik, hos Friedrich Schleiermacher (1768–1834), som hos t.ex. Fredrik Böök i hans berömda uppsats om ”Ryt-misk påverkan” (i *Svenska studier i litteraturvetenskap* 1913). Från *Poetik* och framåt finns idén om den generativa kärnan som det gäller att finna också med i Billeskov Jansens egen kritiska praktik. I *Læsefrugter* formulerar han det lite annorlunda, apropå sitt arbete med att ge ut dansk 1980-talslyrik. Man kastar sig ut i en ohämmat receptiv läsning av de många dikterna, under vilken man befinner sig fullständigt i diktarnas våld. Och så plötsligt: ta kommandot! Klassificera, karakterisera etc. – med viss litteraturhistoriskt informerad resoluthet, sedan man sett de väsentliga mönstren.

I det tredje kapitlet i *Poetik I* går Billeskov Jansen också tillbaka till den skapande processen, ”Motivrealisationen”, under vilken den själsliga energi som finns i motivet ska utlösas i verkets stil och komposition. I praktiken är det från situationen (tanken och känslan i åskådlig form) som verket växer; det ser man i diktarnas förarbeten. Från denna diktverkets ”cell” arbetar författaren genom att aktivt gripa in i det överlämnade språkets konventioner. Från Viggo Brøndals artikel om ”Langue et Logique” i *Encyclopédie française* (1937) hämtar Billeskov Jansen en formulering för att karakterisera det ingrepp i *langue* som sker då man tar till orda med ett visst syfte. ”Ce qui caractérise avant tout cet ensemble asymétrique que nous appelons discours, c’est le but vers lequel il tend toujours, son sens ou orientation, sa volonté constante d’expression: d’un mot, son intention.” Lika modifierat och ”asymmetriskt” blir det originella konstverket: ”Digterværkets Stil er Motivets parole, dvs. den formaalsbestemte Applikation af langue paa en eller flere æstetiske situationer. Æstetisk er langue Sproget som det faktisk foreligger, eksisterende uafhængigt af det nye Motiv, og parole Sproget som det er blevet, naar det er omgjort, bøjet ind under Motivets Vilje.” Denna parole kan avläsas i stilkomplexet, som omfattar ordet, konstruktionen och intonationen. Ordet, som i *langue* har en viss vidd, får i konstverkets *parole* sin koncentration och nyans då motivet tränger in i orden och ger estetiskt liv.¹⁰

”I Grunden er al Stil Retorik” – men stilistikens rubriceringar tenderar att stå i ett alltför utvändigt förhållande till diktverkets hållning, dess centrala intention. Därför, skriver Billeskov Jansen, bortsåg han i sin undersökning av Holbergs epigram från de sedvanliga indelningarna av bilderna, efter komponenter som likhetsgrad, upprinnelse etc, och gick direkt på hur de förhöll sig

till respektive epigrams idé. Från stilen går vägen till kompositionen med dess – liksom stilens – tre faktorer: 1. den motivbärande faktorn, 2. den mänskliga atmosfären, de miljöbildande figurerna, 3. tingen, den yttre ramen, naturen och bebyggelsen. Och inte oväntat genomsyrar motivet allt – i det Billeskov Jansen kallar det sanna diktverket. Motivet är, som det heter i avslutningen, diktverkets *principium*, ”paa en Gang oprindelse, Igangsættelse og Væsensejendommelighed, Idé” (83). Det går inte att ta miste på värderingen.

Samtidigt har teorin ytterligare två förtjänster. Dels kan vi nu glömma begreppet ”blandning” i poetiken. I äkta diktning finns det ingen blandning av t.ex. komik och satir – däremot en komik som tar satiren i sin tjänst. Och dels ger systemet konsekvenser för förståelsen av litteraturkritik; en sådan levereras i poetikens andra del, *Æstetisk Kritik*.

Analys och värdering

Det görs i en medvetet *knapp* stil – ”Definitioner og Eksemplifikationer er forenede så tæt som det er muligt” – som väl har franska förebilder och som Thure Stenström i sin recension av memoarerna fortfarande kan förnimma: det är från förebilder som Montaigne och Goethe som Billeskov Jansen har ärvt ”sin glasklara prosa och sin franska exakthet”.¹¹ Uppgiften, skriver han, är inte att skapa en normativ *ars poetica*, utan att ge den teoretiska förståelsen för de förutsättningar som ligger till grund för all litteraturkritik.

I en rörelse som kan påminna om det litterära skapandet – där ett motiv bemäktigar sig författaren, som sedan har att realisera det i ett färdigt verk – bör tolkningen och värderingen av verket ta sin utgångspunkt i en intuitivt koncipierad förståelse av verkets totalitet. Därifrån kan analysen sedan starta.¹² I *Læsefrugter* är, som redan antytts, denna princip alltjämt giltig. Om sitt stora urval modern dansk poesiskriver Billeskov Jansen hur han på Glyptoteket 1987 kunde tacka poeterna: ”Jeg takkede dem for mit møde med hver enkelts temaer, tanker, metaforer og symboler. Fra indfølingen begynder, er jeg digterens bytte eller offer. Er jeg lukket ind i en forståelse, kan vurderingen begynde, karakteristikken og udvælgelsen af tekster. Så er digteren mit bytte eller offer.” (*Læsefrugter*, s. 151)

Kapitlet ”Motivkritik” i *Poetik II* tar sin utgångspunkt i verkets dubbla karaktär: det intenderade och det realiserade. Via vår egen medskapande estetiska aktivitet, vår reproduktionsförmåga, når vi det förstnämnda, där vi blir varse motivet i sin renhet. Därifrån kan vi se hur motivet, hållningen strömmar in i

konkretionen; det universella, kraften, rör sig in mot det som är partikulärt och *einmalig*, allt detta konkreta material som också *bjuder motstånd*. Det är inte säkert att författaren lyckas föra över det intenderade motivet i det realiserade verket. I det praktiska livet är det lätt att se hur en intention realiserar; det går en rak linje mellan de två. I den estetiska produktionen däremot, där målet för intentionen snarare är obegränsat, blir det tal om ett kraftfält av parallella linjer.

Att värdera ett motiv innebär att studera dess koherens – och hur det hänger samman med något som pekar ut över det. ”Som en klode i Fart har det sin Tyngdepunkt i sig selv og sin Bane inden for et kosmisk System”. Koherensen gäller emotion, reflexion och vision; man ska kunna känna, tänka och se med motivet.

Är motivet *ett*? Det blir en första fråga. Montesquieus fingerade reseskildring *Lettres persanes* har t.ex. det emot sig att breven bildar två små konstverk: ”det ene har et satirisk Motiv, det andre et frivolt Motiv; det første er en kritisk Vision af menneskelige – først og fremmest europæisk lokaliserede – Fordomme, det andre er en gennemtrængende erotisk Vision af et østerlændsk Harem”. Det är inget fel på det ena eller andra, men det plågar en konstälskande läsare, sägs det, att de förblir oförsonade. Man kan ju tänka sig en sammansmältning, t.ex. i form av ”satiriske Epigrammer paa erotisk Substrat eller omvendt”, med ett begrepp från det diakrona språkstudiet. Det ligger Montesquieu i fatet att han har velat ”sno et Reb af en Staalwire og en Sillessnor”; då hjälper det inte att den lösa kompositionen, som hör samman med genren, har kunnat skyla över bristen.

Motivet ska hänga samman och det ska gestalta ett sätt att förhålla sig till verkligheten. En intagen hållning, gestaltad i ett motiv, är oavbrutet en *livsmöjlighet* för den som är estetisk medlevande. Verklighetstolkningens räckvidd och de livsmöjligheter den erbjuder kan mätas dels i dess universella, dels i dess aktuella värde.

Det universella har med originalitet och naivitet att göra, de stora andarna har en viss primitiv öppenhet i själen. Stora tankar är enkla. Det som är universellt och vetter mot lag, livslag, vidd möter i lyckliga ögonblick det som är begränsat och tidspräglad i sin aktualitet, t.ex. i en viss form av historiskt betingad innerlighet. Ett gott exempel som Billeskov Jansen uppehåller sig en hel del vid är Goethes *Den unge Werthers lidande*.

Mot bakgrunden av de estetiska hållningarnas komplexitet och med grundtanken att de stora och verksamma motiven förenar emotion, reflexion och vision, blir nästa steg att peka ut de olika möjligheter som föreligger till sämre

litteratur, till "Ikke-Poesi". Logiskt nog rör det sig antingen om en känslopoesi som är utan tankar, eller tvärtom, om en poesi där tankarna inte har fått åskådlig gestalt. Samma problem återkommer i den beskrivande diktningen, som är utan både tanke och känsla och därmed inte ger plats för läsarens estetiska *substitution*. Därför är exempelvis det mesta av den danska topografiska diktningen från 1600-talet utan egentligt motivvärde.

Motiv och koherens, det är där läggs grunden läggs. Därifrån kan man gå till den "Realisationskritik" som avhandlas i kap II. Motivet kallar på sin komposition och sin stil, men diktaren hör det inte alltid, sägs det, lite obarmhärtigt. Också här är det kravet på enhet som är den röda tråden. Situationen i ett litterärt verk står i direkt relation till den innerlighet med vilken den är sammanvävd med motivet, heter det i en *kritisk lag* som formuleras i samband med analysen av Frederik Paludan- Müllers versroman *Adam Homo* (1841–48). I övrigt blir naturligtvis studiet av hur dikten har kommit till *Gefundenes Fressen* i realisationskritiken; förekomsten av varianter kan avslöja intentionens vägar och villovägar. Löftena om precision och giltighet gäller också värderingarna. När allt annat är lika –genre, diktarskola och andra yttre förhållanden– så träder de individuella kvaliteterna fram med en klarhet, "som giver et næsten matematisk Udtryk for Værdiforskellen, og samtidigt kaster Lys over *hvad* det er der gør, at et Digterværk er saa meget betydeligere end et andet". Och så följer demonstrationen i en jämförelse mellan några klassiska danska dikter.

Att förklara vad en klassiker är, är i grunden det samma som att bestämma det universella värdet. Här blir det de "psykologiska konstanterna" som får visa vägen; nationalitet eller tidpunkt eller andra mer tillfälliga historiska omständigheter avvisas som grundvalar. Bakom psykologernas typindelningar uppvisar anatomin en ännu större konstans i kroppens uppbyggnad. Och eftersom det emotionella livet tycks vara nära knutet till organismens somatiska liv, så får vi förmoda att människorna, som knappast har ändrat sig på något väsentligt sätt under tusentals år, under de kända kulturernas epoker har haft samma fundamentala känslor.

Två associationer till likartade resonemang kan flikas in här. För det första är det påfallande hur lik Billeskov Jansens argumentation är den som Olle Holmberg för i *Inbillningens värld*, när han ska förklara varför poesien i princip inte kan gå framåt:

Vetenskapens ord bli sannare och teknikens verk bli bättre år för år och generation för generation, men fantasins fiktioner bli icke bättre, ty de utgå från

och vädja till det inom människan som icke blir bättre eller sämre, liksom skelettets byggnad och körtlarnas form icke bli bättre eller sämre, liksom armarnas antal icke bli större än två och hjärtat icke blir fler än ett. Vad som utvecklas i dikten är endast de kunskapselement den använder samt det sätt varpå inbillningen tekniskt sett göres publik.¹³

Den andra associationen är att sättet att tänka överhistoriskt i fråga om de mänskliga betingelserna för estetisk reception alltsedan 1990-talet tycks göra en viss *come back* i humaniora, denna gång via kognitionsforskningen, eller i mer utrerad form i en ny neurologisk ansats t.ex. i filmforskningen. Här – på 1940-talet – har det överhistoriska en annan accent. Det handlar om att slå vakt om och hävda litteraturen och det estetiska som ett eget område för vetenskapliga undersökningar. Poetiken, läran om diktkonsten skulle vara *positiv*, det vill säga byggd på empiriska och historiska erfarenheter. Men en litteraturhistoria, som inte var genomlyst av poetikens fynd var inte heller *up to date*. Konsekvent hålls också idéhistoriska, kulturhistoriska och personhistoriska synpunkter kort i *Danmarks Digtekunst*, den litteraturhistoria som Billeskov Jansen själv var i full färd med att ställa samman under samma tid.¹⁴

Det stora uppdraget

Det var inga beskedliga egenskaper som Billeskov Jansen ville tillskriva de stora konstverken. De har, säger han, en direkt påvisbar effekt på det psyko-fysiska livet, till gagn för släktet. *Poesi är liv*. Estetikerns uppgift blir i det läget solklar: han ska kombinera biologins och litteraturhistoriens fakta för att undersöka betingelserna för de lyckade mötena. En differentierad stadielära introduceras, där det ges besked om vilka litterära verk som bäst matchar människodjuret i dess olika utvecklingsstadier. Det rör sig i princip om fyra åldrar: barndom, ungdom, mandom och ålderdom; och den gäller för både läsare och kritiker. Efter en första *Sturm- und Drang*- och *Werther*-fas tenderar kritiker i den sena ungdomsfasen, från 21 till 28 år och fram emot 35, att vara fixerade vid nutiden och benägna att göra omvärderingar. Det är då de, liksom litteraturforskare i samma ålder, gärna flyttar in nya diktare i kanon. Den fullvuxne 35–50-åringen dras inte helt oväntat till memoarer.

Det är lätt raljera över tidsbundna resonemang av det här slaget. Men det går inte att ta miste på ambitionsnivån: litteraturstudiet ska etableras som vetenskapligt. De forskningsideologiska och i förlängningen också pedagogiska

intentionerna blir tydligare i en artikel som författaren skrev till *Gads danske Magasin* 1947 och som senare trycktes i *Inderlighed og Klarhed. Tolv essays* (1948). Titeln är "Tidehverv".

Begreppen håller på att ta form i det "Tidehverv" i dansk litteraturforskning som tog sin början omkring 1940, skriver Billeskov Jansen där. Snabbt ritas kartan upp. Allt började med Brandes. Från honom utgick den kulturpsykologi och författarpsykologi som blev huvudfundament i det akademiska studiet hos de tre viktiga efterföljarna Vald. Vedel, Vilhelm Andersen och Hans Brix. Därifrån går linjen över Paul Rubow, som från Frankrike tar in en annan tradition, där verkets förhållande till genrens traditioner stod mycket starkare och där psykologin medvetet sköts åt sidan, fram till Billeskov Jansen själv och en rad andra samtida forskare som arbetar med typologiska ansatser, samtidigt som de tar sin utgångspunkt i det historiska materialet.

Det viktiga här är emellertid att framhäva just de systematiska ansatserna i dansk litteraturforskning. Det stora arvet i forskningen kan inte nog prisas – men det är inte nog. Det räcker inte med Taines ras, miljö och moment. Hos fransmannen fanns det i och för sig en ansats som var vetenskaplig nog; men den var det på fel sätt. Positivismen – med de mer naturvetenskapligt inspirerade orsaksförklaringarna – tenderade att ha ett utvändigt förhållande till sina objekt. Själv ville Billeskov Jansen gruppera det historiska materialet på nya grunder, med utgångspunkt i litteraturens olika arter, snarare än i utvecklingen av nationens kulturella liv.¹⁵ Udden var – om vi vill jämföra med svenska förhållanden – riktad mot både en kulturhistorisk *approach* à la Henrik Schück och en mer uttrerat estetisk-biografisk intention som hos Fredrik Böök. Det är verken snarare än de gåtfulla personligheterna som står i centrum för hans intresse.

Därifrån pekar systemet ut mot skolans litteraturundervisning. Liksom skådespel bara existerar när de spelas så lever litteraturen bara när den läses, t.ex. i en klassrumssituation. Från den danska folkhögskolan utgår en inspiration i det levande umgänget med litteratur som Billeskov Jansen gärna vill knyta an till – utan att för den skull bekänna sig till vare sig "Højskolens Subjektivisme eller – om man vil – Kollektivisme".¹⁶ Verket eller texten är utgångspunkten. Men vi beväpnar oss till tänderna med historisk kunskap – och med den *in mente* försöker vi, under praktisk tillägnelse av verket (t.ex. uppläsning och dramatisering) att fånga verkets fundamentale karaktär, den estetiska grundposition, varifrån en tolkning av verket kan ta sin början. Efter ett antal sådana praktiska analyser/ iscensättningar skapas det grundvalar för ett estetiskt system, som i och för sig inte bara är dynamiskt, utan som också får systematikern att

postulera att hans system kan ”tjene til Tolkning af ethvert Værk i Verdensdigtningen”.¹⁷ Det ska ske i ”skarpe Analyser efter klare Begreber”. Ord och inga visor. ”Vi søger det generelle, men over det specielle.”¹⁸

Tjugo år senare restes hos oss, i en helt annan historisk situation, kraven på en mer rigorös hållning i metodfrågor i debattboken *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* (1966). Inte minst avvisade man värderingar och intuitiva moment av just det slag som Billeskov – jämte sina stränga krav – bejakade i själva forskningsprocessen. Inspirationen kom den gången från sociologi och kvantitativ metodik och den analytiska filosofins begreppsanalys – i stället för medicin och lingvistik och den typ av vetenskaplighet som Billeskov Jansen ville luta sig mot, utöver sin förankring i filologiska och historiska traditioner.¹⁹ Frågan är om det inte är från just de här åren i slutet av 60-talet som oron inför att *vetenskapen* skulle ta över litteraturhistorien emanerar.²⁰ Men den var både överdriven och förhastad. För i all den teori som senare har utvecklats, kring sådant som språk, institutioner, text och tolkning, försvinner ju aldrig litteraturen. Däremot råder det en viss brokig och produktiv villrådighet som vi inte ska skylla på entusiaster som P D A Atterbom eller F J Billeskov Jansen. Den ligger djupt förborgad i sakens komplicerade natur.

Noter

- 1 August Strindberg, *Tjänstekvinnans son I-II. Samlade Verk 20*, Stockholm 1989, s. 174.
- 2 Lars Gustafsson, *Estetik i förvandling; estetik och litteraturhistoria i Uppsala från P. D. A. Atterbom till B.E.Malmström*, Stockholm 1986, s. 39; se också Thomas Ols-son, ”Litteraturforskning – estetik eller filologi”, Per Dahl og Torill Steinfeld (red), *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning*, Del I, København 2001, s. 53–82.
- 3 Jfr Flemming Conrads ingående behandling av Billeskov Jansens litteraturhistoria i ”Omkring Danmarks Digtekunst”, *Danske Studier*, København 2009, s. 106–139; uppgifterna om den hektiska perioden kring tillkomsten av *Poetik* återfinns s 106f.
- 4 F.J.Billeskov Jansen, *Læsefrugter. Fra et langt livs erfaringer med litteraturen*, København 1995, s. 7. Jag hänvisar i det följande till *Læsefrugter* med löpande sidnummer.
- 5 Jfr Henrik Sponsel, ”Was sagte Schiller (damals)? Schillers Antworten auf seine Kritiker nach 1945”, Jeffrey L. High, Nicholas Martin, and Norbert Oellers, *Who is this Schiller now? Essays on His Reception and Significance*, New York 2011, s. 383–400, där de alltjämt inspirerande idéerna diskuteras och sätts i relation till kritiska synpunkter från Theodor v Adorno, Paul de Man och Terry Eagleton.
- 6 Om dessa skrifter, se Carl Fehrman, *Forskning i förvandling. Män och metoder i svensk litteraturvetenskap*, Stockholm 1972, s. 70 ff.

- 7 Paul Rubow *De Franske*, udg. af Lars Peter Rømhild, København 1976, s. 15.
- 8 Citaten här och i det följande är hämtade från *Poetik* I-II, København 1946/8.
- 9 En bred skildring av både idéerna och miljön ges i Frans Gregersen, *Sociolingvistikens (u)mulighed. Videnskabshistoriske studier i Ferdinand de Saussures og Louis. Hjelmslev strukturalistiske sprogteorier*, Bd 1–2, København 1991.
- 10 I *Læsefrugter* kan han också säga att 1960-talets danska ”skriftpoesi” inte var något större problem; de lingvistiska begreppen var han väl förtrogen med allt sedan Hjelm-slev och glossematiken på fyrtioalet (s. 151).
- 11 Thure Stenström i recension av *Læsefrugter*, i *Svenska Dagbladet* 19/12 1995.
- 12 Samma år för Carl Fehrman ett resonemang om just ”Diktanalys och diktsyntes” i tidskriften *Poesi* 1 1948; utgångspunkten är Hans Ruins *Poesiens mystik* (1935) som fick ny aktualitet i samband med den nykritik som höll på att introduceras i Sverige; en som såg sammanhanget var Staffan Björck, som i *Dagens Nyheter* 1949 recenserade Billeskov Jansens *Poetik*, tillsammans med essäsamlingen *Inderlighed og Klarhed* 2/3 och därpå René Welleks & Austin Warrens *Theory of Literature* 18/3.
- 13 Olle Holmberg, *Inbillningens värld. Förra delen – Fantasien*, Stockholm 1927, s. 327.
- 14 Jfr Flemming Conrad 2009, s. 118–123.
- 15 Men redan att börja *tala om* och dela in litteraturen bjuder ju på problem; om genre-begrepp som klassifikatoriska och/eller historiska, se Eva Hættner Aurelius, ”Genrers rörlighet. Genredefinitionens dilemma sett i ett semantiskt perspektiv”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2014:3–4, s. 95–104.
- 16 Billeskov Jansen 1948, s. 71.
- 17 Billeskov Jansen 1948, s. 73.
- 18 Billeskov Jansen 1948, s. 75.
- 19 Se härom Søren Kjørups instruktiva *Människovetenskaperna. Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, Lund 1999.
- 20 Ett personligt vittnesbörd om upplevelsen av den brokiga metodisk-teoretiska situa-tionen vid den här tiden ger Per Rydén i *Nerskrivning. Egensinniga sidor Kvarglömda dagar*, Stockholm 2015, s. 566–572.

Björn Magnusson Staaf

Spela hnefatafl ensam

Ensamma bowlare och brädspelande nordbor

Statsvetaren Robert Putnams bok *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* väckte stor uppmärksamhet när den utkom 2000. Putnam menade i denna text att de sociala band och nätverk som höll samman civilsamhället i USA var på väg att vittra samman. Denna slutsats drogs utifrån studier av hur det sociala umgänget mellan människor förändrats på mikronivå under den andra halvan av 1900-talet, förändringar som i sin förlängning skulle få allvarliga konsekvenser för samhället i stort hävdade Putnam.

På 1940-, 1950- och 1960-talen var det småskaliga föreningslivet starkt och välförgrenat i USA. Denna organisation av den sociala samvaron, där människor kom tillsammans och gjorde saker ihop skapade en känsla av samhörighet och tillit mellan individer. Två centrala begrepp i *Bowling Alone* är *Bonding Social Capital* och *Bridging Social Capital*. Bonding Social Capital är en form av socialt kapital som främst byggs upp av personer inom grupper som delar samma uppfattningar, ideologi och värderingar. Bridging Social Capital är däremot en annan typ av socialt kapital som bildas då individer med olika föreställningar om tillvaron möts. En faktor som förenar dessa två typer av socialt kapital är att båda stärks av gemensamt delade intressen, upplevelser och minnen. Det stärker anknytningen mellan individer då de möts. Det amerikanska civilsamhället kännetecknades av en stark social anknytning i mitten på 1900-talet enligt Putnam. Man grillade tillsammans, man bowlade tillsammans, man hyste tillit till varandra. Det ekonomiska systemet förändrades under de sista decennierna på 1900-talet i USA, som drev fram ett behov av en ökad mobilitet hos medborgarna. Förutsättningarna för att bygga upp mer långvariga relationer med till exempel grannar försämrades. Putnam menade sig i sin undersökning se hur den sociala anknytningen samtidigt försvagades, med följd att bland annat den allmänna tillitsnivån i samhället sjönk. Föreningslivet minskade och vad som tidigare gjorts tillsammans kollektivt, gjordes nu individuellt. Amerikanen hade börjat bowla ensam (Putnam 2000).

Putnams analys har blivit omdiskuterad, och flera av hans tolkningar har blivit kritiserade, inte minst utifrån perspektiv av det digitala nätets utveckling (Bouchillon 2014). Flera av de begrepp och tankefigurer Putnam använder i *Bowling Alone* har dock fått genomslag, såsom Bonding Social Capital och Bridging Social Capital (Bouchillon 2014 s. 508 ff.). Dessa begrepp används i dagens forskning först och främst för att beskriva sociala relationer och situationer i vårt eget högst samtida samhälle. *Bowling Alone* har också som sitt främsta syfte att diskutera tendenser i vår samtid. Putnam bygger emellertid sitt resonemang på en analys som tar sin utgångspunkt ur ett historiskt tolkningsperspektiv. Putnam beskriver i *Bowling Alone* en förändringsprocess över tid. Begreppen Bonding Social Capital och Bridging Social Capital betecknar något som kan anses vara universellt för mellanmänniska relationer oberoende av tid och plats. På samma sätt som det går att tala om Bridging Social Capital hos till exempel bowlare på 2000- respektive 1960-talet, borde det gå att använda för att diskutera sociala relationer på stenåldern. Detta bygger givetvis på idén att delade intressen, upplevelser och minnen även då spelade en viktig sammanlänkande roll i anknytning mellan individer. Det finns få rimliga argument som säger att det inte skulle ha varit så, även om detta var en för-bowlade tid.

Teorier relaterade till begrepp om socialt kapital har använts sedan 1980-talet inom arkeologisk analys, men då huvudsakligen utifrån den begreppsapparat som utvecklats av Pierre Bourdieu. Den arkeologiska användningen av Bourdieus teorier om socialt kapital har diskuterats och beskrivits i mer utförlig detalj av Anna-Carin Andersson (Andersson 2015). Jag kommer i det följande att ta utgångspunkt från hur Putnam använder sig av begreppen Bonding Social Capital och Bridging Social Capital i *Bowling Alone*. Putnam har i sin tur tagit dessa begrepp och utvecklat dem, utifrån arbeten gjorda av bland annat Ross Gittell och Avis Vidal (Gittell & Vidal 1998). Begreppen Bonding Social Capital och Bridging Social Capital skulle alltså enligt min uppfattning, mycket väl kunna användas i till exempel historisk eller arkeologisk analys oavsett tidsperiod. De kan vara högst användbara för att diskutera frågor kring hur förändringar i umgänge på individnivå relaterar till samhällsomvandlingar på ett vidare plan. Problemet med att använda sig av begreppen Bonding Social Capital och Bridging Social Capital i en arkeologisk analys ligger främst i att finna ett material som kan tänkas spegla förändringar av dessa. Ett sådant material skulle kunna utgöras av brädspel.

För att använda sig av fyndmaterial relaterade till brädspel i en arkeologisk tolkande diskussion måste vissa antaganden göras. Jag menar att det är rimligt

att göra följande antaganden om brädspel. Fynd av brädspel indikerar aktiviteter som ägt rum mellan ett begränsat antal individer, inte sällan två. De som spelat ett brädspel bör ha haft samma övergripande uppfattning om reglerna, och de har då med andra ord delat en bestämd förståelse av hur spelet skall spelas och dess syfte. Förståelsen för hur spelet skall ha spelats bör för vana spelare ha tagits som given och självklar. Denna förståelse kan också ha betraktats som en specifik social kompetens. Kunskapen om hur ett spel har spelats har givit en möjlighet för umgänge med andra personer som också behärskat konsten att spela det. Brädspel har således kunnat bidra till att lägga en grund för social anknytning mellan individer. Om dessa antaganden betraktas som rimliga, så borde det vara möjligt att genom arkeologiska lämningar av brädspel analysera strukturer och förändringar av socialt samspel och socialt kapital över längre tidsavsnitt.

Brädspelens introduktion till Norden

I denna text definieras brädspel som ett spel, vilket spelas på en definierad och avgränsad spelplan med hjälp av pjäser. Brädspel kan också behöva ha vissa tillbehör för att kunna spelas såsom till exempel tärningar. De arkeologiska materiella lämningarna av brädspel utgörs därför främst av spelplaner (brädden), pjäser och tillbehör. Spelplaner för brädspel kan givetvis även ritas upp på marken, och pjäser kan utgöras av föremål som inte har någon specifik formgivning såsom stenar eller nötter. Då brädspel spelas på detta vis blir de arkeologiska kvarlämningarna obefintliga. Det är först när spelplaner ritats upp i mer beständiga material och pjäser getts en mer distinkt form som de kan börja urskiljas i en arkeologisk fyndmassa.

De äldsta arkeologiska fynden som kan knytas till brädspel kommer från Egypten, där spelet Senet spelades under fördynastisk tid under den senare delen av det fjärde årtusendet f.Kr. (Bell 1979). På Kreta finns fynd av brädspel som daterats till bronsålder och det andra årtusendet f.Kr. (Hillbom 2005). Det finns inga säkra arkeologiska belägg för att brädspel förekommit i Norden innan germanerna fick kontakt med romarna. Arkeologiska fynd pekar dock på att man ägnat sig åt vissa andra former av spel. Astragalben, ett så kallat språngben från vristen på getter, får och nötdjur, har sedan förhistorisk tid använts som tärningar. Tärningsliknande astragalspel kan ha spelats redan så tidigt som under yngre mellan-neolitikum under det tredje årtusendet f.Kr. Fynd av över 40 astragalben från denna tid har gjorts vid Hindby mosse, i södra Malmö (Berggren & Celin 2004 s. 184 ff).

De tidigaste föremålen i Norden som kan relateras till brädspel har daterats till romersk järnålder (0–400 e. Kr.). På ett gravfält i Simris i Skåne har spel-pjäser påträffats som med största sannolikhet använts för att spela brädspel (Stjernquist 1955, s. 125). Fynd av spelplaner är sällsynta eftersom de troligen i regel varit utdragna på bräden av trä, ett organiskt material som lätt multnar. Spelbräden från romersk järnålder har emellertid återfunnits tillsammans med en stor mängd vapen vilka offrats i en mosse som heter Vimose på Fyn i Danmark. Bevaringsförhållandena i Vimose var utmärkta för organiskt material (Pauli Jensen 2003). Spelbräderna har varit gjorda för att spela brädspel som var populära i det romerska riket, *Duodecim Scripta*, en föregångare till backgammon, och *Ludus Latrunculorum* (Krüger 1982). Särskilt *Ludus Latrunculorum* visar likheter med hnefatafl som diskuteras mer i detalj i mitt vidare resonemang. Det finns ingenting i fyndmaterialet från Vimose som antyder att föremålen i krigsoffret bör härledas till en strid som ägt rum mellan germaner och romare. Fyndens karaktär pekar på att de nedlagts efter en strid mellan grupper som haft sin hemhörighet i Nordeuropa, norr om den romerska gränsen. En tolkning som ligger nära till hands för att förklara spelens närvaro i Vimose är att personer från Norden varit i kontakt med romare och då lärt sig spela *Duodecim Scripta* och *Ludus Latrunculorum*. På 200-talet e.Kr. ökade antalet germanska förband som gav understöd till de romerska gränslegionerna (Dahlgren 2008). Detta avspeglas tydligt i det arkeologiska materialet från Norden som kan dateras till denna tid. Föremålen med koppling till en romersk kultursfär kommer inte bara från krigsofferfynd utan även från gravar. Dessa artefakter består dels av vapen och vapentillbehör, dels även av objekt med koppling till livsstilsvanor, inte sällan relaterade till drickande, i form av glas, vinskoppor och andra dryckeskärl (Nicklasson 1997).

De nordiska fynden av spelbräden och spelpjäser från romersk järnålder kan knytas till den föremålskategori som kan sägas ha koppling till romersk livsstil. Brädspelen antyder att denna form av kulturpåverkan ursprungligen mycket väl kan ha ägt rum på individnivå. Högst förenklat uttryckt – romerska legionärer har lärt germanska vapenbröder att spela *Duodecim Scripta* och *Ludus Latrunculorum*. Överföringen av konsten att spela brädspel mellan individer med romersk bakgrund, respektive germansk skulle kunna beskrivas i termer av Bridging Social Capital. Brädspelen kan ha bidragit till en möjlighet för umgänge och social anknytning mellan grupper med i övrigt stora kulturella skillnader sinsemellan. Denna typ av ackumulering av socialt kapital på individnivå, kan ha fått betydande konsekvenser på mer övergripande samhällsnivå. De grup-

per av personer som tillägnat sig denna typ av Bridging Social Capital, i form av romerska vanor och livsstil, har troligtvis kommit att framstå som speciella inom ramen för det germanska samhället. Gravgåvorna med romerskt material från det nordiska området antyder att detta sociala kapital varit kopplat till en särskilt hög samhällsprestige (Nicklasson 1997). Kontakten med romarna och de nya vanor och praktiker som det förde med sig bidrog till att forma en ny livsstil hos den översta samhällselitens grupper. Den nya kulturen skulle kunna beskrivas som en hybrid mellan romerskt och germanskt. Bruk med rötter i ett romerskt samhälle, exempelvis brädspel, började så småningom praktiseras även av de som inte haft direkt kontakt med legionärer vid den romerska gränsen. De arkeologiska fynden visar att brädspel fortsatte att spelas i Norden även efter det västromerska rikets upplösning mellan 400–500 e.Kr.

Hnefatafl

De arkeologiska fynd som relaterar till brädspel som spelades i Norden mellan 500 e.Kr. och 1000 e.Kr. har i många fall påträffats i sammanhang som associeras med aristokrati (Solberg 1985, 2007; Rundkvist & Williams 2008). Det går dock inte att utesluta, utan det är snarare troligt, att åtminstone vissa brädspel även spelades i bredare folklager (Spjuth 2012 s. 49). I det följande kommer jag att diskutera ett brädspel som dock, utifrån min tolkning, förmodligen främst spelats inom snävare sociala grupper tillhöriga samhällets elit. Det är ett brädspel som, av de arkeologiska fynden att döma, förefaller att ha varit populärt under flera sekel, men som tycks ha fallit ur mode under 1100-talet i stora delar av Nordeuropa. Tidigare forskning om äldre brädspel har främst koncentrerat sig på frågor som rör uppkomst och spridning. Frågan om varför vissa spel upphör att spelas kan, enligt mitt förmenande, vara en lika intressant fråga. Den kan belysa intressanta aspekter av förändringar kopplade till socialt samspel.

Spelet ifråga har i medeltida isländska skriftliga källor getts namnet *hnefatafl*. Det kan ha haft andra namn i Nordeuropa. I Carl von Linnés bok om den lappländska resan, *Iter Lapponicus*, omtalas ett spel som med största sannolikhet varit snarlikt hnefatafl kallat *tablut* (Linnaeus 2005 (1732), s. 147; Murray 1952, s. 63). I fornnordiska kunde ordet ”tafl”, som kan härledas från det romerska ordet ”tabula” (bräde, tavla), referera till brädspel i allmänhet, även om det i vissa sammanhang också kan ha använts med hänseende till ett särskilt spel, hnefatafl. Möjligen kan det särskilda namnet hnefatafl ha tillkommit genom att

ett större flertal brädspel börjat spelas i Nordeuropa. Spelet behövde därigenom specificeras för att skilja det från andra, schack till exempel. Linnés beskrivning av hur spelet, särskilt hur pjäser kan besegra varandra, visar på likheter med det tidigare omnämnda romerska brädspelet ludus latrunculorum (Murray 1952, s. 56; Spjuth 2012, s. 13–14; Kimball 2013, s. 62–63).

Carl von Linnés beskrivning av spelet tablut bör förstås som en av de många möjliga versioner som funnits för att spela hnefatafl. Det innebär att man kan ha spelat med andra regler under tidig medeltid. Jan Persson menar att det under tidig medeltid spelats med tärning (Persson 1976, s. 379). Reglerna för brädspel har knappast varit fixerade vare sig till tid eller plats, men vissa grundstrukturer för spelet har funnits. Det kan beskrivas som ett strategispel avsett för två spelare. Spelplanen har bestått av ett rutfält med lika många rutor i sida. Antalet rutor kan dock ha varierat. Bevarade spelbräden visar att antalet kan ha varierat mellan 7x7, 11x11, 13x13 och 18x18 rutor (Spjuth 2012, s. 13). Hörnorna och centrum av spelet har varit av särskild betydelse för spelet. Spelarna har två olika roller, en attackerande och en försvarande. Den attackerande spelaren förfogar över ett större antal pjäser, den försvarande över färre. Alla pjäser har en snarlik form, med undantag för en – hnefin. Hnefi kan från isländskan översättas med ordet näve. Pjäserna har förflyttats framlänges, baklänges eller i sidled. Syftet i de flesta hnefatafl-spel har för den attackerande spelaren varit att ta hnefin genom att omringa den. Den försvarande spelarens mål har varit att försöka sätta hnefin i säkerhet genom att låta den nå någon av spelets hörnor. Båda sidor kan ta brickor från motståndaren genom att omringa dem. Detta senare drag utgör en likhet med ludus latrunculorum. (Spjuth 2012, s. 14; Kimball 2013, s. 69–72).

Spelet har börjat spelas i Norden efter 500 e.Kr. och innan kristnandet, men det är svårt att tidfästa när spelet kan ha börjat spelas som tidigast. Spelbrickor som relaterar till hnefatafl har dock påträffats i gravsammanhang som är tydligt icke-kristna (Kimball 2013, s. 63). Det har endast gjorts ett fåtal fynd av spelbräden med koppling till hnefatafl. Orsaken till detta är att de flesta hnefatafl-bräden troligtvis varit gjorda av trä, vilket är ett material som lätt förmultnar eller brinner. Trots allt har enstaka fynd gjorts, bland annat i Trondheim, där det finns kulturlager under dagens markyta med goda förutsättningar för att hindra nedbrytning av organiskt material (McLees 1990). I Lund har det vid en grävning i kvarteret Gyllenkrok år 1989 gjorts ett fynd av ett fragmenterat spelbräde av sten som kan ha använts för att spela hnefatafl (Kulturens Museum KM 76123:84). Det lager där spelbrädet av sten påträffades kunde

dateras till tidig medeltid (1000-tal). Från samma kvarter kommer även ett fynd av ett spelbräde i sten med en spelplan för kvarnspel (KM 77655:518) som påträffades vid en grävning 1992 som jag själv deltog i (Magnusson Staaf 2012, s. 453). Spelbrädet från Lund som påträffades 1989 har en rutig spelplan. Den rutiga spelplanen skulle även kunna ha använts till schackspel, men de tidigaste pjäserna av schack från Lund har daterats till 1100-talet. Det finns få belägg från Norden på att schack skulle ha spelats före 1100-talet. Samma typ av pjäser som används till hnefatafl har också kunnat användas till kvarnspel. Den troligaste tolkningen av spelbrädena från kvarteret Gyllenkrok i Lund är därför att de är bräden för spel av hnefatafl och kvarnspel.

Antalet arkeologiska fynd av spelbräden som kan knytas till hnefatafl är ringa, men det finns ett relativt sett stort antal fynd av spelpjäser som kan knytas till hnefatafl i Nordeuropa. Den vanligaste formen på de pjäser som tolkats som hnefatafl-pjäser är halvsfärisk, som en kula delad på mitten. Vissa av dessa pjäser har också varit försedda med ett litet hål (Persson 1976, s. 379). Pjäserna till hnefatafl tillverkades av flera olika material såsom, trä, ben och horn, men det är inte ovanligt med hnefatafl-pjäser gjorda i mer exklusiva material såsom bärnsten. Fynd av spelets viktigaste pjäs, hnefin, är sällsyntare, men den förefaller ofta ha getts en form som påminner om ett modernt schacktorn. En invändning mot att dessa fynd skulle utgöra pjäsen hnefin, är att pjäserna egentligen varit schacktorn. De tidigmedeltida formerna på schackpjäser avvek dock ganska starkt från de former som skulle bli vanliga under högmedeltid och senare. Detta gäller särskilt för tornpjäsen i schack. De arkeologiska fynden av hnefatafl-pjäser från Lund har daterats till 1000-tal, eller möjligen till 1100-tal. Det finns inga fynd som med säkerhet har en yngre datering (Magnusson Staaf 2012). I detta sammanhang är det intressant att jämföra med den arkeologiska fyndbilden från Malmö som utvecklades till stad omkring år 1250. Man har hittills inte gjort några fynd av hnefatafl-pjäser i Malmö. Den arkeologiska utgrävningsintensiteten har visserligen varit något starkare i Lund, men den arkeologiska kunskapen om Malmö får betraktas som mycket god ändå. I staden har man gjort åtskilliga andra fynd av andra speltillbehör (Reisnert 2012). En rimlig tolkning utifrån det arkeologiska materialet är således att spelet hnefatafl gått ur mode och slutat spelas under 1100- eller 1200-talet i det skånska området.

De nordeuropeiska fynden av spelbräden och pjäser med koppling till hnefatafl-spel har en spridningsbild som till stor del överensstämmer med spridningen för de bosättningar där nordbor bosatte sig under perioden 800–1000. Huvuddelen av fynden kommer från Skandinavien, men det finns

även fynd av hnefatafl-pjäser från till exempel Waterford på Irland daterade till 1100-talet (Hurley 2012, s. 16) och från Szczecin i Polen daterade till sent 900-tal eller 1000-tal (Kowalska, 2012, s. 301). Fyndbilden i dessa andra delar av Europa ger föranledning till att göra samma tolkning som för det skånska området. Spelandet av hnefatafl verkar till stora delar ha upphört någon gång omkring 1200 i de områden i Nordeuropa där det tidigare spelats mer eller mindre flitigt.

Vilka spelade då hnefatafl? Vi vet med säkerhet att ett spel som förmodas vara likt hnefatafl spelades av samer i norra Sverige på 1700-talet. Spelet verkar dock under sen järnålder och tidig medeltid ha spelats huvudsakligen av nordbor och i områden där nordiska befolkningsgrupper varit bosatta. Jag har i litteraturen inte kunnat finna omnämningar av arkeologiska fynd som kan antas ha koppling till hnefatafl-spel utanför dessa områden. Justin Kimball argumenterar i artikeln *From Dróttin to King* för att spelets övergripande uppbyggnad och mönster bär vissa slående likheter med det förkristna nordiska samhällets sociala struktur (Kimball 2013). Kimballs tolkning utgör en mycket intressant hypotes, men kan ifrågasättas. Det är inte säkert att de sociala strukturerna varit så lika mellan regionerna i Norden under seklen före kristnandet (Lihammer 2007). Kimballs studie stärker dock intrycket att hnefatafl haft en särskild koppling till en nordisk kultursfär.

Arkeologiska fynd med koppling till hnefatafl har i förkristna sammanhang vanligen återfunnits i gravar. Åtskilliga av dessa gravar visar som tidigare nämnts på anknytning till aristokratiska sammanhang (Kimball 2013, s. 63). Det finns dock även fynd av spelpjäser i enklare gravar från järnålder. Pjäser är mer vanliga i mansgravar, men förekommer även i kvinnogravar (Sandberg 1994; Spjuth 2012, s. 36). De omnämningar som finns om "tafl" i medeltida texter, särskilt från Island, kan oftast tolkas som mer allmänna referenser till brädspel. Då "tafl" omnämns görs det emellertid i kontexter med association till elitgrupper. Konsten att spela brädspel var en färdighet som personer i samhällets toppskikt förväntades kunna. Ragnvald Kale Kolsson, född i Norge och senare jarl på Orkneyöarna under första halvan på 1100-talet, menas ha gjort följande uttalande om sig själv i det 85:e kapitlet i Orkenyinga saga, då han prisar sitt eget kunnande.

"Tafl emk örr att efla"
(Bräde spelar jag med glädje)

Andra ädla personliga färdigheter som Ragnvald omnämner berör idrott, förmåga att läsa och tyda runor, smida, utförsåkning på skidor, jakt och rodd, samt att spela musikinstrument. Först nämns dock brädspel och med hänseende till tiden är det troligen hnefatafl som avses, även om schack inte kan uteslutas (Pålsson & Edwards 1978 s. 32). Det arkeologiska materialet och i den mån man kan tolka de historiska texterna förefaller konsten att spela brädspel ha varit en färdighet som kan betraktas som en del av samhällselitens sociala kapital. Det kan tyckas märkligt att ett spel med en så hög social prestige slutade spelas efter att ha spelats i århundraden.

Varför gick hnefatafl ur mode?

Kimball menar i sin studie att hnefatafl trängdes undan av schack. Orsaken till detta var, enligt Kimball, att schack på ett tydligare vis avspeglade den samhällsstruktur som kännetecknade det kristna medeltida samhället. Brädspelen schack skulle därmed kunna sägas ha haft ett starkare och mer angeläget socialt metaforvärde än hnefatafl. Det ökande spelandet av schack i Nordeuropa under 1100- och 1200-talet kan ses som en "europeisering" av kulturen i Norden (Kimball 2013, s. 72–75). Det arkeologiska materialet från exempelvis det medeltida Lund stödjer tolkningen att schack trängde undan hnefatafl under den tidiga högmedeltiden. Schack introducerades till Norden från Sydväst- och Centraleuropa (Robinson 2004), och ur det hänseendet kan man även tala om en "europeisering" av kulturen i Skandinavien. Jag vill emellertid ifrågasätta om det främst var schackspelets överlägsna metaforiska kraft som bidrog till att tränga undan hnefatafl.

Kimball diskuterar inte närmare de hnefatafl-fynd som gjorts i de tidigmedeltida städerna. Det finns i Kulturens samlingar nio fynd (KM 20281:VB 10; KM 38419:98b; KM 53436:770; KM 57135:108; KM 57135:1084; KM 59126:455; KM 66166:2198; 66166:2606; KM 72804:22; KM 76123:84) som kan relateras till hnefatafl vilka påträffats i fyndsammanhang på olika platser Lund. Fynden kan huvudsakligen dateras till 1000-talet, och de visar att hnefatafl spelats i en stad som från dess grundande i slutet på 900-talet var ett viktigt centrum för den kristna kyrkan i det danska riket. Detta kan tolkas som att den nära metaforiska anknytning som Kimball menar att hnefatafl haft till det förkristna samhället kanske trots allt inte varit så stark. Det finns också exempel på andra brädspel som spelats under förkristen tid i Norden som inte gick ur mode under medeltiden, till exempel kvarnspel. Möjligen

kan man istället söka orsakerna till dessa förändringar i faktorer som relaterar till socialt kapital. Kristnandet och europeiseringen spelar dock en viktig roll även i denna tolkningsmodell.

Hnefatafl förefaller således främst ha spelats inom det nordiska kulturområdet under yngre järnålder och tidig medeltid. Det arkeologiska och i viss mån det historiska materialet tyder på att hnefatafl-spel representerade ett socialt kapital av relativt högt värde. Spelandet av hnefatafl inom den nordiska aristokratin kan därmed sägas ha representerat ett högt Bonding Social Capital. Spelandet av hnefatafl var en praktik som bidrog till att knyta samman samhällseliterna i det nordiska icke-kristna området. Kristnandet kom emellertid att innebära ett socialt närmade till de eliter som fanns, bland annat i det tyska kejsarriket. Spelandet av hnefatafl hörde inte till de sociala kompetenserna hos eliterna inom det tyska kejsarriket, men det gjorde däremot schackspel.

Schack introducerades till det kristna Västeuropa under 800-talet från de muslimskt styrda delarna av den iberiska halvön (Robinson 2004). Introduktionen av schack i Europa skulle kunna beskrivas i termer av Bridging Social Capital mellan muslimsk och kristen kultursfär. Det fanns betydande utbyte mellan muslimer och kristna på den iberiska halvön, de religiösa och politiska motsättningarna till trots. Spridningen av schack till Norden skulle också kunna beskrivas med termen Bridging Social Capital. Det fanns omfattande kontakter mellan de nordiska icke-kristna områdena och de kristna delarna av Europa före år 1000, men de religiösa skillnaderna försvårade vissa typer av social anknytning. Aristokratiska allianser i form av giftermål var till exempel svåra att knyta mellan icke-kristna och kristna. Det sociala utbytet på individnivå var därmed begränsat, vilket bör ha bidragit till att mer specifika sociala praktiker och traditioner kunde fortleva och utvecklas inom den icke-kristna nordiska kultursfären. Kristnandet innebar emellertid att en religiös barriär försvann, vilket förändrade villkoren för socialt utbyte och anknytning. Den sociala anknytningsprocessen mellan de tidigare icke-kristna folkgrupperna i Norden och de kristna i bland annat det tyska kejsarriket utvecklades successivt. Denna process fortlöpte under 1000-talet i det danska riket. Det arkeologiska materialet i Lund skiljer sig i flera avseenden betydligt från det man funnit i städer inom det tyska kejsarriket från samma tid. Det är först under 1100-talet som det nordiska området får en tydligt starkare och tätare anknytning till den kristna delen av Europa och det tyska kejsarriket (Carelli 2001; Magnusson Staaf 2010). Det är under denna period som hnefatafl går ur mode och schack börjar spelas i Norden. En av de äldsta schackpjäserna som återfunnits vid

arkeologiska utgrävningar i Norden kommer från Lund och har daterats till tidigt 1100-tal. Pjäsen är tillverkad i bergkristall, och den närmsta parallellen till fyndet står att finna i domkyrkosamlingen i Osnabrück. En ytterligare parallell finns från Ager i norra Spanien (Carelli 2012, s.274–276). Då aristokratin i Norden lärde sig spela schack kunde de börja bygga ett Bridging Social Capital med sina ståndsligar i det tyska riket. Detta var inte något som hnefatafl tillät på samma sätt. Spelandet av schack istället för hnefatafl kan i sin tur ha varit en av de faktorer som bidragit till att skapa en särskild gruppgemenskap inom den nordiska aristokratin. Schack blev, sett utifrån ett sådant scenario, så småningom ett fält för byggande av Bonding Social Capital och övertog den roll hnefatafl tidigare haft. Orsaken till att hnefatafl slutade spelas bör i så fall helt enkelt ha varit att det förlorade sin status och betydelse för byggande av Bonding Social Capital. Orsaken till att kvarnspel och bräde fortlevde kan ha berott på att dessa spel spelades i vidare sociala kretsar och inte inom en snävare social elit.

Arvet från de medeltida brädspelen – tafl och tävla

Vi vet givetvis inte vem som var den siste personen som behärskade konsten att spela hnefatafl enligt de regler som användes i till exempel det medeltida Lund. Saknade han eller hon någon att spela det med? Kändes det ensamt att inte finna någon som ville lära sig reglerna? Satt personen vid brädet och försökte spela för sig själv? Eller var schack, kvarnspel och bräde helt enkelt mer underhållande?

Brädspelen från järnålder och medeltid har lämnat åtminstone ett bestående avtryck som vi finner i de moderna nordiska språken. Verbet *tävla* och substantivet *tävling* kan avledas ur det fornnordiska ordet *tafl* som betyder spelbräde. Verbet *tävla* har i äldre svenska också haft betydelserna 'strida' och 'tvista'. (Hellquist 1922, s. 1051). I dagens svenska språk förknippas *tävla* mer med idrott än med spel, men det kan också användas som en synonym till mer allmän konkurrens. Den aktivitet som en gång förknippades specifikt med brädspel gav upphov till ett begrepp som över seklen har utvecklats till användas för att beteckna kampförhållanden i mer allmän bemärkelse. Kanske kan man utifrån den bemärkelsen påstå att *tafl* därmed är ett grundvillkor i livet.

Referenser

- Andersson, A-C., 2015. *Bourdieu och arkeologi. Struktur och praxis bland gropkeramiker på Västerbjers, Gotland*. Göteborg.
- Bell, C. H., 1979. *Board and Table Games from many Civilisations*. New York.
- Berggren, Å. & Celin, U. 2004. Öresundsförbindelsen. Burlöv 20C. Rapport över arkeologisk slutundersökning 36. Malmö.
- Bouchillon, B.C., 2014. Social Ties and Generalized Trust, Online and in Person: Contact or Conflict – The Mediating Role of Bonding Social Capital in America. *Social Science Computer Review Vol. 32 Issue 4, August 2014*.
- Carelli, s. , 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Stockholm.
- , 2012. *Lunds historia – staden och omlandet. 1. Medeltiden – en metropol växer fram*. Lund.
- Dahlgren, M., 2008. *Stilla flyter Maas: Senromersk strategi och logistik i den arkeologiska rekonstruktionen*. Acta archaeologica Lundensia series in 8° no. 56. Lund.
- Gittell, R. & Vidal, A., 1998. *Community organizing: building social capital as a development strategy*. Thousand Oaks.
- Hellquist, E., 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Hillbom, N., 2005. *Minoan games and game boards*. Lund.
- Hurley, M., 2012. Children and Youth in medieval Cork and Waterford. *Kindheit und Jugend, Ausbildung und Freizeit. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VIII* (Red. Kimminus, C. & Schneider, M. & Oltersdorf, D.). Lübeck.
- Kimball, J. J. L., 2013. From Dróttinn to King: The Role of Hnefatafl as a Descriptor of Late Iron Age Scandinavian Culture. *Lund Archaeological Review* 19.
- Kowalska, A. B. ,2012. The child in the Medieval Szczecin in the Light of Archaeological Sources. *Kindheit und Jugend, Ausbildung und Freizeit. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VIII* (Red. Kimminus, C. & Schneider, M. & Oltersdorf, D.). Lübeck.
- Krüger, T., 1982. Das Brett- und Würfelspiel der freien Germanien. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 15.
- Lihammer, A., 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology 7. Lund.
- Linnaeus, C., 2005 (1732). *Iter Lapponicum (III facsimileutgåva)*. Uppsala.
- Magnusson Staaf, B. 2012. Playing and learning in Medieval Lund. *Kindheit und Jugend, Ausbildung und Freizeit. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VIII* (Red. Kimminus, C. & Schneider, M. & Oltersdorf, D.). Lübeck.
- , 2010. The medieval fortifications of Lund. *Die Befestigungen. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VII* (Red. Kimminus, C. & Schneider, M. & Oltersdorf, D.). Lübeck.
- McLees, C., 1990. Games people played. Gaming pieces, boards and dice from excavation in the medieval town of Trondheim. *Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten Meddelelser* 24. Trondheim.
- Murray, H. J., 1952. *A history of board-games other than Chess*. Oxford.

- Nicklasson, s. , 1997. *Svärdet ljuger inte. Vapen fynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Acta archaeologica Lundensia series prima in 4°. Lund.
- Pálsson, H. & Edwards, s. , 1978. *Orkneyinga Saga. The History of the Earls of Orkney*. London.
- Pauli Jensen, X., 2003. Vimosefundet. I *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. (red. Jörgensen, L. & Storgaard, B. & Gebauer Thomsen, L.). Köpenhamn.
- Persson, J. , 1976. Spel och Dobbel. I *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i Arkeologi*. Archaeologica Lundensia. Investigationes de Antiquitatibus Urbis Lundae VII. Lund.
- Putnam, R. D., 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York.
- Robinson, J., 2004. *The Lewis Chessmen*. London.
- Reisnert, A., 2012. Childhood, Education and free Time in medieval Malmö. *Kindheit und Jugend, Ausbildung und Freizeit. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VIII* (red. Kimminus, C. & Schneider, M. & Oltersdorf, D.). Lübeck.
- Rundkvist, M. & Williams, H., 2008. A Viking Boat Grave with Amber Gaming Pieces Excavated at Skamby, Östergötland, Sweden. *Medieval Archaeology* 52.
- Sandberg, M., 1994. *En rik man får spel? En undersökning av spelutensilier tillförda Statens Historiska Museum mellan åren 1891 och 1983*. Master's thesis in archaeology, Department of archaeology, Uppsala University.
- Solberg, B., 1985. Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical sources. *Norwegian Archaeological Review* 18.
- , 2007. Pastimes or serious business? Norwegian graves with gaming objects c. 200–1000 AD. I *On the Road: Studies in Honour of Lars Larsson*. Acta archaeologica Lundensia series in 4°. Lund.
- Spjuth, O., 2012. *In quest for the lost games. An investigation of board gaming in Scania, during the Iron and Middle Ages*. Master's thesis in Historical Archaeology, Department of Archaeology and Ancient History, Lund university.
- Stjernquist, B., 1955. *Simris. On cultural connections of Scania in the Roman iron age*. Acta archaeologica Lundensia series in 4°. Bonn

Per Nilsén

Law, Clemency – and Privateering

The Swedish Blockade of Norwegian Ports in 1814¹

Hvad? Nore dröjer än, i egensinnig köld,
Och värjer trotsigt af mitt famntag med sin sköld!
Än möter han mig ej med handen öfver fjällen,
Men sluter sig allt mer, likt Svegder, in i hällen!
Uppoffrande sig sjelf för öfverdådets nyck,
Han tål ej andra band än dem af sitt förtryck:
Af ärans bländverk lyst, som öfver bråddjup skimrar,
Kring sig en barkad skog till fängelse han timrar.
Han ödemarker gör af fordom plöjda haf,
Af fordom synta berg han murar sig en graf:
För friheten han flyr, att hennes skugga jägta,
Och tror att målet hanns der krafterna försmäkta:
Han drömmer sjelfbestånd, och tvinar i behof,
Han fruktar att bli skänk, och lemnar sig till rof!

Johan David Valerius: Svea till Nore (1814)

1. Introduction

In one of the standard works on the history of international law, Wilhelm G. Grewe's *Epochen der Völkerrechtsgeschichte* (1984, in English [2000] as *The Epochs of International Law*), the period between 1648 and 1815 is defined as “Die Völkerrechtsordnung des französischen Zeitalters”. In the early 18th century, the global importance of Britain grew at the cost of France and the result of the Napoleonic Wars was the emergence of a new epoch – the English period. The French era was characterized by a striving for European equilibrium, based not so much on confessional believes as on the interests of the sovereign states – more or less interpreted in the light of natural law thinking.² The English period

(until 1919), still following Grewe, had typical traits as the idea of civilization, national states and also – perhaps less important in the larger perspective, but not irrelevant in the smaller – the emergence of a new tool in international conflicts: the pacific (i.e. peacetime) blockade.³ According to the same author, the French Revolution and the Napoleonic wars did not give rise to a new law of nations: on the contrary – between the French dominated part of Europe and the still independent powers, a state of international anarchy developed.⁴

This text is a contribution to the history of that period of international anarchy. The subject is the Swedish blockade of Norwegian ports in 1814, an operation which aimed at securing Norway for Swedish interests. The blockade has been rather neglected in the literature. The most exhaustive study seems to be a part of a chapter in a Swedish doctoral dissertation in international law, defended in Uppsala 1908: Nils Söderqvist, *Le blocus maritime. Étude de droit international*. Söderqvist's main object was to investigate whether the Swedish (and the concurrent British) blockade was to be characterized as a pacific blockade or not. His answer was that it *was* a pacific blockade and one of the earliest of its kind: the blockade was declared April 12, 1814, and Sweden was not in war with Norway until late July. Söderqvist's observations seem to have been disregarded: the *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie* (1924) notes that the first pacific blockade took place in the Greek War of Liberation 1827–1830⁵ and similar information is given in J.H.W. Verzijl, *International Law in Historical Perspective* (1976)⁶ – as well as in Grewe's book⁷. Apart from Söderqvist's study, the blockade is only mentioned *en passant* in publications on the period. In the otherwise well informed *Svenska flottans historia* (1942–1949) it is not mentioned at all. Recently, the blockade has been briefly discussed in Lars Ericson Wolke's *Kapare och pirater i Nordeuropa under 800 år* (2014)⁸.

Here, my focus will mainly be put on legal matters. I will start with the background of the blockade, then take a look at legislation and practice and end with a conclusion (and some statistics).

2. Background – fighting Napoleon at the prize of Norway

Even if the Napoleonic wars mainly were fought in continental Europe, Scandinavia was by no means left undisturbed. A breaking point was the peace of Tilsit between Napoleon and Alexander of Russia: the Dano-Norwegian monarchy was forced to join the continental system and Sweden's refusal to do the same was one of the reasons behind a war which led to Sweden's loss

of Finland to Russia, to the removal of the King and to a new constitution. In 1810, the Napoleonic Marshall Jean Baptiste Bernadotte was elected successor to the Swedish throne. As Crown Prince Carl Johan, he focused not on a reconquest of Finland but on the acquisition of Norway. In the treaty of St. Petersburg, April 5, 1812, Sweden agreed to respect Russia's borders and together with Russian troops fight Napoleon in Germany. The arrangement presupposed that Russia should assist Sweden to get Norway: a Swedish intervention was deemed impossible as long as the country was threatened by an attack in the rear and, "besides", the treaty said, "it seemed that Nature itself had decided" that Norway "once should form an incorporated part of the Realm of Sweden"⁹. In March 1813, a treaty between Sweden and Britain was signed, promising a Swedish participation against Napoleon at the prize of Norway; if necessary, the British Navy should be used as a tool of persuasion.¹⁰ Somewhat later, Prussia agreed to the plans.¹¹

Norway was now, in the very literal sense, the Swedish government's Promised Land – promised and guaranteed by three powers: Russia, Britain and Prussia. But in spite of the original design, Norway was still under Danish rule when Crown Prince Carl Johan in May 1813 landed with his troops in Germany. After the allied forces' victory at Leipzig, Carl Johan put Denmark under pressure and according to the Treaty of Kiel of January 14, 1814, Frederik VI of Denmark was obliged to transfer all his rights and titles concerning Norway to the Swedish monarch: Norway itself should form a kingdom, united with Sweden.¹² Four days later, the Danish king declared in an open letter how he – in order to re-establish peace in the North and to avert impending famine in Norway – renounced this Realm to the Swedish monarch, thereby declaring the inhabitants free from their oath of allegiance.¹³

But the plan didn't work the way it should – at least not from the Swedish perspective. Some days after *Te Deum* was held in the Swedish churches, celebrating peace and the union with "a people of the same origin as ours, hardened by the same climate, with similarities in language, laws and customs"¹⁴, the Danish Governor-General in Norway, Prince Christian Frederik, took part in a conference at Eidsvoll Ironworks. As a result of the discussions there, Christian Frederik issued an open letter February 19, where it was stated that the Norwegian people had expressed a firm will not to submit to the Swedish monarch. In this hour of need, Christian Frederik assumed the powers of the Danish king and convoked a constitutional assembly to meet April 10.¹⁵ When a Swedish representative, Count Axel von Rosen, in late February met Christian

Frederik in order to arrange the transmission of Norway, he was acquainted with a new political reality.¹⁶

The Swedish reaction was to isolate the country and to use the already troublesome supply situation for political ends. Grain export to Norway was prohibited, but smaller quantities of flour and grain could, never the less, be distributed to poor Norwegians at the border.¹⁷ When the County Governor of Jämtland in March asked the Council of State, whether a supply of Russian rye flour might be distributed to Norwegians, such a distribution was allowed, since “the Norwegian people by this would value the difference between a lawful government, acting for their good, and the usurper’s audacious venture, supported by no solid means”.¹⁸ As we will see, this dualism between harshness and mildness – between law and clemency – was characteristic of the Swedish policy. Direct military action against the “usurper” was contemplated in spring 1814 but was postponed until summer. Preparations were made: the Navy and the Army’s Fleet were both made fit for service and a squadron of vessels, suitable for a blockade of the Norwegian ports, left by first open water.¹⁹

3. Law – sovereign state or rebels?

April 12, 1814, the Swedish Council of State issued a Decree Regarding a Blockade of the Norwegian Ports. It was stressed that it was the venture of the “former Danish Governor-General, the Royal Danish Prince Christian Frederik” who “against the sanctity of treaties, the law of nations and the express orders of his King” tried to stop the unification of Norway with Sweden and thus, “with painful necessity”, forced the Swedish Government to such measures which would secure not only the own rights, but the lawful freedoms of the Norwegian people as well. As long as those conditions remained, every ship on its way *to* Norway carrying war supplies, grain or provisions was to be captured by Swedish naval vessels and declared good prize; if the ship carried other merchant’s goods it should be turned back the first time – at the risk of seizure if returning. All vessels departing *from* Norway, regardless of cargo and flag, were to be captured and sequestered until final settlement.²⁰ A second decree was issued the same date, giving permission for Swedish subjects to equip and use privateer vessels for the duration of the blockade of Norwegian ports, “until Norway’s union with Sweden, which is decided and assured by the most solemn treaties, is executed”.²¹ A requested British blockade of the Norwegian ports – in accordance with the treaty of March 1813 – went into

effect in late April.²² From then on, the Norwegian coastal line was divided between Sweden and its ally: Britain blocked the Atlantic West Coast, Sweden the East Coast from Lindesnes to the Christiania Fjord.²³

The practical legal matters of the Swedish blockade were mainly regulated by three statutes: the mentioned Decree Regarding a Blockade of the Norwegian Ports constituted the legal foundation of the blockade itself and should prevent all import of war supplies, grain and provisions at the risk of seizure. A seizure could be made either by a Swedish naval vessel or by a privateer: regulations regarding captures by naval vessels were found in the Rules Concerning Captures at Sea, April 12, 1808²⁴, and those regarding captures by privateers in the Rules Concerning Privateers, April 30, 1808²⁵ (revived by the Decree Allowing Privateering from April 12). Not surprising, the regulations had similarities – the Rules Concerning Privateers being *lex specialis* to the naval Rules Concerning Captures at Sea. In naval capture cases, the facts of the capture should be investigated either by a Martial Court (*krigsrätt*) – if an admiral or a commander-in-chief who had the competence of installing such a court was available in the port in question – or by the local Town Court (*rådhusrätt*). When the investigation was finished, the documentation should within fourteen days be sent to the Martial Court of Appeal (*Krigshovrätten*) in Stockholm. The Martial Court of Appeal should then decide whether the vessel and/or its cargo were good prize and how the costs of the capture should be distributed. Appeal would be heard by the King.²⁶

The Rules Concerning Privateers prescribed, in a similar way, the nearest Town Court as competent instance of investigation and the Martial Court of Appeal as instance of decision; appeal went to the King. The preparatory works²⁷ of this statute makes clear, why this solution was chosen: the prominent role of the ordinary Town Courts as instance of investigation is to be explained by Sweden's long coastal line, which made the establishment of a consistent, specialized court hierarchy in seizure cases practically impossible and – as we have seen – even in naval capture cases a Martial Court could not always be guaranteed. On the other hand, specialized knowledge, or as the preparatory works puts it: knowledge in “what is usual in other countries at such occurrences, which is more to be expected from naval officers who have sailed foreign seas than from civil servants”, was warranted by the fact that the decision in all cases – both in naval and in privateering cases – were concentrated to the Martial Court of Appeal, thereby avoiding “that cases of similar nature would be adjudicated according to different grounds”.

The blockade seems to have had the effect desired by the Swedish authorities. In May Carl Henrik von Holten, Secretary to the Norwegian Council of State, delivered a letter from Christian Frederik to the Swedish commander, Count Hans Henrik von Essen with complaints about Swedish “piracy”. At the occasion, von Holten asked von Essen if Sweden was at war with Norway or not.²⁸ Von Essen simply answered that war is not declared against rebels. As Söderqvist points out,²⁹ this short conversation is much of the conflict in concentrate: the Norwegian Government understood itself as legitimate representative of a sovereign state. The Swedish Government regarded Norway as its Promised Land: guaranteed by international treaties, but at the moment regrettably controlled by rebels. From the Norwegian point of view, as there was no state of war, the consequence of the Swedish blockade was nothing but illegitimate piracy.

The decisions of the Martial Court of Appeal are recorded in their minutes. The capture verdicts referring to the blockade of 1814 are all composed according to a common formula and the variations are limited – and so are the variations in the references to applicable law. The adjudication was based upon the articles and sections of the Rules Concerning Captures at Sea and the Rules Concerning Privateers; only in a few cases other statutory law was used, such as – in freeing decisions – references to Chapter 17, section 33 of the Book on Court Procedure (*rättegångsbalken*) in the Swedish Code of the Realm of 1734. It is difficult to see any particular demonstration of knowledge in “what is usual in other countries”; on the contrary – it is very much civil servants attending to their business in accordance with domestic law. Often, and not very surprising, crucial questions concerned the location and destination of the vessel. If the written documentation declared that a ship from Copenhagen was destined to Leith – why was the vessel then found north of Skagen, clearly steering for Norway?³⁰ According to the minutes of the Court, the vast majority of captures were made by privateers. In total, the Court minutes from 1814³¹ and 1815³² regarding seized vessels assignable to the blockade contain 51 cases. 37 vessels were seized by privateers, 14 by the Army’s Fleet. Of those were nine vessels freed; five had been captured by privateers and four by the Army’s Fleet.

4. Clemency – royal mildness and determination

According to the provisions of the blockade itself – the Decree Regarding a Blockade of the Norwegian Ports – not only ships on their way *to* Norway carrying supplies should be captured but also all vessels *departing* from Norway

were to be seized and, at least temporarily, sequestered. With the ratification of the Moss Convention August 14³³ the Swedish blockade of Norwegian ports terminated (by mistake, the British blockade did not end until September!³⁴) and in December – i.e. after the abdication of Christian Frederik, the decision of the Norwegian Parliament concerning a union with Sweden, and finally, on November 4, the amendment of the Norwegian constitution and election of the Swedish King Charles XIII as King of Norway – the question about the vessels seized on their *departure* from Norwegian ports was addressed in the Swedish Council of State. Now, the political situation was settled and there was time for details – and for clemency.

December 13, 1814, the Swedish Council of State convened. The Council, where the Crown Prince was present, noted that all cases regarding seizures by the Swedish Navy and privateers had been brought to a lawful end by the relevant courts pursuant to the regulations of April 12, but that matters regarding ships and cargos seized on their departure *from* Norway remained to be solved. It was stated, that the King on the one hand had found

that the Norwegians immediately after the Peace Treaty of Kiel were His Majesty's subjects and that thus all powers of Europe, also concerning the commercial relations with Norway, had to regard them as such; that the blockade served a necessary and by the political science approved means to coerce those new subjects as they did not voluntarily yield to lawful authority, and that thus neither Denmark nor any other foreign power should or could view Norway, since the insurrection was known and especially since the issuing of the Royal Decree of April 12 this year, differently than an insurgent part of the King's States to which all maintained community implied a hostility [...].

The King had, on the other hand, reserved Himself a special gracious estimation concerning ships and cargos seized on their departure *from* Norway. Because of this, there were no impediments to the King to either totally or partially release prizes – respecting the rights of the capturer to cover not only his seizure costs but also his losses caused by Norwegian captures. At the same time, the new subjects of the King should be treated as lenient as possible. It was decided that

All Norwegian, Danish and neutral ships, which after April 12 had carried provisions to Norway and had been seized at their return journey prior to the end of the blockade should be subjects to condemnation, their cargo included.

Foreign ships and cargo, which were in Norway before the insurrection took place and who had left before the blockade was known should be free.

Foreign ships and cargo, which had left since the publication of the blockade should be subject to the Rules Concerning Captures at Sea.

Ships and cargo owned by Norwegians and seized leaving Norway without having carried any foreign products during 1814 should be restored to the owners by clemency. The capturer should thereby acquire twenty-five percent of the value of ship and cargo.

The nationality of ships and cargo should primarily be judged according to the documents in the vessel at the time of capture; in cases of conflicting information Norwegian nationality should – by clemency – prevail.

Seized vessels of a tonnage up to three *läster* (one Dano-Norwegian *kommersläst* corresponds to 2 600 kg; three *läster* correspond to 7 800 kg) should be given free immediately, regardless of documentation. The cargo, though, should be treated in accordance with the general regulations given in the matter.

In other words: non-importing Norwegians and especially Norwegians less well off – and thus owner of smaller vessels – were given a preferential treatment. Johan David Valerius, under-secretary at the Department of Commerce and Finance (*Handels- och finansexpeditionen*), was commissioned to report on the subject and prepare decisions concerning three different groups of vessels: such which should be released without a fee, such which should be released after payment of the 25 percent fee and, finally, such vessels which should be subject to condemnation.³⁵ A royal letter in the matter was issued the same date.³⁶

Johan David Valerius (1776–1852) had acquired a law education at Uppsala University, was trained at the Svea Court of Appeal in Stockholm and employed as a secretary at the Royal Theatre. Here, he began to translate dramas and later to compose poems and drinking-songs; later he became a member of the Swedish Academy.³⁷ That Valerius did not hesitate to lend his pen to more political subjects, is demonstrated by the poem *Svea till Nore* from 1814, where the female personification of Sweden, Svea, delivers a blaming monologue of misunderstood love to her cold-hearted brother Nore, the personification of Norway: “What? Nore is still hesitant, in self-willed coldness and defends himself from my embrace with his shield! [...] He makes deserts out of in bygone days’ ploughed seas. [...] He dreams of self-sufficiency and languishes in need; he fears to become a gift and gives himself to prey!”³⁸ In September, Valerius had been sent to Norway in order to assist the Swedish commissaries that negotiated with the Norwegian authorities about the union and the necessary amendments of

the Norwegian constitution.³⁹ October 17, i.e. almost two months before the official decision of the Swedish Council of State regarding the vessels leaving Norwegian ports during the blockade, Valerius had an advertisement in the Christiania newspaper *Tiden*, where he invited Norwegian owners of seized vessels and cargo to report all demands concerning reclamation or damages.⁴⁰

In the beginning of March 1815, Valerius had finished his report⁴¹ with recommendations concerning the seized vessels and their cargo. His advertisement in *Tiden* had been successful and he received a large number of applications. A crucial question concerned dates: when did the vessel leave the Norwegian port in question and from which point of time could the blockade have been known in Norway? The date of departure should be documented in custom papers kept on board, but Valerius was suspicious: sometimes those papers were lacking, sometimes they were clearly forged. But, stated Valerius, if too much energy was put on controlling such details, perhaps the whole idea, the “fruit of your Royal Majesty’s clemency”, “would be lost for the poor captains who probably have done several journeys in order to get some barrels of barley against some dozen planks, thus saving their family from hunger or the exaggerated speculations of the corn merchant”. In addressing the problem concerning when the blockade was known in Norway, Valerius stated that a rumour was circulating in the middle of April. In late April, the fact was well known – then Swedish privateers had been sighted close to the Norwegian coast. The Town Council of Strömstad, the Swedish town closest to the Norwegian border, received the decree April 26 and it was publicly read out Sunday, May 1. All in all, Valerius recommended May 1 to be used as dividing line.

Having described those fundamental considerations, Valerius continued his report by grouping the vessels in accordance with his orders. In total, 61 vessels had been seized after departure from a Norwegian port. The first group, consisting of vessels, which Valerius recommended to be released without a fee, counted in total 34 numbers. Of those, 18 had been seized by the Swedish Army’s Fleet, 16 by privateers. In the group where vessel and/or cargo should be released after payment of the 25 percent fee, 13 vessels with cargo were counted, all seized by privateers, and 17 cargos, transported by vessels of the first category.

The last group, where condemnation was prescribed, consisted of 13 vessels with cargo – of them, five were captures of the Army’s Fleet, eight seized by privateers as well as six cargos; one vessel had already been released. One seizure by the Fleet was deemed unclear and should be further investigated. Other cases needed special consideration as well – above all, a group of vessels

that had been transporting provisions commissioned by Norwegian authorities. Those vessels were insured and if such a vessel was released, the insurance sum had to be refunded; the vessels and cargos in question were listed in an annex to the report.⁴²

Valerius' report was communicated with the Norwegian Prime Minister in Stockholm, Peder Anker. Initially, after declaring that he was incapable to go into details concerning Valerius' general classifications, Anker acknowledged Valerius' "correct and liberal way" in interpreting the royal will. But he had some critical remarks: to suppose that the blockade was known in Norway May 1 was too early and Anker suggested May 15 instead. And even if the Royal letter regulating Valerius' investigations was to be understood as a law, Anker believed that His Majesty's justice could be moved in the direction of a general reduction of the 25 percent fee: the ship-owners had lost money not only because the vessels had been put out of service but also in terms of lacking maintenance of hulls and riggings. In a few cases, Anker made individual suggestions.⁴³ Naturally, those views were not Anker's personal opinions: the Norwegian Government had received several claims of restitution.⁴⁴

The matters in question were discussed by the Swedish War Cabinet (*krigsberedningen*) April 3, 1815. First, Valerius' report was read, followed by Anker's statement. Anker's suggestion that the date when the blockade was supposed to have been known in Norway should be put forward to May 15 instead of May 1 was not met with sympathy: on the contrary. The Cabinet stressed that the situation allowing seizures was established already in February by the measures taken by the Governor-General – thereby alluding to Christian Fredrik's open letter to the Norwegians February 19 – and moreover, the blockade was in reality known even before May 1. Any reduction of the 25 percent fee was out of the question, but three cases were referred to further investigation. Those were the exceptions – apart from them, all recommendations in the Valerius report were followed. The County Governor in Gothenburg was to execute the individual decisions concerning vessels and cargos that should be restored. It was also to be noted, that no restitution of Norwegian vessels should take place without documentation from the Norwegian Government, proving that insurance questions had been solved. Any dispute deriving from the captures, e.g. concerning the value of vessels and cargos or regarding the capturers' expenses, were to be heard by the local Town Court; appeal would be heard by the Martial Court of Appeal. The Martial Court of Appeal should also execute the formal verdicts in matters regarding the condemned vessels

and cargos.⁴⁵ An instructive royal letter was issued April 4 and was read in the Martial Court of Appeal April 21. The court observed that 12 vessels as well as the cargos of four vessels were subjects to condemnation, as was some money; the cargo of one boat should be restored to its owner. Three cases were referred to the Martial Prosecutor (*krigsfiskalen*).⁴⁶ With the exemption of those last three cases, the Swedish blockade of the Norwegian ports could now be said to be a settled affair.

5. Conclusion – a pacific blockade and (inter-) national law

The Swedish blockade had one object: to starve out the Norwegians and make them aware of political realities: Norway should form a union with its neighbour, since, according to the treaty of St. Petersburg, “it seemed that Nature itself had decided” that Norway “once should form an incorporated part” of Sweden. Christian Fredrik was nothing more than an audacious usurper and the country itself was in a state of rebellion against its internationally recognized monarch. The Swedish policy to besiege Norway – with the help of its British ally – without any formal state of war, was a consequence of the “rebellion”; and thus the blockade had a pacific character. The realization of the blockade required legislative implementations, such as the revival of the Rules Concerning Privateers of 1808. In other words: national law was put in to effect due to international law – i.e. the treaties between Sweden, Russia, Great Britain and Prussia concerning the destiny of Norway. But in court practice national law, such as the Rules Concerning Captures at Sea and the Rules Concerning Privateers, prevailed; even if one of the reasons to concentrate all seizure cases to one court of law, the Martial Court of Appeal in Stockholm, once had been to guarantee expertise in international practice: i.e. “what is usual in other countries at such occurrences”. According to my material⁴⁷, a total number of 112 vessels were seized during the blockade – of those 112, 61 (or a small majority of 54 percent) were captured when *leaving* a Norwegian port. The majority of capturers during the period were private entrepreneurs – or in other words: privateers. 74 seizures (66 percent) were made by this category, 38 (or 34 percent) by vessels of the Fleet. As the Norwegian perspective was that the blockade was illegitimate since there was no state of war, it is no wonder that Norwegian authorities complained about Swedish “piracy”.

The Swedish authorities had problems in dealing with their Promised Land. On the one hand: the situation demanded firmness: the “rebellion” had to end. On

the other hand, when the rebellion had ended, the inhabitants – “a people of the same origin as ours, hardened by the same climate, with similarities in language, laws and customs” – were to be subjects of the Swedish King. This called for a policy of compliance (or perhaps: of manipulation) and explains the dualism in the Swedish conduct: during the export ban, distribution of grain was permitted if it could be “viewed as useful in gaining the end, compatible to the treatises and the thereby settled rights of the Realm”. The blockade was characterized by the same philosophy: Norway should be isolated and the supply of provisions put to an end; the consequence of non-compliance was seizure and a verdict by the Martial Court of Appeal. In cases that did not harm the general idea of the blockade, royal clemency was distributed and especially in cases where less well-off persons were involved, i.e. owners of smaller vessels, mostly Norwegians who had left a Norwegian port during the blockade trying, as Valerius puts it, “to get some barrels of barley against some dozen planks, thus saving their family from hunger or the exaggerated speculations of the corn merchant”. A partial clemency was given for larger Norwegian owned vessels on the condition that they hadn’t transported any foreign goods (e.g., more critical: provisions) during 1814 but then only against a 25 per cent fee. It is not unlikely, that the 25 percent fee was meant as reparation for the sacrifices of Swedish capturers, without whose assistance the blockade hardly would have worked; and at the same time, the poorest Norwegian ship owners, the owners of the small vessels, did not have to pay. When Anker tried to adjust the percentage, the Swedish authorities were uninterested; obviously the limit of royal clemency was reached. By this regulation, the new – imposed – King had the possibility to show both mildness and determination: mildness towards the poor, determination against the more well off. In a larger perspective, it might be that the blockade of the Norwegian ports in 1814 inspired (or seduced) the ally, Great Britain, to use this doubtful tool in further operations. In other words: perhaps this rather unnoticed pacific blockade of the Norwegian ports could be viewed as one of the key occurrences on the step to the English period of the development of international law.

Noter

- 1 In 2013 I had the privilege of being a member of the research group *The transformation of international law and Norwegian sovereignty in 1814* headed by Professor Dag Michalsen and Professor Ola Mestad at the Centre for Advanced Study (CAS) in Oslo. This contribution is a result of this extraordinary stimulating period.

- 2 Grewe, pp. 332–333.
- 3 Grewe, pp. 520–535, 616–622.
- 4 Grewe, pp. 485–487.
- 5 Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie, vol. 1, s. 341.
- 6 Verzijl, pp. 43–48.
- 7 Grewe, pp. 616–622.
- 8 Ericson Wolke, pp. 276–284.
- 9 An excerpt of the treaty's text is printed in Alin, appendix 1.
- 10 An excerpt of the treaty's text is printed in Alin, appendix 2.
- 11 An excerpt of the treaty's text is printed in Alin, appendix 3.
- 12 Freds fördrag emellan Hans Maj:t Konungen af Sverige och Sweriges rike å ena, samt Hans Maj:t Konungen af Dannemark och danska riket å andra sidan, afhandlat och slutit i Kiel den 14 januarii [...] 1814. Art. IV – Swedish Official Prints of the Year 1814.
- 13 The letter, dated in Middelfart, January 18, 1814, is printed in Kongelige Reskripter og Resolutioner, pp. 27–28.
- 14 Tacksägelse i anledning af den i Kiel den 14 Januarii 1814 afslutne fred med konungen i Danmark – Swedish Official Prints of the Year 1814. The *Te Deum* was decided by the Council of State Feb. 9 – see Alin, s. 28 and appendix 23.
- 15 Christian Frederik's open letter February 19, 1814, is printed in Rydin, appendix V a.
- 16 Nielsen, pp. 76–80; Rydin, s. 65.
- 17 Weibull, pp. 239–244.
- 18 Minutes of the Swedish State Council March 16, 1814. Printed in Alin, appendix 38.
- 19 Björlin, pp. 30–31.
- 20 SRA, Minutes of the Swedish State Council April 12, 1814. Krigsexpeditionen A IV:26; an excerpt is printed in Alin, appendix 39 a. The decree, Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse om en allmän blockad, tils vidare, af konungariket Norrignes hamnar, 12 april 1814 – Swedish Official Prints of the Year 1814; is also printed in Söderqvist, pp. 284–286.
- 21 Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse, angående tilstånd för swenske undersåtare, at utrusta och nyttja kapare-fartyg under den tid, blockaden af konungariket Norrignes hamnar fortfar, 12 april 1814 – Swedish Official Prints of the Year 1814.
- 22 Notification April 29, 1814, printed in Söderqvist, pp. 287–288. In a letter Rehausen to Engeström July 8, 1814, Rehausen lists eight British vessels engaged in the blockade; Söderqvist pp. 290–291.
- 23 Tingsten, pp. 181–182.
- 24 Kongl. Maj:ts nådiga reglemente, huru förhållas bör med upbringningar til sjös [...], 12 april 1808 – Swedish Official Prints of the Year 1808.
- 25 Kongl. Maj:ts nådiga reglemente för enskilde commiss-farare eller kapare under warande krig emellan Sverige och andra magter, 30 april 1808 – Swedish Official Prints of the Year 1808.

- 26 Kongl. Maj:ts nådiga reglemente, huru förhållas bör med upbringningar til sjös [...], 12 april 1808, Art. III, sec. 1, 2, 5, 7, 11 – Swedish Official Prints of the Year 1808.
- 27 The Rules Concerning Privateers were initiated in the Royal Council April 1, 1808, and the preparation was delegated to the Administration of Naval Affairs (Förvaltningen av sjöärendena) and the National Board of Trade (Kommerskollegium). Draft of the Administration of Naval Affairs' copy in KrA, Förteckn. 507 vol. 615; a clean copy in KrA, Förteckn. 500 B I:10. The National Board of Trade's copy – including the opinion of its president, Johan Liljencrantz, on the question concerning jurisdiction – is to be found in SRA, Kommerskollegium. Huvudarkivet A I fa:53.
- 28 Letter H.H. von Essen to J.H. Tawast May 15th 1814 printed in Söderqvist, pp. 288–289.
- 29 Söderqvist, pp. 62, 64.
- 30 The question was asked in the case of the Danish galleass *St. Johan*. The investigation was made by the Gothenburg Town Court since the capture was made by a privateer vessel, the *Fortuna*, owned by the Gothenburg merchant James Gavin. The case was brought before the Martial Court of Appeal; both vessel and its cargo (barley and soap) were declared good prize in accordance with the Decree Regarding a Blockade of the Norwegian Ports and the Rules Concerning Privateers, art. 2, sec. 1 and art. 5, sec. 1. SRA, Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a:16. June 17 and June 29 (verdict), 1814.
- 31 SRA, Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a:16.
- 32 SRA, Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a:17.
- 33 The Moss Convention is printed in Alin, appendix 55.
- 34 Söderqvist, s. 64, pp. 296–298.
- 35 The minutes of the Swedish State Council December 13, 1814, is printed in Alin, appendix 108.
- 36 SRA, Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. E I a:7. Royal letter to the Martial Court of Appeal, December 13, 1814.
- 37 Valerius, pp. V–X, XXIV–XXV, XLIX.
- 38 ”Hvad? Nore dröjer än, i egensinnig köld, Och värjer trotsigt af mitt famntag med sin sköld! [...] Han ödemarker gör af fordom plöjda haf. [...] Han drömmer sjelfbestånd, och tvinar i behof, Han fruktar att bli skänk, och lemnar sig till rof!” Johan David Valerius: Svea till Nore. Heroid. 1814. Valerius, s. 95.
- 39 Valerius, s. XLV–XLVII; Valerius' order to go to Norway September 5th 1814 is printed in Alin, appendix 67.
- 40 Tiden, Onsdag d. 19de Octbr./No 16 1814, s. 127–128. A copy is kept in SRA, Krigsexpeditionen. F VI:1.
- 41 SRA, Krigsexpeditionen F VI:1.
- 42 SRA, Krigsexpeditionen F VI:1. Annex Litt. D. Förtekning på de under vägen från Norrige utaf Svenska kapare och Örlogsmän upbringade Fartyg och laddningar, som af Aggershuus Providerings-Commission blifvit assurerade.
- 43 Letter Peder Ancher to Gustaf Fredrik Wirsén March 30, 1815, in SRA, Krigsexpeditionen F VI:1.

- 44 See NRA, Det norske Statsraads Journal- og Hovedprotokollregister. Statsrådsavdelningen i Stockholm. Journaler og -registre. Journal- og hovedregister 1814–1819. “Reclamations Sager”.
- 45 Minutes of the War Cabinet (Krigsberedningen) April 3, 1815. SRA, Krigsexpeditionen A IVa:31.
- 46 Minutes of the Martial Court of Appeal, April 21, 1815. SRA, Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a: 17.
- 47 The calculations are founded on the cases recorded in the minutes of the Martial Court of Appeal June 1814–July 1815 combined with the data in Valerius’ report. This sum can be compared with Ericson Wolke, s. 279; Ericsons Wolke’s sum of 34 cases of privateering is limited to the period June–November 1814.

References

Unprinted Sources

Krigsarkivet [KrA, Swedish Military Archives], Stockholm.
 Förteckn. 500 B I:10. Förvaltningen av sjöärendena. Plenum 1808.
 Förteckn. 507 vol. 615. Förvaltningen av sjöärendena. Div. handlingar 1806–1811.
Riksarkivet [NRA, Norwegian National Archives], Oslo.
 Det norske Statsraads Journal- og Hovedprotokollregister. Statsrådsavdelningen i Stockholm.
 Journaler og -registre. Journal- og hovedregister 1814–1819.
Riksarkivet [SRA, Swedish National Archives], Stockholm.
 Kommerskollegium. Huvudarkivet A I fa:53. Handels- och manufakturdivisionens handels- och manufakturprotokoll 1808.
 Krigsexpeditionen. A IV:26. Statsrådsprotokoll mars–april 1814.
 Krigsexpeditionen. A IVa:31. Statsrådsprotokoll mars–april 1815.
 Krigsexpeditionen. F VI:1. Handlingar ang. uppbringade norska fartyg 1814–1815.
 Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a:16. Protokoll 1814.
 Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. A I a:17. Protokoll 1815.
 Krigshovrätten 1697. Huvudarkivet 1791–1949. E I a:7. Kungl. brev; huvudserie 1810–1815.

Printed Sources

Årstrycket [Swedish Official Prints of the Year] 1808.
 Årstrycket [Swedish Official Prints of the Year] 1814.

Literature

Alin, Oscar, Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken. 1 Unionsfördragens tillkomst. Stockholm 1889.

- Björlin, Gustaf, Kriget i Norge 1814. Stockholm 1893.
- Ericson Wolke, Lars, Kapare och pirater i Nordeuropa under 800 år. Lund 2014.
- Grewe, Wilhelm G., Epochen der Völkerrechtsgeschichte. Baden-Baden 1984.
- Kongelige Reskripter og Resolutioner [...] VII. Deel. 5:te Bind. 1814–1815. Ed. Algreen-Ussing, T. Kjøbenhavn 1826.
- Nielsen, Yngvar, Norge i 1814. Christiania 1905.
- Rydin, Herman Ludvig, Föreningen mellan Sverige och Norge från historisk och statsrättlig synpunkt betraktad. Upsala 1863.
- Svenska flottans historia. Örlogsflottan i ord och bild från dess grundläggning under Gustav Vasa fram till våra dagar. Ed. Otto Lybeck et al. Malmö 1942–1949.
- Söderqvist, Nils, Le blocus maritime. Étude de droit international. Stockholm 1908.
- Tingsten, Lars, Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik februari–augusti 1814 (Från Kiel till Moss). Stockholm 1925.
- Valerius, Johan David, Samlade vitterhets-arbeten. Vol. 1. Stockholm 1855.
- Verzijl, J.H.W., International Law in Historical Perspective. Part VIII. Inter-state disputes and their settlement. Leyden 1976.
- Weibull, Jörgen, Carl Johan och Norge 1810–1814. Lund 1957.
- Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie. Ed. Karl Strupp. Vol. 1. Berlin & Leipzig 1924.

Anders Persson

Online schack och chatt interaktion

Spel och spelande i schack ansikte-mot-ansikte och online

Schack uppfattas ofta som ett tystlåtet och artigt, rentav ridderligt spel och kan som sådant verka tillhöra en annan tid. Schackspelets uppkomst dateras till åtminstone 600-talets Indien och anses ha varit känt i hela Europa sedan 1000-talet (Hall, 2014; King, 2002). Spridningen i Europa sammanföll således med feodalsamhällets framväxt efter det västromerska rikets fall, och spelet speglar på många sätt det tidiga feodalsamhällets klass- och maktstruktur med de tre stånden: adel, präster och bönder samt sin kungamakt. Schackspelet uppvisar stor stabilitet över tid när det gäller regler, drag och pjäsernas relativa värde. Mot den bakgrunden intresserar jag mig i denna artikel för om och i så fall hur och varför spelet förändras när det spelas online på Internet. För tydlighetens skull ska jag redan här skilja mellan schack som spelas ansikte mot ansikte (*face to face*, f2f) och den roll som antas eller mask som tas på i ett spel online och kalla den ”persona” (*persona to persona*, p2p). Sedan 15 år tillbaka har jag från och till spelat onlineschack på Internet, för det mesta fullkomligt anonymt och jag har då haft anledning att fundera över likheter och skillnader mellan schack f2f och p2p. Det är ämnet för denna artikel vars syfte är att besvara följande forskningsfråga: Hur kan den synnerligen begränsade, närmast mikroskopiska interaktionsordning som utvecklas på en schacksite på Internet förstås givet att den sociala interaktionen mellan schackspelarna inskränks till själva spelet och till en rudimentär chattfunktion?

Jag använder mig av Goffmans (1961) begrepp *gaming encounter* (spelmöte) och åtskillnaden mellan *gaming* (spelande) respektive *game* (spel). Goffman beskriver skillnaden mellan dessa två som att spelandet är klubbigt, medan spelet är rent och möjligt att göra till något regelbundet. Goffmans spelteoretiska synsätt är således rationalistiskt endast i fråga om själva *spelet*, men inte när det gäller *spelandet* och det är just här som frågor kan ställas när det gäller onlineschack. Spelet schack – med sina regler och regelbundenheter – är nämligen exakt samma när det spelas ansikte mot ansikte respektive online. Gäller det också själva spelandet av schack?

1. Schackets identitet

Även om schackspelet förändrats över tid och varit känsligt för kulturella och samhälleliga influenser har det i andra avseenden uppvisat en extraordinär stabilitet: "Hundratals år har passerat och med dem har kommit nya mönster när det gäller tänkande och fritid, och trots det har schackspelets regler knappast ändrats alls." (Eales, 1985, s. 195). Schackspelets regler och pjäser har varit helt oförändrade sedan 1800-talet, och sedan dess har spelet kommit att institutionaliseras med klubbar, tävlingar, rankingsystem och världsmästerskap. På 1970-talet genomgick schacket en förvandling som Grahn speglar i sin bok om VM-kvalificeringsmatchen 1968 i Malmö mellan den ryske stormästaren, sedermera världsmästaren, Boris Spasskij och den danske stormästaren Bent Larsen:

Ingen hade kommit på idén att lägga en duk på det kantstötta bruna bordet, som stod naket i all sin skröplighet. Fernissan hade försvunnit för länge sedan. Det var ett bord av det slag där man kan fälla ut och spänna fast de rangliga benen med vingmuttrar. Det var fyra år innan Spasskij och Fischer spelade på ett specialdesignat bord i mahogny med vadderade skinnklädda armstöd och nedsänkning för schackbrädet i Laugardalshöll i Reykjavik. Fyra år före revolutionen i schackvärlden. (Grahn, 2014, s. 20)

Datorns inträde i schackvärlden var, vidare, en av 1900-talets stora förändringar av spelet och när schackdatorn Deep Blue efter tre försök besegrade världsmästaren Garri Kasparov 1997, uppnåddes möjligen en höjdpunkt i schackets rationaliseringsprocess. Kanhända har inte schackvärlden återhämtat sig ännu även om det har sagts att schacket återförtrollats i och med att den unge normannen Magnus Carlsen, med sin speciella kreativa och kanske mindre rationalistiska spelstil, vann VM 2013 (Hall, 2014). Det vardagliga intresset för schack förefaller åtminstone ha ökat med "Världens bästa Carlsen", för att citera titeln på en artikel över fyra helsidor i Dagens Nyheter (Littorin, 2014).

Schack som spel betraktat brukar beskrivas som helt beroende av spelarnas skicklighet och i avsaknad av det turmoment som finns i många andra spel. Det kopplas ofta samman med intelligens och ses idag av en del forskare som ett bra sätt att förbättra hjärnans kapacitet (se t.ex. Jensen, 2004; Johansson, Hall, & Holmstrand, 2013). Schackspelet är strikt regelstyrt, och reglerna kan inte påverkas av spelarna genom förhandling eller att de tänjer på dem.

Ett slags tystnadens respektfullhet förknippas med spelet. Alla som har spelat schack vet att man förväntas vara tyst under spelets gång eftersom schack spelas under koncentration och tal då kan vara störande. Det finns endast några få tillfällen då spelaren får bryta tystnaden, t.ex. när den ena spelaren hotar den andres kung och då förväntas varna genom att säga ”schack!” och när en spelare erbjuder remi (oavgjort) eller ger upp partiet. Talet är således, liksom spelet, strikt reglerat. Schackspelet har följaktligen en mycket tydlig och, såvitt jag kan bedöma, oomstridd identitet. Det som intresserar mig är om spelet tenderar att förändras när det spelas online.

2. Jämförelse av interaktion ansikte mot ansikte och online¹

Den kanadensisk-amerikanske sociologen Erving Goffman (1922–82) studerade den sociala interaktionsordningen och rapporterade resultat i en rad synnerligen välskrivna och unika böcker och artiklar, men benämnde interaktionsordningen så endast i sin doktorsavhandling (Goffman, 1953) och i sitt tal som nybliven ordförande i det amerikanska sociologförbundet, vilket publicerades postumt (Goffman, 1983). Efter sin jämförelse av den sociala interaktionsordningen med den på 1950-talet konventionella sociologiska modellen av social ordning drog Goffman (1953, s. 40f) slutsatsen att interaktionsordningen är bräcklig och normbrott vanliga, liksom spelad anpassning.

Goffmans studier handlar i allmänhet om interaktion mellan människor som befinner sig i varandras omedelbara fysiska närhet, så nära att de kan se, höra, röra vid, känna varandras kroppsvärme och lukt. Den information som en individ kan få fram om en annan individ i sådana möten kallar han social information, vilken förmedlas genom utsända och överförda uttryck. Utsända uttryck är verbala symboler och liknande som individen använder för att uttrycka information. Överförda uttryck är bland annat sådant som kroppen gör, ibland mot vår vilja – svettas, skrattar, skakar, gråter, kurrar och rodnar – men också dialekt, kroppsspråk och kläder, vilka andra kan tolka som symptomatiska eller icke-symptomatiska uttryck för individen som ger dem ifrån sig. Goffman skriver att individers blotta existens producerar uttryck (Goffman, 1969, s. 5). Och i ett annat sammanhang skriver han: ”De agerande kan upphöra med att uttrycka sig men kan inte upphöra med att överföra uttryck.” (Goffman, 1959, s. 108). Även tystnad kan vara ett överfört uttryck i situationer då en individ kan välja mellan tal och tystnad. Rikast på överförda uttryck är interaktion ansikte mot ansikte, då alla våra sinnen påverkas (eller kan påverkas) i

interaktionen. Goffman gör i essän *Replies and responses* en detaljerad analys av förutsättningar för ett samtal ansikte mot ansikte och beskriver samtalet på ett mycket tekniskt sätt, vilket görs i analytiskt syfte för att vi ska se de i samtalet ingående delarna så tydligt som möjligt. Jag använder beskrivningen som ett instrument för att jämföra f2f och p2p:

Figur 1: Jämförelse av interaktion *face to face* (f2f) och *persona to persona* (p2p) som kommunikationssystem, efter Goffman (1981, pp. 14–15)

Förutsättningar för samtal som kommunikationssystem	f2f	p2p
1. Tvåvägsöverföring	Ja	Ja
2. Återkoppling under pågående samtal	Ja	Begränsade eftersom de interagerande inte är i varandras fysiska närhet
3. Kontaktsignaler för rätt att delta, påbörja och avsluta samtalet	Ja	Ja
4. Förändringssignaler för turtagning	Ja	Ja, men turtagningen mekanisk
5. Rättighetssignaler för bl.a. omtagningar och avbrott	Ja	Ja, men det går inte att exempelvis avbryta någon mitt i den andres "tal", utan avbrott kan göras först sedan inlägg har gjorts
6. Inramnings- och omkodningsmöjligheter genom ironiska anmärkningar, citat, skämt etc.	Ja	Begränsade, men finns med hjälp av exempelvis emoticons, dvs. uttrycksymboler som t.ex. ;-)
7. Normer som reglerar skyldigheter med avseende på ärlighet och relevans	Ja	Ja, men svårare att kontrollera efterlevnaden på grund av minimal social information
8. Begränsningar för icke-deltagare i samtalet som t.ex. rör tjuvlyssnande och störande ljud	Ja	Ja, med hjälp av olika tekniska lösningar

Både f2f och p2p svarar mot de systemkrav som Goffman formulerade för samtalet som kommunikationssystem, men p2p är begränsad i olika avseenden. Allmänt kan skillnaden speglas genom två metaforer: f2f kan beskrivas som mötet mellan två flöden av olikartade uttryck (både utsända och överförda), medan p2p kan liknas vid en pingpongmodell av kommunikation där just de

tekniska begränsningarna av uttrycksflödena gör att övergångarna vid exempelvis turtagning, inramning och återkopplande vinkar blir mycket distinkta och mekaniska. Dessa två interaktionsformer kan kallas bred respektive smal överföring av uttryck, och en viktig skillnad dem emellan är att den breda överföringsformen innehåller större möjligheter att metakommunicera, att kommunicera om den pågående kommunikationen, än den smala.²

3. Spelvillkor i f2f- och p2p-schack

F2f och p2p representerar olika kommunikativa situationer. I samtal mellan personer som är fysiskt nära varandra blandas strömmarna av utsända och överförda uttryck och hålls samman i en för de samtalande gemensam situation. I p2p-interaktion uppstår som nämnts en mer pingpongliknande interaktion, vilken inte nödvändigtvis hålls samman av en gemensam situation och p2p är kanske oftare en sidoaktivitet än f2f. Hur tar sig dessa skillnader uttryck när det gäller schackspelet och schackspelandet? Rent allmänt borde man kunna säga att eftersom f2f-schack är ett fall av f2f och p2p-schack ett fall av p2p, är skillnaderna dem emellan samma som de som presenterats ovan mellan f2f och p2p, men så verkar inte vara fallet. Låt oss börja med vad som kan kallas spelvillkoren.

Som nämnts skiljer Goffman mellan å ena sidan *gaming*, det interaktionsmässiga sammanhang vid spelandet som beskrivs som klabbigt och å andra sidan *game*, själva spelet som är rent och som inte skiljer sig åt spelmässigt från ett tillfälle till ett annat. Likheterna mellan schack f2f och p2p betraktat som spel är stora: brädet, dragen, pjäserna och spelreglerna är desamma. En av de schacksiter där jag har spelat ("Chess anytime"), och som här utgör mitt fall vid jämförelsen med f2f-schack, har tre prekomponerade textmeddelanden som används om en spelare vill erbjuda och acceptera remi, avbryta partiet alldeles i dess inledning respektive ge upp partiet. På ytan är dessa ekvivalenta med f2f-schacks motsvarigheter, men remierbudandet kan också användas för att stressa motspelaren genom att textmeddelandet sänds om och om igen, 20 gånger är inte ovanligt. Motsvarigheten i f2f-schack skulle vara att motspelaren säger "ska vi enas om remi?" 20 gånger efter varandra! Det är nästan otänkbart. En annan egenhet när det gäller p2p-schack är att det verkar vara lättare att spela vidare i hopplösa lägen, som Harry Schüssler (2014) beskriver så här: "... det anses ofint – och tidsödande – att spela vidare i ett hopplöst läge." Det förekommer också att spelare som utsätts för detta, helt enkelt själv ger upp trots att hen har

vunnit och då möjligen förvissad om att den tidsslösande motspelaren lär sig läxan att respekten för den andre är större än ett vunnet parti. I en chatt på en schacksite ("Resignation Etiquette???", 2012) resonerar man just om när man egentligen bör ge upp i ett schackparti online där man redan har förlorat. Detta visar att spelandet av schack kan förändras något när det spelas p2p: dragen är desamma, men t.ex. sätten att hantera remierbjudande och att inte ge upp respektive ge upp kan skilja sig från f2f. Remierbjudandet kan förändras till ett slags psykning, och de speciella sätten att inte ge upp respektive ge upp kan tolkas som sätt att straffa vinnaren respektive smäda förloraren. Jag vill betona att det rör sig om tolkningar. Hur det verkligen förhåller sig i alla enskilda fall är naturligtvis svårt att veta.

Som sagt har schackspelet f2f en mycket tydlig identitet och dessutom en i det stora hela odiskutabel etikett. The World Chess Federation (FIDE) ger i synnerlig grad uttryck åt detta i sin "Laws of Chess". Allt rörande schacket som spel regleras där på ett mycket rationalistiskt sätt. Samtidigt säger FIDEs schacklag att man är medveten om att allt inte kan regleras på förhand. Schacklagen innehåller emellertid inte någon schacketikett, utan det enda som sägs är: "Spelare ska inte göra något som bringar schackspelet i vanrykte." (FIDE, 2014). Detta kan bero på att schacketikett främst reglerar själva schackspelandet, alltså den speciella sociala interaktion som utvecklas när spelet faktiskt spelas, inte schackspelets drag och regler som är stabila och oomstridda.

Schackorganisationer som är närmare klubbnivå än FIDE publicerar texter som beskriver schacketikett på mer detaljerade sätt. Illinois Chess Association i USA har exempelvis tagit fram en text om etikett ("Sportsmanship and etiquette," 2014) som vänder sig till schackspelande barn och deras föräldrar. Den beskriver just hur schackspelet är inbäddat i social interaktion, vilken måste regleras på olika sätt för att inte intervensera negativt i själva spelet. Här finns det anledning att återigen nämna Goffmans beskrivning av spelet som rent och spelandet som klibbigt. Ett annat exempel är Clatskanie Chess Club i USA, som har en uppsättning etikettsregler och normer som också vänder sig till barn, men som har en något mer generell karaktär och betonar artighet, hänsynstagande och ödmjukhet i schackmiljö. ("Chess Etiquette," 2014).

I professionellt schack kan det förekomma psykningar som t.ex. intensivt stirrande på motspelaren, grimaserande och att smälla med pjäserna när de flyttas, skriver King och fortsätter: "Bordsskakaren kan vara /.../ irriterande. Det är svårt att koncentrera sig ordentligt när pjäserna vibrerar! Tigran Petrosian använde denna taktik mot Viktor Kortjnoj 1977. Kortjnoj bad honom sluta,

men Petrosian svarade med att slå av hörapparten. Då gav Kortjnoj igen med en kvick spark under bordet. Inför nästa parti satte man upp en mellanvägg under bordet.” (King, 2002, s. 50). I dessa sammanhang är de insatser och vinster som står på spel relativt höga, och schackspelet handlar därför i sådana fall mindre om lek och mer om allvar. Förekomsten av s.k. *skittles*, bus och dumheter, vid stora schackturneringar bekräftar också detta. I pauser från turneringsschackets allvar och under former som starkt avviker från det ”normala” schackspelet och -spelandet återerövrar leken: ”Alla former av bus i detta sammanhang är symboliskt bullriga i kontrast till regeln om tystnad under allvarligt spel /.../ och busandet markerar sin oseriösa status genom att upphäva en eller flera av standardschackets regler.” (Aycock, 1988, s. 132).

För att nu övergå till likheter och skillnader mellan schackets spelvillkor när schack spelas f2f och p2p ska jag börja med en översiktlig jämförelse i figuren nedan:

Figur 2: Spelvillkor i f2f- and p2p-schack

	f2f-schack	p2p-schack + chatt
Den andres närvaro	Som människa.	Som text och persona (roll).
Kommunikationsformer	Spelet som sådant, tal, kroppsspråk, alla strikt reglerade av spelregler och etikett.	Spelet som sådant, automatiserade textmeddelanden relaterade till spelet, chatt.
Mötesplats	Ofta neutral mark (schackklubb). Kan också spelas mer informellt i hemmet, skolan och på arbetsplatsen.	Ofta spelarens eget "revir".
Definition av den andres spelstyrka	Kan oftast göras på förhand om spelarna spelar i samma klubb eller tävling genom rankingsystem. Privatspel: spelstyrka kan bedömas först efter spel.	Spelaren kan välja om hen vill visa sin ranking givet att schacksiten tillåter den möjligheten.
Remierbjudande	Muntligt, ritualiserat.	Textmeddelande.
Partislut (förutom remi)	Schackmatt, ge upp, förlust på tid.	Schackmatt, ge upp genom automatiserat textmeddelande, förlust på tid, genom att ena parten slutar spela utan att ge upp, genom att logga ut från schacksiten.
Att ge upp eller fortsätta spela	Avhängigt spelet men reglerat genom normer för när och hur spelare förväntas ge upp.	Lätt att ge upp och lätt att fortsätta spela i hopplösa lägen.
Spelets sociala karaktär	Tyst respektfullhet, koncentrerad fokusering på spelet och mycket begränsade möjligheter att engagera sig i sidoaktiviteter.	Kan variera från samma som f2f-schack till motsatsen: gapighet på chatten, delad uppmärksamhet mellan spel och annat.
Relation mellan spel och spelande	Spelande ligger ofta nära spel, aktiviteten kan ofta beskrivas uttömmande endast med hänvisning till spelet.	Spelande kan avvika starkt från spel.

Medan man spelar p2p-schack på den site som jag refererar till här kan man samtidigt chatta med motspelaren, vilket på ett sätt är väsensfrämmande för schacket så som vi känner det i f2f-version, då chattandet skulle motsvara samtal under schackspelets gång och sådant hör inte till schackets spelvillkor. Det finns olika chattmöjligheter beroende på vilket slags abonnemang man har. När man spelar gratis finns en rudimentär chatt med fasta repliker. Under de senaste två åren har replikerna varit följande:

1. Hello
2. Let's go for another
3. OK for a last game
4. No thanks
5. :-)
6. :-(
7. You play very well
8. Bye
9. I can't answer you, I'm still in 7 days trying period
10. Good evening
11. Good game
12. Are you still there?
13. Yes
14. No
15. Thanks
16. Played well!
17. Another game?
18. Have a nice day (tillagd april 2013)
19. Oooops! (borttagen april 2013)
20. Ouch! (som ovan)

De flesta av replikerna är vänliga eller neutrala och att sitens organisatörer valt just sådana repliker metakommunicerar att tonen i chatten bör vara vänlig.³ Men symbolisk interaktion låter sig ofta inte stängas in i sådana prydliga ramar, utan olika rambrott görs. En del av de ovanstående replikerna kan t.ex. användas på helt andra sätt än vad som avsetts. Situation, sammanhang och timing i kombination med mänskliga aktörers fantasi och kreativitet kan förändra betydelsen av replikerna, vilket framgår nedan.

Replik 5 – en emoticon som föreställer ett glatt ansikte – kan uttrycka glädje

över motspelarens goda spel men kan också uttrycka skadeglädje om den används efter att motspelaren gjort ett dåligt drag. Replik 4 – *No thanks* – kan användas helt utan laddning, som ett konstaterande om att spelaren inte vill eller kan spela mer. Men om spelaren däremot förlorat ett parti på grund av mycket dåligt spel och vill spela ett nytt och då får det svaret kan det uppfattas som en recension av det tidigare spelet. Replik 7, 11 och 16 kan användas vänligt, som avsett, men också ironiskt och hånfullt, medan replik 17 kan användas som en uppmaning till motspelaren att ge upp. Replik 12 kan vara ett sätt att försöka påskynda motspelarens drag och leder ibland till att motspelaren gör ett drag eller avslutar spelet, speciellt om spelaren tagit lång tid på sig sedan det förra draget och kanske ägnat sig åt något annat – kanske skrivit e-mail, svarat i telefon, hämtat kaffe. Frågan *are you still there?* – med ett slags betoning på *you* till följd av den långa väntetiden tycks liksom synliggöra den andre som aktör. *Oooops!* och *Ouch!* kan användas för att markera att ett eget dåligt drag inte svarar mot spelarens egen förväntan på sin spelstyrka. Replikerna sätter liksom parentes kring det dåliga draget och säger att detta inte är normaltillståndet. Men de två replikerna kan också användas för att beklaga den andres misstag. De kan emellertid också användas hånfullt, t.ex. om den ena spelaren är överlägsen i spelet och försätter den andre i spelsituationer där hen tvingas göra dåliga drag och den överlägsne spelaren kommenterar varje drag med ett *Oooops!*

I samtalet om sociala medier och interaktion via Internet uppmärksammas ofta elaka kommentarer och annat – t.ex. *oversharing* (överdelning) av personlig, ofta intim, information som liksom inte är i överensstämmelse varken med den interaktionsordning som enligt Goffman styr socialt samspel eller gängse etikett.⁴ Även den sociala umgängestonen kan som synes förändras när det respektfulla och tystlåtna schackspelet spelas på Internet. Här blir det tydligt att vi inte alltid hjälps åt för att upprätthålla en vänlig och smidig interaktionsordning. Billig (2005) poängterar att vi inte alltid är vänliga och hänsynsfulla i social interaktion, utan ibland riktigt elaka, som exempelvis när vi flinar åt andra när de gör bort sig.

I exemplen ovan – där vänliga chatrepliker ibland förvandlas till elakheter – tror jag att det är skillnader i spelvillkor mellan f2f- och p2p-schack som kan förklara förvandlingen. I synnerhet anonymiteten i p2p gör att spelare kan åsidosätta respekten för den andre, förvandla henne/honom till ett objekt som man inte står i ansvarsrelation till. Man kan varken ställa någon annan till ansvar eller själv avkrävas ansvar av någon annan under sådana spelvillkor.

Detta kan bryta ned individers självcensur när det gäller elakheter. Detta är emellertid endast en skillnad mellan f2f- och p2p-schack. Det finns också andra, som mer påverkar själva spelet och spelandet.

4. Absorption och distans i f2f- and p2p-schack

Social interaktion mellan människor utspelar sig under olika grad av engagemang. Typologiskt kan vi tänka oss att engagemanget kan placeras längs ett kontinuum som kan beskrivas så här:

Figur 3: Absorption och distans

absorption

pendling mellan absorption och distans

distans

Absorption innebär i det här fallet att människor engagerar sig till den grad att distansen kan gå helt förlorad, medan distans i sin tur kan vara svår att förena med ett absorberande engagemang. Ett mellanläge kan också tänkas där pendlingar kan ske mellan absorption och distans. En analytisk och starkt förenklad figur som den ovanstående kan naturligtvis inte på ett rättvisande sätt fånga att övergångar mellan de olika positionerna kan ske på olika sätt, t.ex. glidande eller försöksvis i en längre utdragen process. Inte desto mindre kan figuren säga oss en hel del om social interaktion.

När det gäller pendlingen mellan absorption och distans stämmer detta ganska väl med hur Goffman föreställde sig hur människor gör när de går in i och ut ur situationer som de delar med andra. Är situationens villkor helt eller delvis okända söker de ta reda på, definiera eller konstruera den *frame* eller inramning som organiserar aktiviteterna inom situationen. För att göra det måste de ställa en distanserande fråga "Vad är det som pågår här?": "Antingen den ställs explicit, vid tillfällen av förvirring och tvivel, eller tyst, vid ordinär säkerhet, ställs frågan – och svaret på den förutsätts bli givet av det sätt som individerna fortsätter med sitt pågående handlande i den aktuella situationen." (Goffman, 1974, s. 8). Inramningsförsök består ofta, förmodligen alltid, av pendling mellan absorption och distans, mellan involvering i interaktionen och samtidig reflektion över den. Mot denna bakgrund ska jag ställa och besvara tre frågor till f2f- respektive p2p-schack: Vem spelar jag med?; Vad får störa? och Vad betyder det som den andre gör?

4.1 *Vem spelar jag med?*

Social interaktion är det som händer mellan individer i sociala situationer och denna interaktion kan vara ofokuserad och fokuserad (Goffman (1961, s. 7; 1963, s. 24). Ofokuserad interaktion existerar så snart individer är i varandras närhet och i något avseende påverkar varandra, exempelvis två för varandra främmande människor som delar säte i en buss och kontrollerar sina respektive uppföranden för att inte vidröra den andre på opassande sätt. Fokuserad interaktion innebär i stället att två eller flera individer har ett gemensamt fokus, till exempel när de samtalar eller spelar schack. Ofokuserad interaktion handlar om närvaro i en delad situation, fokuserad om ett ömsesidigt och gemensamt engagemang. Den förra handlar om plats, den senare om engagemang.

Ansiktet är den sociala interaktionens enskilt viktigaste del. Det är ansiktet vi vänder mot den vi samspelar och kommunicerar med för att kunna varsebli den andre och försäkra oss om att den andre också varseblir oss. Samtidigt som vi talar med en annan person läser vi hans ansikte, och kanske kan man likna detta vid att se på teve och samtidigt läsa textremsan, där det senare motsvarar det som sägs. För Goffman är individens ansiktsarbete (*face-work*) av vital betydelse, och han definierar det som "... de åtgärder en person vidtar för att allt han gör skall vara förenligt med ansiktet" (Goffman (1967, s. 12), översättningen efter Goffman (1970, s. 17)). Detta slags självpresentation bygger i hög grad på självbehärskning. Den är del av en ritualiserad och sårbar interaktionsordning med rituell omsorg av ansiktet på grund av att individen riskerar att förlora ansiktet när andra kommer nära, samtidigt som de interagerande oftast hjälper varandra att rädda sina respektive ansikten när de riskerar att förloras.

Frågan som jag ställer om vilka som spelar med varandra kan mot denna bakgrund besvaras med hänvisning till fysiskt närvarande personer som säger och gör saker, talar, rör sig, ser ut, klär sig osv. på sätt som kan erfaras nära och fysiskt. Sedan är det inte alls säkert att personerna är sådana som de verkar vara, och sannolikt förändras bilden av de interagerande när relationen intensifieras. Några uttömmande svar om dem man interagerar med får man oftast inte, förmodligen aldrig. Applicerad på schack kan frågan omformuleras till: Vem spelar jag med? I ett fysiskt möte besvaras den med referens till motspelaren men där också själva schackspelet kan kompletteras med social information om den andre som förmedlas via både utsända och överförda uttryck. När Goffmans interaktionsperspektiv ska tillämpas på medierad social interaktion, som jag gör här, kan fokus på social interaktion behållas

medan situationer måste förstås på ett annat sätt än platser där personer är fysiskt nära varandra.

Den kanske mest grundläggande skillnaden mellan f2f- och p2p-schack är att man i det senare fallet inte kan vara säker på vem man spelar med eller, snarare, i p2p är man mindre säker än i f2f (bara för att man är fysiskt nära vet man ju inte allt om den andre). Bakom avataren "guestmaeb", som schacksiten genererade när jag just loggade in, kan finnas en amatör som jag själv, en världsmästare eller en schackdator, man eller kvinna, gammal eller ung. Jag kan inte ta reda på detta och behöver inte heller veta det för att spela. Om man vill försöka läsa sin motspelare får man i p2p nöja sig med själva spelet och chatten som informationskällor. I artikeln "On the Internet nobody knows if you're Bobby Fischer" berättas om hur Nigel Short, en stormästare i schack som 1988–89 var rankad trea i världen, offentliggjorde att han trodde sig ha spelat schack online med förre världsmästaren Bobby Fischer så sent som år 2000, då Fischer sedan lång tid dragit sig tillbaka. Den spelare Short mötte var anonym och han och många andra kunde endast försöka ta reda på vem det var genom att analysera själva spelet och chattkonversationer. En av konstruktörerna av schackprogrammet Fritz, Frederic Friedel, gjorde just det och hans försök beskrivs i artikeln. I diskussionen som följde på Friedels Internetsite skrev "Jason L.", en person som utgav sig för att vara schackfuskare, bl.a. följande:

Hallå. Jag skulle bara vilja säga att jag garanterar att Bobby inte spelar schack på Internet. Varför? Därför att jag är den bästa fuskaren på Internet /.../ Det senaste året har jag spelat tusentals partier där jag fuskat och inte ett enda parti har jag varit nära att förlora. /.../ Jag har gjort ett självspelande schackprogram /.../ Det är också mycket lätt att skapa ett öppningsprogram som gör drag så galna att ingen skulle misstänka att det är en dator som spelar. Jag blir så nöjd när jag slår en stormästare i ett tvåminutersparti, ... (Wieners, 2002, s. 75)

Sedan började någon som kallade sig Bobby Fischer att spela högklassigt schack på en schacksite och frågorna hopade sig: "Var det den Fischer Short hade spelat mot, en som härmade Fischer, Fischer själv eller rentav Jason L.?" (Wieners, 2002, s. 75).

Att frågan "Vem spelar jag med?" inte kan besvaras med någotsånär säkerhet är en väsentlig skillnad mellan f2f- och p2p-schack. Och här kan man ju tänka på Goffmans sluga klassanalys av engelsk, adlig artighet: "Den klassiska frasen som användes av engelsk adel, 'Någon för tennis?' betydde inte precis

någon;...”, (Goffman, 1961, s. 29), och betyder säkert fortfarande inte ”någon” men i fråga om anonymt schack online kan invitationen ”Någon för schack?” betyda bokstavligen det. Så svaret på frågan vem jag spelar med när det gäller p2p-schack är således ”någon”.

4.2 Vad får störa?

Graden av absorption kan som nämnts vara olika i social interaktion. Det framgår av skillnaden mellan fokuserad och ofokuserad interaktion, men naturligtvis även inom kategorin fokuserad interaktion. Fokuserad interaktion kan vara sådan att de interagerande avskärmar sig helt från sin omgivning, och Goffman menar att sådan interaktion regleras av ”irrelevansregler”: ”Elegansen och styrkan hos denna struktur av ouppmärksamhet gentemot det mesta i världen är en stor hyllning till den sociala organiseringen av mänskliga anlag. Bevitna det fugue-liknande, asociala sätt varpå djupt försjunkna schackspelare är beredda att hjälpa varandra att flytta en pjäs som stötts iväg av en skjortärm, dissocierande denna händelse från den relevanta verkligheten och ger oss ett exempel på en fundamental process: upprätthållandet av en underordnad sidoaktivitet parallellt med den dominerande aktivitet som givits status av verklighet /.../ Med Batesons träffande term skapar spelet en ram runt en ström av omedelbara händelser och bestämmer vad slags ’förnuft’ som kommer att förlänas allt inom ramen ifråga.” (Goffman, 1961, s. 20).

Denna totala försjunkenhet i och riktade uppmärksamhet på någon del av verkligheten och samtidiga definition av annat som irrelevant är en självfallen bild av schackspelet och kan möjligen liknas vid Coser’s ”giriga institutioner”, vilka skapar förutsättningar för ”totalt engagemang” som i sin tur ”... reducerar ångesten som härrör från konkurrerande rollkrav, lojaliteter och krav på lydnad.” (Coser, 1974, s. 18). Puddephat (2008) argumenterar för att ”schackvärlden”, med sitt ”hängivna deltagande”, kan uppfattas som ett slags girig institution. Den avskärmning som blir konsekvensen av relevansregler liknar, slutligen, det som Csíkszentmihályi (2000[1975]) kallar *flow* (flyt) och som han beskriver just med hänvisning till schackspel.

Schackspelare framställs av nämnda forskare som djupt försjunkna, hängivna deltagare och absorberade av sin aktivitet. Gäller detta allt schackspel? Knappt. Dessa beskrivningar förutsätter nämligen att särskilda spelvillkor är för handen och att den sociala inramning kan skapas som ger schackspelandet det särskilda förnuft som tillåter i det närmaste total absorption och gör mycket

annat irrelevant för stunden. Dessa spelvillkor och sådan inramning är för handen vid schackturneringar och säkert också i schackklubbar och möjligen också ibland i "privatschack". När det gäller p2p-schack gäller sannolikt andra förutsättningar. Det är öppet för vem som helst, på vilken plats som helst och när som helst (givet Internetaccess) och tycks kunna ges meningar av involverade spelare som starkt avviker från den schackvärld som är institutionaliserad. I och med att Internetspelarna – givet att de är människor och inte schackdatorer, vilket vi alltså inte säkert kan veta – nog för det mesta befinner sig i sina hem där mycket annat pockar på uppmärksamhet, vid sin dator som inbjuder till annan aktivitet under väntan på den andres drag, gäller möjligen andra irrelevansregler. Under sådana spelvillkor upplevs inte schackinstitutionen som lika girig och infinner sig kanske inte flow lika ofta. Min egen erfarenhet, som är den enda jag för tillfället kan basera dessa utsagor på, visar att mycket annat tillåts störa schackspelandet då det sker på dessa villkor. Telefonen ringer och motspelaren får vänta och då underlättar det att vår relation är anonym. Ett av barnen behöver hjälp med läxan och då ger man upp det pågående schackpartiet eller bara låter schackklockan ticka. Ibland kan emellertid också försjunknenhet och absorption infinna sig. På frågan vad som får störa varierar således svaret med spelvillkoren: från i princip inget i f2f-schack till allt i p2p-schack.

4.3 *Vad betyder det som den andre gör?*

Social interaktion innebär inte endast att människor möter varandra och samtalar, gör något tillsammans, spelar spel eller vad det nu kan vara. De läser eller avkodar också de uttryck som de andra utsänder och överför. I f2f-interaktion är flödet av uttryck omfattande och tolkningen av uttrycken erbjuder likaledes många möjligheter innan de förvandlas till intryck. I p2p-interaktion är som vi sett flödet smalare. Det betyder inte att tolkningsförsöken avstannar, snarare blir kanske tolkningsförsöken ibland intensivare. Hur kan då en p2p-schackspelare ta reda på vad det som den andre gör betyder?

Om vi endast ser till själva p2p-spelet, vilket jag spelat helt anonymt och utan rankingtal, så är det rumsligen avskilt från motspelaren, varför spelarna endast kan läsa den andra genom spelets uttryck. Dragen kan vittna om hur kunnig spelaren är, tidsanvändningen kan säga något och omständigheter under vilka en spelare erbjuder remi (t.ex. när) kan vara signifikanta. På samma sätt fungerar det när motspelaren ger upp. En del ger upp i samma ögonblick som de hamnar i minsta lilla underläge, andra drar ut på pinan i det längsta. Jag

gjorde ett experiment för att försöka ta reda på vilka betydelser som kan tolkas in i tidsanvändning alldeles i partiets början. Jag utmanade en motspelare att spela ett femminutersparti men gjorde sedan inget öppningsdrag. Detta gjorde jag 25 gånger med olika spelare. 17 av spelarna gav upp efter 20 sekunder eller mindre, den snabbaste efter endast två sekunder. 8 av spelarna gav upp efter mer än 20 sekunder, den som väntade längst efter 66 sekunder. Av detta får man intrycket att spelarna ramar in ett femminutersparti som ett mycket snabbt parti: om inte det har startat efter 20 sekunder ger de flesta upp. Men detta bestäms också av att det är ytterst lätt att inleda ett nytt parti, 100-, ibland 1000-tals spelare vill spela. De allra flesta vill spela schack och inte så mycket annat.

Min deltagande observation har gjorts på en schacksite där man har möjlighet att chatta samtidigt som man spelar. Detta förekommer på en rad olika schacksiter och är i sig en ganska märklig innovation. Den är kanske mer en eftergift till det format som gäller på många olika sociala siter online än ett bidrag till schacks utveckling. Chattandet är ju knappast en ersättning för pratande under schackspelandets gång. Som framgått är såväl spel som tal strikt reglerat i f2f-schack. Men chattandet kan ibland hjälpa spelare att ta reda på vad det som den andre gör betyder.

5. Schack är ett tyst spel, men tyst på olika sätt ansikte mot ansikte respektive online

Schack som *spel* är schack oberoende av om det spelas *face-to-face* (f2f) eller *persona-to-persona* (p2p). *Spelandet* av schack kan emellertid variera beroende på olikheter i spelvillkor mellan dessa två former av schack. Skillnaderna är så stora att man kan tala om två olika *frames* eller inramningar som sätter sin prägel på spelandet. I sina huvuddrag kan f2f-schack beskrivas som ett tyst spel trots att tal är möjligt, medan p2p-schack är ett tyst spel därför att tal är omöjligt. Kommunikationen mellan spelarna i f2f-schack sker genom tre kanaler: själva spelet, ett mycket starkt reglerat tal och kroppsspråk. I p2p-schack sker kommunikation genom en kanal: själva spelet. Dock finns ofta möjlighet att chatta samtidigt som spelet pågår, och då utökas kommunikationen med ytterligare en kanal, givet att båda spelarna vill chatta. I de fall chatten används minskar inte, utan ökar snarare skillnaden mellan f2f- och p2p-schack, eftersom spelare inte förväntas samtala med varandra då de spelar schack. Chattmöjligheten är en ersättning för bortfallet av tal online. När den används med schackspel tenderar spelet att förändras eftersom talet i princip redan är borttaget från schackspelet i sin f2f-utformning.

Även en mycket begränsad chatt som den jag studerat här, och som består av ett tjugotal fasta repliker, kan som framgått användas på mångtydiga sätt. Den tysta respektfullhet som präglar schackspelet kan upprätthållas med hjälp av chattens förprogrammerade vänliga och artiga repliker. Spelare som saknar respekt för spelet och för den andre spelaren förefaller emellertid ha större möjlighet att under de spelvillkor som kännetecknar p2p-schack förvandla schack från tyst respektfullhet till gapig egotripp och från hedersam artighet till småsinta tjuvnyp. Och allra sist: å ena sidan ramas p2p-schack in som alla andra onlineaktiviteter, vilket bl.a. innebär att de ska vara interaktiva med hjälp av chatt; å andra sidan förstärks ”ensamkaraktären” hos schackspelet genom att motspelaren inte är fysiskt närvarande.

Noter

- 1 Delar av detta avsnitt återfinns snarlikt formulerat i (Persson, 2012a, 2012b).
- 2 Jämförelsen av f2f och p2p gör möjligen inte p2p rättvisa eftersom den tenderar att framställas som en blek kopia av f2f. Det ska därför också sägas att det finns drag hos p2p som har större betydelse än i f2f, t.ex. icke-rumslig närhet, anonymitet som både kan göra interaktionen mindre fördomsfull och mer hatisk samt möjligheter att dra annorlunda gränser mellan front- och backstage (publik och privat sfär).
- 3 Detta slags chatt med fasta repliker kan naturligtvis inte jämföras med en chatt där ordet kan flöda friare. Det som sägs här avser endast den förstnämnda, begränsade chatten.
- 4 För vidare resonemang om detta och referenser, se (Persson, 2012a)

Referenser

- Aycock, D. A. (1988). ‘Gens una sumus’: Play as metaculture. *Play & Culture*, 1988(1), 124–137.
- Billig, M. (2005). *Laughter and ridicule: towards a social critique of humour*. London: SAGE.
- Chess Etiquette. (2014). Retrieved 2014-04-22, from <http://clatskaniechessclub.tripod.com/id37.html>
- Coser, L. A. (1974). *Greedy institutions: patterns of undivided commitment*. New York: Free Press.
- Csikszentmihályi, M. (2000[1975]). *Beyond boredom and anxiety*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Eales, R. (1985). *Chess: the history of a game*. London: Batsford.
- FIDE. (2014). Laws of Chess. Retrieved 2014-05-31, from <http://www.fide.com/component/handbook/?id=171&view=article>
- Goffman, E. (1953). *Communication conduct in an island community*. (PhD), University of Chicago, Chicago.

- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor books.
- Goffman, E. (1961). *Encounters: two studies in the sociology of interaction*. Indianapolis, Ind.: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
- Goffman, E. (1963). *Behavior in public places: notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: essays on face-to-face behavior*. New York: Anchor Books.
- Goffman, E. (1969). *Strategic interaction*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Goffman, E. (1970). *När människor möts*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. New York: Harper and Row.
- Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goffman, E. (1983). The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address. *American Sociological Review*, 48(1), 1–17.
- Grahn, L. (2014). *När Bent mötte Boris och sista dansen med Lizzie*. Malmö: Lalimo förlag.
- Hall, J. (2014). Från krigsövning till folkkär hjärngympa. *Svenska Dagbladet* 2014-05-16.
- Jensen, M. (2004). *Schack. Mer än ett spel sett ur kognitionshistoriskt perspektiv*. Göteborgs universitet. Göteborg.
- Johansson, C. F., Hall, J., & Holmstrand, L. (2013). Dags att släppa in schack i klassrummen. Retrieved 2014-04-22 from <http://www.svt.se/opinion/dags-att-slappa-in-schack-i-klassrummen>
- King, D. (2002). *Schack: från de första dragen till schack matt* Stockholm: B. Wahlströms.
- Littorin, J.. Världens bästa Carlsen. *Dagens Nyheter* (2014, 2014-10-11).
- Persson, A. (2012a). Front- and backstage in social media. *Language, Discourse & Society*, 1 (2), 11–31.
- Persson, A. (2012b). *Ritualisering och sårbarhet: ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion*. Malmö: Liber.
- Puddephatt, A. J. (2008). Incorporating ritual into greedy institution theory: The case of devotion in amateur chess. *Sociological Quarterly*, 49(1), 155–180.
- Resignation Etiquette??? (2012). Retrieved 2014-05-31, from <http://www.chess.com/forum/view/community/resignation-etiquette>
- Schüssler, H. (2014). Schack. *Svenska Dagbladet* 2014-04-20.
- Sportsmanship and etiquette. (2014). Retrieved 2014-04-22, from <http://www.il-chess.org/index.php/sportsmanship-and-etiquette>
- Wieners, B. (2002). On the internet, nobody knows if you're bobby fischer. *Yahoo! Internet Life*, 8(1), 72–77.

Helena Sandberg

Matmakt och matval

Vem bestämmer vad vi äter?

Vad åt du till frukost idag? Vad åt du till lunch? Blir det middag ikväll och i så fall vad? Vem är det egentligen som bestämmer vad du äter? Jag är medie- och kommunikationsforskare och har länge intresserat mig för medier, hälsa och mat, tre centrala ingredienser och praktiker i vardagen. I min forskning har jag fångats av hur mat gestaltas och kommer till uttryck i olika medier (till exempel reklam, bloggar, nyhetstexter). Jag har också funderat en hel del kring den roll medierna har för människors hälsa och hälsoutveckling, där maten givetvis är en viktig beståndsdel. Härförleden hade jag den stora glädjen att få tala inför en fullsatt Aula Magna vid Stockholms universitet. Det var vid ett seminarium på temat "Mat, piller och pulver på menyn", och jag hade ombetts att reflektera kring vad som har betydelse för vad vi äter eller vilka faktorer som påverkar det vi äter. Denna text bygger till stora delar på det föredrag jag höll och diskuterar några olika medverkande krafter, varav medierna är en men långt ifrån den enda aktören och påverkansfaktorn av betydelse för våra matval och vårt ätande.

Trivial fråga som kräver mångfasetterat svar

Så vem är det då som bestämmer vad vi äter? Det mest naturliga svaret på denna till synes triviala fråga borde vara, det gör vi. Vi bestämmer själva, eller snarare jag bestämmer själv vad jag äter. Jag stoppar själv maten i min mun. Jag väljer vad jag lagar till middag, och inte går jag under pistolhot till butiken och handlar. Samtidigt är svaret inte så enkelt. Vi bestämmer många gånger långt mindre än vi kanske tror vad vi äter. Dessutom är konsumenten många gånger inte alls så rationell och beslutsför som vi gärna föreställer oss. En alldeles nyutgiven avhandling om konsumenters beslutsfattande i butik (Gidlöf, 2015) visar på ett behov av att omdefiniera synen på konsumenter. De är långt ifrån så välinformerade, observanta och kritiska som de framställs, åtminstone inte

när det kommer till att bestämma vad som ska inhandlas i livsmedelsbutiken, och det är ju där processen till vad vi slutligen äter många gånger tar sin början.

Att det är svårt att bestämma sig är kanske inte så konstigt med tanke på det mycket stora utbudet som möter individen i livsmedelsaffären. Etnologen Håkan Jönsson har bland annat åskådliggjort hur sortimentet i mjölkdisken över tid vuxit från ett tiotal varor till idag flera hundra mejeriprodukter (Jönsson, 2005). En genomsnittlig livsmedelsaffär i USA innehåller drygt 38 700 varor enligt uppgifter från 2010. Det finns tyvärr inga motsvarande uppgifter för vare sig den europeiska eller svenska marknaden (Gidlöf, Wallin, Holmqvist & Møgelvang-Hansen, 2013), men det finns ingen anledning att tro att den väsentligen skulle skilja sig åt från den amerikanska. Vad vi också vet är att människors beslutsfattande påverkas negativt av antalet valmöjligheter liksom av mängden egenskaper eller fakta som ska vägas in i ett visst beslut. I en dansk studie av livsmedelsbutiker (Gidlöf m.fl., 2013) visade det sig t.ex. att konsumenten hade att välja mellan 91 olika sorters marmelad eller syltburkar, och dessa innehöll information om sammanlagt 90 olika egenskaper (från frukt- och sockerinnehåll till konserveringsmedel och ursprungsland) vilket föga förvånande gör beslutsfattandet komplext. Det är således en myt att mer information leder till bättre beslut eller resultat. Så är det inte, vilket kan tyckas nästan paradoxalt i detta kommunikationssamhälle där tilltron till information och kunskap är hög och där information ofta ses som lösningen på olika problem.

Flera kan säkert känna igen den beslutsvårda och frustration som kan uppstå då ett enkelt beslut ska fattas som att välja ett paket müsli från butikshyllan. Individen vill gärna vara en förnuftig konsument och granska innehåll och text på förpackningen, men ofta har man varken tid eller ork. När det gäller våra beslut om mat, lägger vi ytterst lite tid på att fundera kring vad vi ska ta. Det ska gå snabbt och lätt att handla mat. I ett av delarbetena i Kerstin Gidlöfs avhandling, *Visual attention during decision-making in natural environments*, visade det sig att konsumenten ägnade i genomsnitt mindre än en sekund åt att titta på matvaran innan den hamnade i korgen eller avfärdades. Mycket av vår mat bestäms eller inhandlas således nästan per automatik, reflexmässigt utan större eftertanke. Våra matbeslut och inköp av mat skiljer därmed från en del andra inköp av konsumtionsvaror, exempelvis ny teknik, kläder, kosmetik, för att inte tala om kapitalvaror som en ny bil. I dessa fall vänder och vrider vi ofta på varan, den provas, diskuteras med säljaren; det funderas och läses på innan beslut tas. Givetvis är jämförelsen inte helt rättvis med tanke på att det

monetära värdet för en bil knappast kan ställas mot det dagliga brödet i butiken, men även mindre kapitalkrävande varor (t.ex. kläder och hygienartiklar) ägnas uppmärksamhet på ett helt annat sätt än de livsmedel vi köper.

Är vi dessutom lite stressade när vi befinner oss i matbutiken, vilket många är, blir vi till råga på allt sämre på att bearbeta den information som finns. Vi kanske inte ens hinner bli vilseledda av eventuellt felaktig information eftersom vi knappt använder någon information överhuvudtaget när vi fattar våra beslut, menar Gidlöf och hennes kollegor (2013). En studie av frukostflingor visade t.ex. att 20 procent av konsumenterna baserade sina köp endast på varumärket och att blott två procent av informationen på förpackningen användes. Många konsumenter kan inte heller redovisa det ungefärliga priset på matvarorna de nyss köpt. Ett centralt budskap i Gidlöfs arbete är att konsumenter fattar suboptimala beslut i förhållande till vad de vill köpa eller anser viktigt för sitt matval. Således kommer de hem efter utförd inhandling med varor som egentligen inte alls stämmer in på behov eller personliga preferenser. Vi tycks alltså snarare bestämma oss för vad vi ska handla och äta baserat på känsla¹ (är vi t.ex. hungriga, glada eller ledsna när vi handlar?) än på tidigare kunskap och den information som finns tillgänglig vid köpet. Därmed skulle man kanske kunna dra slutsatsen att marknadsföring och reklam för mat, som ofta är uppbyggd kring intima och just känslomässiga budskap och associationer (Jönsson & Sandberg, 2010), kan spela en viktig roll när det gäller att påverka vårt ätande, jämfört med både den detaljerade informationen på förpackningen och olika experters rekommendationer.

Oavsett hur beslut fattas så tål det att poängteras att människor inte är isolat. Individen och hennes matval är beroende av många andra människor och det som sker omkring oss. Vi ingår i en mängd olika relationer och sociala sammanhang. Vi lyssnar, läser och ser vad andra gör i den omedelbara närheten, men också, i medierna genom olika ställföreträdare för allmänheten, men också kändisar och experter. Vi utsätts för påverkan av ett stort antal aktörer. Några har redan omnämnts (t.ex. detaljhandeln och annonsörer), vilket innebär att våra matval är resultatet av flera olika ting där den egna viljan, kunskapen och önskan många gånger står tillbaka för andras inflytande och makt. Svaret på frågan "Vem bestämmer vad vi äter?" skulle således kunna vara det gör vi (ibland), men också andra aktörer. Vem är då dessa andra aktörer?

Mamma och pappa, men också arbetsgivaren

Våra matval och matpreferenser är i stor utsträckning ett resultat av det vi lärt oss och vant oss vid att äta under vår uppväxt. Matval och preferenser går till viss del i "arv". Men inte i rakt nedstigande led för då hade vi ätit stenålderskost fortfarande och det gör uppenbarligen inte merparten av befolkningen, även om det finns en mindre skara anhängare till så kallad paleolitisk kost. Länges har ansvaret för det uppväxande släktet, hem och måltider varit kvinnornas eller mödrarnas uppgift (Anving, 2012). Idag är ansvaret för familjens mat och måltider alltmer delat, även om kvinnan i hushållet fortfarande tar ett stort eller större ansvar. Föräldrarna har emellertid ett stort ansvar att se till att kommande generationer får i sig det de behöver i form av näringsämnen och vitaminer. Vår barndoms matminnen präglar vårt ätande och vår syn på vad som är bra mat respektive dålig mat, vad som är ätligt eller oätligt, liksom föreställningar om vem vi kan bjuda på vad, och vad vi kan tillåta oss att äta inför vem. Vi bjuder inte hem vår chef och samarbetspartners på falukorv, men vi kan äta enklare pasta med nära vänner. Inte heller tar vi med vad som helst i vår matlåda och packar upp inför arbetskamraterna i lunchrummet. Maten vi skyltar med kommenteras och diskuteras. Den kommunicerar närhet och distans liksom värde och kvalitet på de relationer den ingår i. Maten är också en central smak- och klassmarkör och säger något om vem vi själva är (Bourdieu, 1984; Lupton 1996). Det sociala sammanhanget avgör på så vis vad vi äter och det är mamma och pappa som har lagt grunden för våra beslut. Ett annat svar på frågan om vem som bestämmer vad vi äter, skulle således kunna vara föräldrarna. Upp till cirka 12-årsåldern bestämmer de i princip allt vi äter hemma, men det finns andra aktörer som också är med och bestämmer, och det är de institutionerna som vi är en del av. I framför allt vuxen ålder har exempelvis arbetsgivaren en stor betydelse för vårt ätande.

Vi tillbringar allt mer och mer tid på arbetet, och det finns flera forskare, bl.a. måltidssociologer vid Lunds universitet, som visat att det vi äter under arbetstid i stor utsträckning påverkas av arbetsformer och arbetsgivarens sätt att organisera arbete och tillhandahålla mat och måltider (se t.ex. Nyberg, 2009). Vad och hur busschauffören äter skiljer sig från vårdbiträdets eller skiftesarbetaren, och det förklaras snarare av arbetets villkor än den enskilda individens val och preferenser. På samma sätt som de förvärvsarbetandes ätande låses in i vissa strukturer begränsas valfriheten och valmöjligheten hos de människor som är institutionaliserade. Barns ätande bestäms således av vad som serveras i

skolan och barnomsorgen, sjuka och äldres ätande avgörs av vårdinrättningen, och internernas måltider bestäms av fängelset. Institutionerna vi är en del av bestämmer således också vad vi äter, när vi äter och hur.

Experter och medier

Ett tredje svar på frågan som ställdes inledningsvis skulle kunna vara att det inte är vi som bestämmer vad vi äter utan experterna. Och experter finns det gott om. Aldrig har vi haft så många experter inom mat- och måltidsområdet som idag. Utöver traditionella experter som forskaren eller vetenskapsmannen, politikern och tjänstemannen har vi ett antal nya experter, en del legitimerade men också en hel del självutnämnda, lekmannamässiga experter. Vårt förhållande till dessa experter är ingalunda enkelt och oproblematiskt. De både vägleder oss och försvårar våra möjligheter att själva fatta beslut. Jag återkommer strax till det, men vill först säga något om varför experterna är så centrala för oss.

Under en längre tid har vi sett ett ökat fokus på risker kring mat och livsmedelshantering samt en tilltagande rädsla och oro kring mat. Det handlar dels om ökad osäkerhet kring vad som är rätt och fel mat näringsmässigt, dels om vad som är rätt och fel mat ideologiskt. Ska vi, när vi bestämmer vad vi ska äta, prioritera miljö, hälsa, eller djurrätt? Att välja rätt föda tycks allt svårare och kräver omfattande kunskap och analys. Det finns också en tilltagande rädsla för att genom maten av misstag få i sig skadliga ämnen, tillsatser, kemikalier etc som kan, om inte orsaka omedelbar sjukdom, så på sikt förhöja risken för sjukdom och kanske till och med för tidig död. Personligen tror jag att dessa rädslor kring mat många gånger är obefogade och kanske till och med starkt överdrivna. Medierna har därtill en tendens att profitera på människors osäkerhet och rädsla. Nyhetsmedierna har gjort det vi kallar för matlarm (på engelska food scares) till en egen genre. Denna genre är kommersiellt gångbar, den säljer lösnummer och journalistiken tenderar ofta (inte alltid) att bli tendentiös. Det innebär att forskningsresultat förenklas eller övertolkas. Varningstrumman ljuder utan reell grund, men det kan också vara nya mirakellösningar och kurer vad gäller kost hälsa och medicin som trumpetas ut.

Samtidigt finns det viss fog för oro. Det moderna och industrialiserade samhället, också kallat risksamhället², har medfört ett helt annat riskläge. Riskscenariot har inte bara ändrat karaktär, utan antalet risker har också ökat. Dagens risker och hot är alltmer producerade av människan, inte av naturen. De är ofta abstrakta, komplexa, svåra att identifiera och svåra att förstå kon-

sekvenserna av. Det har lett till att vi lever i en slags ontologisk osäkerhet, en konstant existentiell oro, där allt mer tid läggs på att bedöma och hantera potentiella hot, framförallt industrialiserade sådana. Den av livsmedelsindustrin förädlade maten har blivit särskilt föremål för människors oro. Det hänger i sin tur ihop med det ökade avståndet mellan primärproduktion och råvaror. Vi har helt enkelt tappat kontakten med och kunskapen om maten, och hur ska vi då kunna veta vad som är bra eller inte bra för oss, hur ska vi kunna lita på den förädlade och färdigförpackade maten? Vem vet vad som ingår i korven egentligen eller vad som lagts till barnmaten? I denna farofyllda värld blir kunskap direkt avgörande för vår hantering av risker och överlevnad. Den enskilde individens mycket begränsade möjlighet att själv skaffa sig en bild gör att hon blir beroende av experter.

Samtidigt har vetenskapen tappat sitt rationalitetsmonopol och tolkningsföretade. Traditionella auktoriteter (läkaren, ingenjören osv.) utmanas av andra aktörer eller nya experter, åsiktsmakare, lobbyister, livsstilscoacher, kändisar och diverse förståsigpåare och tyckare. De inte bara tycker en massa, de blir också lyssnade till och kan på kort tid få stort medialt genomslag tack vare viral spridning och delande/gillande av information på internet och i sociala medier. Rykten och felaktig information kan snabbt få fäste i stora grupper av befolkningen genom vår ibland omdömeslösa spridning av information. Vi är alltså själva högst delaktiga i att sprida sensationella nyheter och upprätthålla myter samt därmed bidra till att skapa det brus i informationen som vi ofta ljudligt beklagar.

Den digitala medieteknologins expansion och utveckling har inneburit en demokratisering av kunskap. Allt fler kan söka och få tillgång till kunskap som tidigare var förbehållen vissa samhällsgrupper. Det gör också att vi får en maktförskjutning i samhället, vilket t.ex. yttrar sig i att vårdtagaren eller patienten allt oftare ifrågasätter läkarens diagnos, presenterar egna idéer och förhandlar med "experten" om sitt hälsoproblem. Den tidigare underordnade och beroende konsumenten gör sig därmed själv till expert, söker kunskap, alternativa diagnoser, behandlingsmetoder och kostråd genom internets digitala tjänster och teknik.

Medieexpansion, mat och bloggar

Medieexpansionen har inte bara skapat fler arenor och kanaler för etablerade experter att göra sig hörda i, utan har också gett nya experter tillgång till offentligheten i bloggosfären, via Instagram, chatforum och sociala medier. Medierna

har därmed demokratiserat talutrymmet i samhället. Baksidan av myntet är möjligen att snart när vem som helst kan utmåla sig för att vara expert och att expertrollen urholkas och tappar trovärdighet. Ta till exempel alla dessa videologgar och mat- och kostbloggar som på olika sätt diskuterar, ifrågasätter och har synpunkter på livsmedelsprodukter och dieter (se t.e.x. Simunaniemi, Sandberg, Andersson & Nydahl, 2012; 2011). De kan bidra till en positiv utveckling vad gäller människors matval och ätande, öka människors kunskap och intresse för mat, livsmedelsfrågor och livsmedelshantering, men också vidmakthålla myter om mat och direkt vilseleda. De kan också bidra till att nya gemenskaper uppstår och att människors engagemang och politiska deltagande i samhället ökar. En mer långtgående konsekvens är att konsumenter på så vis tillsammans ställer krav på den mat som marknaden förser oss med, bjuder motstånd och utmanar industrin och dess tillverkningsprocesser. Ett intressant exempel på detta är Matfusket, en nyligen etablerad Facebookgemenskap som bildades 2013 på initiativ av David Appelgren, ”en vanlig konsument som fått nog”. På knappt två år har gruppen fått drygt 128 000 följare. Isa Chen (2015) visar i sin studie av Matfusket (*Ren mat smutsig politik*) hur internet används av vanliga människor för att ta tillbaka makten över maten genom att upplysa varandra om så kallat matfusk och lyfta fram alternativ till den ”onaturliga maten”.

Dagligen startas miljoner bloggar världen över av barn, unga och vuxna. Bloggen och bloggandet har beskrivits som “[...] the most explosive outbreak in the information world since the internet itself” (Hui & Nadda, 2015:159). Bloggar kan handla om precis vilket ämne som helst, men många handlar om just mat. Ett intressant och framgångsrikt exempel är matsajten *Green Kitchen Stories – healthy vegetarian recipes* som drivs av ett ungt par i Stockholm (David och Luisa) med en liten dotter Elsa (5år). Här kombinerar två unga individer, den ena expert på design och foto (arbetar som Art Director på ett magasin), den andra expert på kost (studerar nutrition) sina främsta intressen. Sidan är kopplad till ett Instagramkonto, den är länkad till en Youtube-kanal, det unga paret säljer kokböcker och har också en app som kan laddas ned för att ge inspiration och tillhandahålla hälsosamma recept med naturliga vegetariska råvaror som grund. Antalet följare är stort. Mängden information och kommunikation om mat har genom både de traditionella och de digitala medierna ökat väsentligt. Mängden experter har också tilltagit. Detta ställer oerhört höga krav på oss som matkonsumenter. Vem ska vi lyssna till? Vems råd väger tyngst? Vi behöver snart alla ha en högre utbildning för att kunna bedöma och navigera mellan stormiga debatter om mjölk, enskilda näringsämnen, dieter och vitaminer.

Budskapen i de traditionella medierna, t.ex. nyhetsrapporteringen om vad vi ska äta och vad vi bör avstå från, blir genom sin motstridiga natur och bristande förankring i vår vardag ofta svåra att ta till sig och därmed meningslösa. Då framstår de betydligt mer vardagliga och näraliggande budskapen i bloggarna som mer trovärdiga och pålitliga. Vi har lättare för att identifiera oss med bloggarna. De är människor av ”kött och blod”, det är pappor, mammor, entusiaster, kunniga och intresserade. Vi kan interagera med dem, kommentera deras inlägg, utbyta åsikter i kommentarsfält och ställa frågor för att på så vis bättre förstå, men också skapa nära och vänskapliga relationer till dem trots att vi aldrig personligen träffats. Detta är den nya tidens mat- och kostexperter. Medierna liksom de medierade matexperterna har en central roll när det gäller att ”bestämma” och påverka vad vi äter.

Marknaden, hälsism och medikalisering

Den siste aktören som ska ägnas uppmärksamhet här är marknaden eller industrin. Vad vi äter bestäms också i stor utsträckning av livsmedelsindustrin och det den tillhandahåller, men också det den kommunicerar till oss genom reklam och marknadsföring (Sandberg, 2008; Ekström & Sandberg, 2010; Sandberg, 2011). För bara några dagar sedan diskuterades i nyheterna att andelen överviktiga och feta i Sverige på nytt tycks öka, och marknadsföringen av onyttig mat hamnar ofta i sökarljuset som en relevant faktor. Industrin inkluderar dock ej att förglomma även läkemedelsindustrin, liksom den så kallade tilläggsindustrin (the supplement industry), alltså branschen för kost- och näringstillskott.

Människan är den enda levande varelsen som vet om att hon ska dö, skriver den polske sociologen Zygmunt Bauman (1994). Denna kunskap kan vi inte strunta i, förneka eller bortse från. Döden kan betraktas som förnuftets slutgiltiga nederlag, menar Bauman. Hela livet tycks idag gå ut på att lura döden och att till varje pris hålla sjukdom, ohälsa och åldrande på avstånd. I vår strävan efter evigt liv och ungdom letar vi desperat efter genvägar till ett gott och hälsosamt liv, och här kommer såväl maten in som andra potentiella lösningar i form av t.ex. kosttillskott, pulver, funktionella livsmedel och t.o.m. läkemedel.

Ansvar för individens hälsa har de senaste decennierna alltmer förskjutits från stat till individ. Detta har bidragit till att en ny slags hälsomedvetenhet fått grogrund. På engelska pratar man om ”Healthism” på svenska blir det ”Hälsism”, en ny slags ideologi eller religion som understryker vikten av individuell disciplin och moraliskt uppförande för att upprätthålla en god hälsa

(Crawford, 1980; 2006). Individen förutsätts alltmer äta rätt och motionera rätt, förebygga ohälsa och undvika risker. Den mycket vältränade, muskulösa och välbyggda kroppen står som ideal, ett ideal som för många är ouppnåeligt, men som inte desto mindre är det socialt accepterade och som ständigt eftersträvas. I en sådan strävan räcker sällan en varierad och bra kost utan det krävs något extra: kosttillskott, vitaminer och mineraler för att ge kroppen hjälp på traven. Här ligger något ganska anmärkningsvärt för samtidigt som statistiken (KfS, 2015) tydligt visar att försäljningen av hälsosam mat (t.ex. naturliga nöter, linser, vegetarisk mat och frusna bär) ökar, tycks försäljningen av tillsatser och näringsämnen på burk också skjuta i höjden. Som om vi inte litar på att den hälsosamma maten är god nog...

Hälsö- och kroppsidealen som vi ska leva upp till idag är (nästan jämförbara med gladiatorerna från TV4) ingalunda naturliga. De är konstruerade och tidstypiska, kraftigt understödda av kommersiella krafter. Hälsa som ideologi rymmer dessutom så mycket mer än sund kost och träning. Hälsa implicerar skönhet, framgång, lycka och en förmåga att alltid prestera på topp. Misslyckanden tillåts inte. Hälsa enligt detta synsätt kan vara kontraproduktivt och till och med ge upphov till en slags hälsoångest, menar Per Johnsson, forskare vid Lunds universitet och psykolog med lång klinisk erfarenhet. Att jämt och ständigt försöka leva så sunt som möjligt, följa dieter, kostrekommendationer, mat- och hälsotrender samt disciplinera och övervaka kroppen via viktkontroll, fitnessarmband och diverse hälsoappar, kan innebära att vi förlitar oss för mycket på tekniken och slutar lyssna på vår egen kropp, något som på sikt riskerar leda till ohälsa snarare än hälsa.

I samband med att industrins inverkan på vårt ätande lyfts fram bör också en annan pågående process lyftas nämligen: medikalisering. Medikalisering är i sig inget nytt och innebär att något som egentligen är friskt framställs som patologiskt, sjukt och onormalt. Därmed definieras och behandlas ett friskt tillstånd som ett medicinskt problem (Conrad, 2007). Medikalisering betyder alltså bokstavligen att göra något medicinskt. Mycket kritik har riktats mot problem och konsekvenser av övermedikalisering. Medikalisering av olika tillstånd har skett genom historien. På senare tid har inte minst medikalisering av inlärningssvårigheter och konsentrationsstörningar diskuterats. Vi ser idag också hur olika livsprocesser och tillstånd medikaliseras t.ex. oro och ledsamhet, missbruk av olika slag t.ex. mat (socker), ofrivillig barnlöshet, klimakteriet och åldrande. Vissa tillstånd blir fullt ut medikaliserade och med rätta, andra blir det till en viss grad dock inte fullt ut. Medikaliseringsprocesser drivs av både

läkare och läkemedelsindustrin, men också patient- och intresseorganisationer. Jag tycker mig nu se hur tillstånd av olycka, trötthet, stress eller otillfredsställelse med den egna kroppen dras in i sådana medikaliseringsprocesser där både läkemedels- och skönhetsindustrin liksom industrin för kosttillskott ivrigt manar på. Att äta en varierad och bra kost räcker inte för att vara frisk och prestera bra. Därtill behövs tillskott av D-vitaminer, proteiner, geléer, mineraler, droppar, kapslar, oljor med mera. Funktionella livsmedel och preparat i gråzonen mellan medicin och näring är lösningen på problem vi knappt själva är medvetna om.

Uppluckringen mellan mat och medicin blev tydlig för mig då jag häromdagen gick in på apoteket och såg hur mörk choklad, vitaminberikad müsli och tugggummin radades upp jämte antibiotika och hostmedicin. Lite piller, tillskott och pulver blir marknadens svar på att motverka naturliga fluktuationer i livet. Och man kan undra om man i det industrialiserade samhället äter sig frisk eller sjuk.

Maten är central i våra liv. Den kan både förlänga och förkorta livet. Vi bestämmer dock sällan själva vad vi äter. Flera aktörer är involverade i våra matbeslut: familj, arbetsgivare och institutioner, experter, medier och reklam, samt livsmedels- och läkemedelsindustrin är alla med och bestämmer. De påverkar våra matval och vårt ätande, men när det kommer till kritan är det likväl bara vi själva som kan ställas till svars för de val vi gjort.

Noter

- 1 Inte bara känslan spelar in utan också i vilket sällskap inköpen sker. En vanlig erfarenhet är att varukorgen fylls med andra varor om man handlar i sällskap av sin partner eller med barn jämfört med då inköpen sker helt utan sällskap.
- 2 Vårt samhälle, det industriella samhället, beskrivs av den tyske sociologen Ulrich Beck (2000) som ett risksamhälle kännetecknat av (1) en ständig utsatthet för risker och (2) en grundläggande misstänksamhet gentemot auktoriteter och etablerade institutioner.

Referenser

- Bauman, Zygmunt (1994). *Döden och odödligheten i det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, Ulrich (2000). *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Chen, Isa (2015) *Ren mat smutsig politik. Medborgarengagemang i den naturliga matens namn*. FEA:02. Media and Communication Studies. Lunds universitet: Lund.

- Conrad, Peter (2007). *The medicalization of society. On the Transformation of Human Conditions into treatable Disorders*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Crawford, R. (1980) Healthism and the medicalization of everyday life. *International Journal of Health Services*, 10, 365–388.
- Crawford, R. (2006) Health as a meaningful social practice. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 10, 401–420.
- Ekström, L. & Sandberg, H. (2010). ”Reklam funkade inte på mig.” *Unga, marknadsföring och internet*. Nord 2010:502. Nordiska ministerrådet: Köpenhamn.
- Gidlöf, K. (2015) *Visual attention during decision-making in natural environments*. Doctoral Diss. Lund University Cognitive Studies 159, Department of Philosophy. Lund: Lund University.
- Gidlöf, K.; Wallin, A.; Holmqvist, K. & Møgelvang-Hansen, S. (2013) Material Distortion of Economic Behaviour and Everyday Decision Quality. *J Consum Policy* (2013) 36: 389–402.
- Hui, W. & Nadda, V. (2015) Interactivity: The Concept and Its dimensions. I G. Bowen & W. Ozuem (Eds.) *Computer-mediated marketing strategies: Social media and online brand communities* (157–184). Herhey, S. A.: Business Science.
- Jönsson, H. (2005) *Mjölke: en kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi* Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Jönsson, H. & Sandberg, H. (2005) Medierade matlandskap. I H. Sandberg (red.) *Skåne mat och medier* (s 7–21). Lund: Skånes Livsmedelsakademi/Lunds universitet Mediatryck.
- KfS (2015) *Mat, piller och pulver på menyn! Försäljningstrender och attitydundersökning*. Rapport 2015 Konsumentföreningen Stockholm: Stockholm. <http://goo.gl/DFHoio>. Pdf hämtad, 2015-05-11
- Lupton, D. (1996). *Food, body and the self*. London: Sage.
- Nyberg, M. (2009) *Mycket mat, men lite måltider. En studie av arbetsplatsen som måltidsarena*. Lund Dissertations in Sociology 84. Lunds universitet: Lund.
- O'Reilly, C. A. (1980). ”Individuals and information overload in organizations: Is more necessarily better?”. *Academy of Management Journal*, 23(4): 684–696.
- Simunaniemi, A., Sandberg, H., Andersson, A., Nydahl, M. (2012). ”Normative, authentic and altruistic fruit and vegetable consumption as weblog discourses”. *International Journal of Consumer Studies*. doi: 10.1111/j.1470-6431.2011.01058.x
- Simunaniemi, A-M., Sandberg, H., Andersson, A. & Nydahl, M. (2011) ”Laypeople blog about fruit and vegetables for self-expression and dietary influence” *Health Communication*. (2011) July, 17, 1–10. DOI:10.1080/10410236.2011.561520
- Sandberg, H. (2011) ”Tiger talk and Candy King. Marketing of unhealthy food and beverages to children”. *European Journal of Communication Research*, 36 (2011), 217–244. DOI 10.1515/COMM.2011.011.
- Sandberg, H. (2008) *Prinsessmuffins och chokladägg – en analys av livsmedelsreklam*. Nordiska Ministerrådet: Köpenhamn.

Andreas Westergren

Heliga platser i förvandling

Religionsmöten i det senantika och nutida Syrien

Inledning

Under våren 2015 kablas vid upprepade tillfällen bilder ut över hela världen av IS-krigare som inte bara dödar utan även förstör kulturskatter. Särskild uppmärksamhet tilldrar sig rensningen av muséet i Mosul, där tusenåriga stenstoder av kungar och gudar välts inför världssamfundets ögon, och förstörelsen av den närbelägna staden Nimrud, där det troligen var det forntida palatsområdet som kördes över med bulldozers. Flera röster, bland annat UNESCO, har fördömt attackerna och kallat dem krigsbrott ("war crimes").¹ Även om sådana övergrepp inte tar människoliv riktas de mot minoritetsgrupper, exempelvis assyrier och yazidier, som identifierar sig med fornstora riken i tvåflodslandet, det område där några av den mänskliga historiens första samhällen skapades. Genom att förstöra symbolerna för dessa kulturer vill man inte bara ta över det fysiska territoriet utan även det mentala landskapet. Man vill erövra inte bara platserna, utan också livsrummet och föreställningsvärlden. Den religiösa tolkning, som Islamiska staten propagerar, tillåter inte en sammanblandning av etniska och religiösa identiteter, utan man vill ha ett oskrivet ark, en berättelse som är rensad från mångtydighet, och som därför inte heller ska innehålla dem som nu fördrivs.

Det som dock inte får glömmas är att de filmer som har spelats upp är propaganda, avsedd att skapa avsky och rädsla, och en särskild ideologisk bild av gruppen. Bakom ryggen, har bland annat *Die Zeit* rapporterat, säljs artefakter, och köpare från hela världen, inklusive från Europa, finansierar på så sätt det fortsatta våldet.²

Eftersom dessa bilder är svåra att frigöra sig ifrån och klistrar sig fast på näthinnan, är det viktigt att se dem i perspektiv. Den konfliktfyllda bilden som IS vill skapa mellan "renlärliga" och "avgudadyrkare", i förlängningen mellan öst och väst, är trots allt undantaget som bekräftar regeln om samexistens – inte jämställd och konfliktfri – men ändå normalfallet och därför nödvändig. Det

blir problematiskt när västerländska medier och politiker, ibland till synes orelekterat, tar över samma polarisering.³ Inte minst i Mellanöstern, där många platser har en mångtusenårig historia, är det inte bara möjligt att finna konfliktzoner utan också fredade rum, där olika religiösa, etniska och nationella identiteter får plats sida vid sida – ibland inom samma människa.

I följande korta artikel ska vi se på hur just helgade platser kan bereda rum för sådana möten i nutiden och dåtiden. Allra först kommer vi att besöka en kristen helgedom i Syrien före inbördeskriget och använda en etnologisk undersökning för att beskriva det som vi ser. I ett andra steg kommer vi sedan, från en historisk och teologisk synvinkel, att närma oss en annan tid, senantiken, då religionerna bytte plats och det heliga rummet debatterades. Dessa exempel åskådliggör hur religionerna bär på många erfarenheter av hur kopplingen mellan kulturer kan gestaltas, och att det är viktigt att studera sådana ögonblicksbilder närmare för att kunna ställa kritiska frågor till den egna samtiden och hemmiljön.

Den heliga platsen: Det sekulära Syrien

I reseskildringen *Från det heliga berget* beskriver den brittiske journalisten William Dalrymple sin resa i fotspåren av en senantik helgonvita, från berget Athos, genom Turkiet, Syrien och Libanon till Israel och Egypten under 1990-talet.⁴ Det som är en sorgesaga om religiösa minoriteters tillbakagång är samtidigt en underhållande berättelse om en levande komplexitet, långt ifrån utdöd. En av de mest fångslande skildringarna utspelar sig i ett grekisk-ortodox kloster, Seidnaya, beläget några mil norr om Damaskus.⁵ Till platsen kommer inte bara kristna pilgrimer utan många fler, inte minst sunnitiska muslimer. Oberoende av religiös tillhörighet tar alla av sig skorna i respekt för mötet med den undergörande madonnan, deras resmål. Flera följer en urgammal praxis, inkubationen, när de övernattar i kyrkan för ta del av platsens välsignelse för att så bli friska eller få det efterlängtnade barnet. På väggen i kyrkorummet hänger bönelappar vid sidan av kryckorna från dem som har blivit helade. Dalrymple berättar att han till och med ser ett fotografi som avbildar tre turkiska astronauter, som har kommit till platsen för att tacka för en säker återkomst från världsrymden. Det är en symbolisk bild som fångar in civilisationernas växlingar i ett ögonblick. Männen är inte bara representanter för den moderna vetenskapen, utan de är troende muslimer som tackar jungfru Maria med en förkristen rit när de slaktar ett djur på den heliga platsen. Här korsas inte bara gränserna mellan

muslimskt och kristet, utan horisonter som kan tyckas lika långt ifrån varandra som månen från jorden smälts samman när rymdresan följs av ett djuroffer.

Seidnaya är på intet sätt en unik plats i dagens arabiska republik och diktatur, inbördeskrigets Syrien. Liksom överallt i Mellanöstern finns det heliga platser som har överlevt århundradena och som kan tillhöra både kristna kyrkor (t.ex. maroniter och syrisk-ortodoxa), muslimska gemenskaper i och utanför mittfållan (t.ex. sunniter och alawiter) och andra grupper med komplexa identiteter (t.ex. druser och yazidier). Den långa historien som dessa gemenskaper har tillsammans är en del av förklaringen till deras interaktion än idag. Inte många känner till att de kristna ännu på 900-talet (d.v.s. under muslimskt herravälde) fortfarande var majoriteten i det vi idag kallar Mellanöstern, och ännu i början av 1900-talet fortfarande utgjorde en fjärdedel av befolkningen.⁶ En anledning till att muslimer fortfarande kommer till kristna helgedomar kan vara ett kollektivt minne. Om man ursprungligen tillhörde kristna familjer som av olika skäl konverterade till islam behövde det inte betyda att man helt och hållet förändrade sina religiösa vanor.

Vad är det som kan göra att vissa platser ses som heliga över lång tid, genom både religionsskiftningar och kulturomvandlingar? Eller kortare uttryckt: vad gör en viss plats utvald, helig? För en stund ska vi följa en prisbelönt etnologisk studie av pilgrimsplatser i Syrien. Genom deltagande iakttagelse och kvalitativa intervjuer söker Gebhard Fartacek både den kognitiva konstruktionen av sakrala platser och deras praxisrelevans.⁷ I denna skrift blir det tydligt att bilden från Seidnaya är allmän och att exempelvis slaktoffer inte är undantag utan regel. En konsekvens är att platserna skapar en social interaktionsyta som bidrar till etnisk och religiös integration.⁸ Det visar sig till och med viktigt att betona att de ”andra”, som ju tillber samma Gud, också kommer.⁹ Den legitimitet som platserna fortfarande åtnjuter visar sig genom att besöken i åren före inbördeskriget snarare verkade öka än minska.¹⁰

I en del av undersökningen pekar Fartacek på de kännetecknen som de intervjuade särskilt lyfter fram som viktiga för en helig plats.¹¹ Det första gäller *naturen*. I de flesta fall finns det en eller flera detaljer i topografin som är speciella, exempelvis en bergstopp, en grotta, ett träd eller en källa. Ett andra kännetecken är *myten*. Till platserna hör olika legendära berättelser om en särskild persons ingripande vid ett tillfälle för länge sedan. Om Seidnaya finns flera berättelser, berättar Dalrymple, som både gäller Noa och jungfru Maria som visade sig för kejsar Justinianos.¹² Att dessa personers *ande* (*rūh*) vilar över platsen är därför det tredje utmärkande draget. Dessutom, vilket är det fjärde, kan man genom

dessa personer, eller föremål som identifieras med dem, få del av deras *välsignelse* (*baraka*) genom olika rituella praktiker. För den som har varit på dessa platser är denna förkroppsligade religiositet med beröringar, bugningar och kyssar slående eftersom den i så hög grad verkar utgöra en gemensam nämnare.

Så långt allt väl. Det verkar alltså som om de nutida pilgrimerna talar mer eller mindre samma språk som sina föregångare sedan urminnes tider. Slaktoffer ger välsignelse utifrån den gamla principen om ett liv som ersättning för ett annat eftersom blodet på offerdjuret innehåller dess ande. En väldig känsla av kontinuitet över tusentals år skapas som verkar göra brotten eller övergångarna mellan religionerna mindre viktiga. Det är nästan så att man kan tro att vissa platser bara *är* heliga. Men då är det viktigt att även se den femte markören, som Fartacek nämner, som handlar om en *samhällelig acceptans*.

Denna acceptans lyfts fram av de intervjuade när de betonar att platserna inte bara tilldrar sig uppmärksamhet av dem som bor på den lokala orten utan även av människor från andra delar av landet (och ibland världen). Dessa mer långväga besökare ger platsen en större legitimitet. Som redan nämnts är det också av stor betydelse att människor med olika religionstillhörighet besöker platsen. I anslutning till detta menar flera att det som gör en plats helig är att den är i bruk.¹³ Bara om de heliga handlingarna fortfarande utförs fortsätter platsen att vara helig. Men lika intressant när det gäller den samhälleliga acceptansen är det intresse som den syriska staten har visat dessa platser.

Som en del av den sekulära staten Syriens principer var religionen ytterst sett en privatsak och den mångfald (och de spänningar) som fanns sopades gärna under mattan för betygandet av enhet.¹⁴ Platser som besöks av olika religiösa grupper låg alltså i nationens intresse. För att den framför allt sunnitiskt inspirerade kritiken mot helgedomar inte skulle få växa sig stark har den alawitiske presidenten, Bashar al-Assad, ofta besökt de religiösa minoriteternas pilgrimsmål för att ge dessa en offentlig legitimitet, och pekat ut dem som gemensamma referenspunkter för en nationell, snarare än en religiös, stolthet. Detta statliga stöd för partikulära platser (så länge de inte skapar en partikulär identitet) har skapat en helt annan dynamik i Syrien än i grannlandet Libanon, där specifika rum för olika religiösa grupperingar är givna i konstitutionen. Det säger sig självt att det pågående inbördeskriget kommer att förändra förutsättningarna för en fortsatt samvaro, och man kan fråga sig vilka platser som kommer att tas ur bruk för att de inte längre har en allmän giltighet eller som bara fortsatt kommer att besökas av den egna gruppen (så länge den finns kvar).

Sammanfattningsvis pekar Fartaceks undersökning på de många faktorer som måste samverka för att en plats ska ses som helig över lång tid, och inte minst på den vikt som en samtida förhandling om platsens helighet har för att den ska fortsätta att äga praxisrelevans. Deltagare i denna förhandling är inte bara religionsutövarna själva, utan även det omgivande samhället. Men den heliga platsen med dess geografiska och historiska egenheter (myterna) är också ett förhandlingsrum för etniska, religiösa och samhällseliga identifikation. På dessa platser kan gemensamheter och skillnader som inte annars syns bli tydliga. I det syriska fallet ger platserna rum för hybrida identiteter där man kan vara flera saker på samma gång.

Den postkoloniala kulturteoretikern Homi K. Bhabha har argumenterat för att vi måste iakttä utrymme som finns *mellan* olika beskrivningar av identitet, det som ibland kallas "third space".¹⁵ Istället för att bara ta olika kulturella identiteter för givna är det viktigt att noggrant ge akt på hur de uttrycks och avgränsas i en given historisk situation, för att se vad det är som står på spel och vad det är som förhandlas när dessa beskrivs. De heliga platser, som vi hittills har beaktat, är konkreta uttryck för ett sådant förhandlingsutrymme, där olika identiteter för ett ögonblick kan samsas i sin olikhet.

I ett andra steg ska vi nu se på den förhandling om platsens helighet som pågick under en annan tidsperiod, nämligen senantiken. Medan en vanlig bestämning gör gällande att senantiken först börjar i tiden strax före att kristendomen blir den samhällsbärande religionen, d.v.s. 300-talet enligt vår tideräkning (e.v.t. eller e.Kr.), finns det idag forskare som använder beteckningen för nästan hela det första årtusendet.¹⁶ På så sätt blir det exempelvis tydligt hur judendomen, kristendomen och islam uppstår i en gemensam miljö. Flera av de faktorer som vi har diskuterat hittills som gäller myt och rit och olika religiösa identiteter kommer tillbaka när vi ser på denna tid, och särskilt på övergången till kristendomen. Vi befinner oss dessutom i samma geografiska område som förut, även om det senantika Syrien inte är identiskt med den nutida staten. I senantiken fanns det dels en (eller två) romerska provinser som hette Syrien, dels ett större kulturområde som med det syriska språket som markör sträckte sig in i dagens Turkiet och Irak.

Den heliga platsen: Det senantika Syrien

När vi vänder blicken bakåt i historien är det intressant att från början notera att heliga platser inte var självklara i den tidiga kristendomen, liksom de inte är det inom sunnitisk islam. Även i det tidigkristna samtalet fanns det starka

röster som förknippade tanken på platsens helighet med avgudadyrkan. Snarare än platsbunden kult betonades människan eller gemenskapen som platsen där Gud skulle ta sin boning.

I ett längre historiskt perspektiv var kristendomen del av en längre samhällsutveckling där även religionerna transformerades. Religionshistorikern Jonathan Z. Smith har med en enkel typologi från en barnramsa försökt att fånga in tre epokgörande förskjutningar, som handlade om var religionen hade sitt centrum: "from here, to there, to anywhere".¹⁷ Den ursprungliga platsen för religiös praxis var "här", d.v.s. i det nära sammanhanget, i det egna hemmet, där förfädernas andar var lika närvarande som den levande familjen. Men något hände i samband med framväxten av de första städerna – just i och omkring tvåflodslandet – som gjorde att kulturen försköts från hemmet till templet "där-borta". Ett avstånd skapades mellan Gud och människorna, och mellanrummet fylldes av en ny grupp professionella utövare, prästerna, som hade kompetensen att tolka de heliga skrifterna och ansvar för att leda offerkulturen vid altaret. Den nya modellen var nära sammanknuten med ett samhälle som var alltmer organiserat och komplicerat, och en av frukterna var utvecklingen av skriftspråket som behövdes både för administrationen och religionen. Kultens syfte gällde framför allt välsignelse över allt detta, och ett gudomligt paradigm (såsom i himmelen så ock på jorden) ansågs vara förutsättningen.

Den tredje fasen skedde under senantiken. I det världsherravälde som romarna etablerade förflyttades makten från den lokala kungen till kejsaren. Liksom avståndet till makten växte blev avståndet till gud(arna) större, menar Smith, och vid sidan av det etablerade prästerskapet trädde en mängd inofficiella medlare upp på arenan. Gudarna var inte längre lika bundna till bestämda platser i de nya religionerna, utan kunde finnas "anywhere". Det avgörande var inte längre välsignelsen av världen (*sanctification*), utan frälsningen från världen (*salvation*). Den vandrande judiska Messiasgestalten Jesus från Nasaret kan tyckas vara en typisk representant för denna utveckling, och hans första efterföljare som spred sig över romarriket i ännu högre grad. Det var inte längre templet som stod i fokus, utan gudsriket var "inom er" – inom individen eller gemenskapen.¹⁸ Även om utvecklingen inte var begränsad till kristendomen tog den sig särskilda uttryck där genom de s.k. heliga männen och kvinnorna som genom sina asketiska liv kunde förmedla gudsnärvaro oberoende av var de befann sig.¹⁹

Det säger sig självt att en så här storslagen modell som Smiths genom att sammanfatta århundraden, årtusenden med en ramsa, blir en förenkling på många sätt. Ändå kan den hjälpa oss att fästa uppmärksamheten på några vik-

tiga saker. Liksom den antropologiska undersökningen försöker Smith att fånga in långsamma transformationer som är avgörande men svåra att sätta fingret på. En gemensam punkt för båda är rollen som samspelet mellan religionerna och det omgivande samhället spelar. Den förändring som Smith identifierar med senantiken visar varför kristendomen kunde få ett särskilt genomslag i denna samhällseliga kontext. Vi får då inte heller glömma att kristendomen under lång tid var ett slags judendom, och att denna judendom var stadd i förändring under just denna tid. När templet i Jerusalem förstördes år 70 e.v.t. förlorade man sitt andliga centrum, och tvingades att bli någonting delvis nytt vilket skulle finna en avgörande form i den babyloniska Talmud och en annan inom kristendomen.

En sak som inte blir synlig i Smiths modell är hur den tidiga kristendomen fortsätter att ändra karaktär, framförallt när den blir samhällsbärande på 300- och 400-talet. Om den tidigare traditionen till synes var mer världsfrånvänd uppstår (plötsligt?) ett nytt intresse för heliga platser.²⁰ "Hur i hela världen", frågar sig en historiker förvånat, "kunde platser bli heliga"?²¹ Varför verkar det som om relikkulten och pilgrimsväsendet växte fram samtidigt under en relativt kort tidsperiod? Det faktum att kristendomen blir tolererad och privilegierad av kejsar Konstantin spelar förstås en stor roll i denna process. Den "konstantinska revolutionen", som den ibland kallas, innebar bland annat att kejsaren byggde kristna helgedomar som saknade motstycke i den tidigare kristna traditionen.²² Genom att kejsarmodern Helena hittade det heliga korset i Jerusalem skapades ett nytt incitament för att se staden som helig.

Hos kejsar Konstantins biograf, biskopen Eusebios av Caesarea, är spänningen mellan det gamla och det nya förhållningssättet inskriven i hans egen kyrkohistoria.²³ Medan han i de första delarna av historieverket enbart talade om tempel i negativ bemärkelse, som något judar och hedningar hade, började han i den sista delen, som komponerades några år senare, att beskriva den nybyggda kyrkan i Tyros *med* tempelterminologi där framför allt det (s.k.) Gamla testamentets tempelkult var förebilden. Genom detta grepp ger han plats för ett nytt "där borta". Kristendomen uppträder inte "var som helst" längre, utan går att finna på specifika platser.

Samtidigt som detta är något delvis nytt kan man iaktta, vilket jag har försökt att göra, hur det nya synsättet inte utesluter det gamla, utan försöker att inkludera det.²⁴ Det är en förhandling som pågår med de nya förhållandena, och för att kunna argumentera måste man utgå från den nedärvda traditionen som är normerande. Vid beskrivningar av människor som ger sig ut på

pilgrimsvandringar måste förklaras både vad de gjorde och vad de *inte* gjorde. I det kristna paradigmet är det därför nödvändigt att förklara att pilgrimerna *inte* trodde att Gud skulle vara begränsad till denna plats; nej, platsen är inte gudomlig, men det finns något där som påminner om det gudomliga och som väcker längtan efter Gud själv. Det kan gälla det heliga landet och de vägar som Jesus Kristus vandrade. Eftersom den som älskar någon inte bara gläds över att träffa personen utan också över att vara i hennes hem och att känna doften av hennes kläder,²⁵ så är det värt att vandra i Kristi fotspår, enligt de senantika kristna författarna. Den symboliska laddning en plats kan ha är så stark att något händer med pilgrimen. Genom platsen kan besökaren paradoxalt dras till den Gudom som inte är bunden till någon plats. Med hjälp av detta ”symboliska” tänkande (inspirerat av Origenes, d. ca. 254) var platsen inte längre meningslös utan hänvisande och hänförande. Med en sådan argumentation gick det att tala om platsens helighet och sedermera även om bildens helighet utan att kompromettera Guds väsen.

Under 300-talet och de efterföljande århundradena växer alltså en ny kristen geografi fram. Delvis står den i motsättning till den gamla kultgeografin och det är inte svårt att hitta exempel på våldsam förstörelse av gamla kultplatser. Ödeläggelsen av en av Alexandrias religiösa kulturinstitutioner, Serapistemplet, och mordet på den kvinnliga filosofen Hypatia av en kristen mobb, skapade ett eko genom århundradena som fortfarande genljuder i populärkulturen.²⁶ I det syriska området klagade retorn Libanios till kejsaren över den ”svartklädda klan”, d.v.s. munkarna, som plundrade templen på landsbygden.²⁷ Men att se övergången till ett kristet samhälle enbart som konfliktfylld är att lita för mycket på källornas retorik som är fylld av seger- eller nederlagsmotiv beroende på vem som berättar. Det faktum att kejsarna behövde förbjuda den offentliga ”hedniska” offerkulten vid upprepade tillfällen är ett tecken på att förbuden inte alltid var verksamma och att processen var utdragen.²⁸

I själva verket finns det skäl att tänka sig en mycket större komplexitet än vad källorna anger. När han ska beskriva kristnandeprocessen skriver Peter Brown att ”kristnandet måste, om det alls ägde rum, ha varit en långsam process, dömd till ofullkomlighet”.²⁹ En annan forskare, Frank Trombley, visar i en undersökning av olika geografiska sammanhang på stora lokala variationer samtidigt som han också nämner särskilt verksamma strategier, framförallt det rituella övertagandet av gamla heliga platser som källor.³⁰ Men det går också att tänka sig ett kristnande som sker först när laddningen på den gamla platsen inte längre spelar en avgörande roll men ruinerna ändå

erbjuder en avgränsad miljö och gratis byggnadsmaterial.³¹ Snarare än att markera ett brott indikerar dessa exempel att platser kan fortleva som heliga även när de har bytt religion.

Avslutningsvis ska vi återvända till tanken på *platsen* som ett förhandlingsrum mellan olika identifikationer (jfr. Bhabha) genom att kort se på ett av de exempel som Trombley ger.³² Det härstammar från den syriska landsbygd som låg i storstaden Antiochias omnejd, en miljö som i hög grad har varit orörd sedan senantiken eftersom flera naturkatastrofer gjorde att befolkningen försvann. Genom gravskick och namnbruk menar sig Trombley kunna följa kristnandeprocessen relativt nära i tid (365–425 e.v.t.). Särskilt intressant är hans analys av en av de platser som Bashar Al-Assad har besökt, nämligen Symeon stylitens pelare.

En av de mest hisnande historierna vi kan läsa från denna tid är den som berättar om en hur man, Symeon (d. 459), låter resa en tjugo meter hög pelare, på vilken han kommer att tillbringa återstoden av sitt liv, närmare 40 år. Det faktum att resterna av pelarna fortfarande finns kvar gör det tydligt att det inte bara är en vandringsägen. Trombley riktar särskild uppmärksamhet mot den syriska helgonberättelse som finns bevarad och konstaterar att det helgon som framträder här talade ett rituellt symbolspråk med mirakel och magiska cirklar som särskilt kunde förstås av arabiska nomadfolk, som rörde sig i området.³³ De demoner som Symeon kämpar emot liknar nämligen de gudar man kände till sedan tidigare. Med molnen bakom ryggen intar pelarhelgonet det luftrum som tidigare hade tillhört Baal-Shamīn, åskguden. I nomadernas ögon var Symeon inget mindre än gudomlig, men för att lära sig att så inte var fallet kom munkar och präster pilgrimerna till mötes, och på vägen till helgedomen byggdes ett baptisterium. Efter Symeons död skulle kejsar Zenon (d. 491) låta bygga romarrikets största katedral runt hans pelare. Även en av de grekiska berättelserna om Symeon visar på platsen som ett förhandlingsrum. En välkänd religiös topografi målas upp när biskopen av Kyrrhos, Theodoretos (d. ca 460), introducerar samma miljö genom att först peka på det gamla templet på bergstoppen som en blickpunkt.³⁴ Men han gör det för att konstatera att berget nu har blivit heligt genom att munkarna, bland dem Symeon, nu bebor platsen.

Även om Symeon i dessa exempel används för att visa upp brottet till det gamla blir berättelserna samtidigt vittnesbörd om kontinuiteten med det gamla. De kännetecken som Fartacek räknade upp för en helig plats, nämligen naturen, myten, anden, välsignelsen och den sociala acceptansen, återspeglas likaväl i

det senantika källmaterialet, även om det är ny myt som introduceras och det tar lite tid innan helgonet är accepterat. På så sätt kan även Symeons pelare kallas en hybrid plats där olika identiteter förhandlas.

Avslutning

I två steg har vi nu sett på hur heliga platser kan tematiseras både i senantiken och i nutiden. Med idén om en förhandling har vi betonat att denna helighet, som i vissa fall har tusentals år på nacken, ändå inte varar för evigt utan hela tiden köpslås. Den nuvarande krisen i Syrien med omnejd, som har lett till att hundratusentals människor är på flykt, är redan del av ett nytt rådslag om dessa platser status. Vad händer när platserna inte längre bebos av dem som traderade berättelserna? Vad händer med myterna när de som har berättat dem inte längre bor kvar på samma ort?

Det är inte bara Mellanöstern som är ett sådant förhandlingsrum, utan även den västliga kontext till vilken många av dessa flyktingar har kommit. För många grupper är kyrkorummet eller moskén platser i exilen där berättelserna traderas och det ritualiserade kroppsspråket praktiseras på samma sätt som vid de helgedomar vi har uppmärksammat. Men finns det inte en risk att dessa rum, särskilt om det är källarrum och lånade lokaler, förlorar den offentlighet vi beaktade och bara blir uttryck för partikulära snarare än gemensamma identiteter? På vilket sätt påverkar de samhälleliga förutsättningarna det sätt på vilket en grupp tar plats i samhället? Det blev en kulturkrock i Sverige när en syrisk-ortodox sextonåring från Södertälje, Samira Hannoeh, mottog uppenbarelser från jungfru Maria och det libanesiska helgonet Mar Charbel på 1990-talet. Vad som var naturligt i ett sammanhang var lika otroligt i ett annat. Media förstärkte många gånger motsättningen mellan ”religion” och ”vetenskap” genom att kontrastera Samira, som visades upp i färggranna kyrkorum, med vetenskapsmannen, som uttalade sig om henne i en ren laboratoriemiljö.³⁵ Vilken typ av samhällelig acceptans finns i det svenska samhället? Kan den sekulära staten ge utrymme för nutida religiösa mötesplatser eller får religion bara vara privat, sekteristisk?

Noter

- 1 UNESCO 2015, Shaheen 2015.
- 2 Düker 2015, Finger 2015.
- 3 Se ex. en diskussion av Samuel Huntingtons berömda tes om en ”clash of civilizations” i Jenkins 2007, 5–6.

- 4 Dalrymple 1997.
- 5 Dalrymple 1997, 191–97.
- 6 Pacini 1998.
- 7 Fartacek 2003, 24.
- 8 Fartcek 2003, kap. 4.
- 9 Fartacek 2003, 201.
- 10 Fartacek 2003, 203.
- 11 Fartacek 2003, kap. 3.
- 12 Dalrymple 1997, 192.
- 13 Fartacek 2003, 175.
- 14 Fartacek 2003, 201.
- 15 Bhabha 1994, 1–9, 36–39.
- 16 Fowden 1993.
- 17 Smith 2004, 323–39.
- 18 Lukas 19:21, jfr. *Gos. Thom.* 3.
- 19 Begreppet ”the holy man” har framför allt fått genomslag genom Peter Browns forskning, se Brown 1997, 77–101, jfr. Fowden 1982. För en spännande undersökning av det problem som vandrande asketer utgjorde och hur man kunde hantera dem, se Caner 2002.
- 20 En diskussion om hur forskare har värderat denna förvandling finns i Westergren 2012, 215–18.
- 21 Markus 1994, 257–58.
- 22 Se ex. Armstrong 1974.
- 23 Thümmel 1999, 498–501.
- 24 Westergren 2012, 219–35.
- 25 För detta se Theodoretus, *Hist.rel.* 9.2.
- 26 Se ex. Socrates Scholasticus, *Hist.eccl.* 5.16 och 7.15 för en senantik beskrivning av händelserna, och googla för en referens till filmen om Hypatia, eller för Skalmans bruk av citatet ”Den här gången ska Hypatia försvaras” i Rune Andréassons *Bamse*.
- 27 Libanius, *Or.* 30.8.
- 28 Trombley 2001:1, kap. 1, ex. 23.
- 29 Brown 1997, 25.
- 30 Trombley 2001:1, kap. 2.
- 31 Jfr. Blid 2012.
- 32 Trombley 2001:2, kap. 8.
- 33 Trombley 2001:2, 171–99. För berättelserna om Symeon i engelsk översättning, se *The Lives of Simeon Stylites*.
- 34 Theodoretus, *Hist.rel.* 4.2, 13. För en diskussion av hur denna miljö framställs, se Westergren 2012, kap. 3.2 och Westergren kommande.
- 35 Se Klein 2000, ex 409.

Referenser

Källor i översättning

- Libanius, *Orationes. Libanius: Selected Orations*. Övers. A.F. Norman. 2 bd. Loeb Classical Library 451–52. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1969, 1977.
- The Lives of Simeon Stylites*. Övers. Robert Doran. Cistercian Studies Series 122. Kalamazoo, Mich.: Cistercian, 1992.
- Socrates Scholasticus, *Historia ecclesiastica. Socrates and Sozomenus Ecclesiastical Histories*. Red. A.C. Zenos. A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers 2, bd. 2. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1974.
- Theodoretus, *Historia religiosa. Theodoret of Cyrrhus: A History of the Monks of Syria*. Övers. R.M. Price. Cistercian Studies Series 88. Kalamazoo, Mich.: Cistercian, 1985.
- Gospel of Thomas. Thomasevangeliet: med Jesusorden från Oxyrhynchus (P. Oxy. 1, 654, 655)*. Med översättning och anmärkningar av Bo Frid; inledning och kommentarer av Jesper Svartvik. 2:a rev. och utök. uppl. Lund: Arcus, 2004.

Litteratur

- Armstrong, Gregory T. 1974. "Constantine's Churches: Symbol and Structure." *The Journal of the Society of Architectural Historians* 33(1): 5–16.
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Blid, Jesper. 2012. *Felicitum temporum reparatio: Labraunda in Late Antiquity (c. AD 300–600)*. Stockholm: Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm University.
- Brown, Peter. 1997. *Makten och det heliga: hur den romerska världen blev kristen*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Caner, Daniel. 2002. *Wandering, Begging Monks: Spiritual Authority and the Promotion of Monasticism in Late Antiquity*. The Transformation of the Classical Heritage 33. Berkeley: University of California Press.
- Dalrymple, William. 2001. *Från det heliga berget: en resa i skuggan av det bysantinska riket*. Örebro: Cordia.
- Düker, Ronald. 2015. "Die Schlacht der Archäologen." *Die Zeit* (11): 46.
- Fartacek, Gebhard. 2003. *Pilgerstätten in der syrischen Peripherie: eine ethnologische Studie zur kognitiven Konstruktion sakraler Plätze unter deren Praxisrelevanz*. Veröffentlichungen zur Sozialanthropologie 5. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Finger, Evelyn. 2015. "Blutige Kunst." *Die Zeit* (11): 58.
- Fowden, Garth. 1993. *Empire to Commonwealth: Consequences of Monotheism in Late Antiquity*. Princeton: Princeton University Press.
- Fowden, Garth. 1982. "Pagan Holy Man." *Journal of Hellenic Studies* 102: 33–59.
- Jenkins, Philip. 2007. *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity*. Revised and Expanded Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Klein, Barbro. 2000. "The Miracle in Södertälje, Sweden: Mass Media, Interethnic

- Politics, and a Profusion of texts and Images". I *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*, red. Lauri Honko, 401–16. Studia Fennica 7. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Markus, Robert A. 1994. "How on Earth Could Places Become Holy? Origins of the Christian Idea of Holy Places". *Journal of Early Christian Studies* 2: 257–71.
- Pacini, Andrea. 1998. "Introduction". I *Christian Communities in the Arab Middle East: The Challenge of the Future*, red. Andreas Pacini, 1–24. Oxford: Clarendon.
- Shaheen, Kareem. 2015. "Outcry over Isis Destruction of Ancient Assyrian Site of Nimrud". *The Guardian*. 6 mars. http://www.theguardian.com/world/2015/mar/06/isis-destroys-ancient-assyrian-site-of-nimrud?CMP=share_btn_tw 25/5 2015 (Hämtad 2015-05-25).
- Smith, Jonathan Z. 2004. *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thümmel, Hans Georg. 1999. "Versamlungsraum, Kirche, Tempel". I *Gemeinde ohne Tempel, Community Without Temple: Zur Substituierung und Transformation des Jerusalemer Tempels und seines Kults im Alten Testament, antiken Judentum und frühen Christentum*, red. Beate Ego, et al., 489–504. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Trombley, Frank R. 2001. *Hellenic Religion and Christianization c. 370–529*. 2 bd. 2 utg. Boston: Brill.
- UNESCO. 2015. "UNESCO Director General condemns destruction of Nimrud in Iraq." http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/unesco_director_general_condemns_destruction_of_nimrud_in_iraq/back/9597/#.VW7a7gGTmkr (hämtad 2015-05-25).
- Westergren, Andreas. 2012. *Sketching the Invisible: Patterns of Church and City in Theodoret of Cyrrhus*. Philotheos historia. Diss., Lunds universitet.
- Westergren, Andreas. Kommande. "Monastic Space: The Ascetic Between Sacred and Civil Spheres in Theodoret of Cyrrhus". I *Spaces in Late Antiquity: Cultural, Theological and Archaeological Perspectives*, red. Juliette Day, Raimo Hakola, Ulla Tervahauta & Maijastina Kahlos. Aldershot: Ashgate.

Ola Wikander

Don't Push this Button

Phoenician Sarcophagi, “Atomic Priesthoods” and Nuclear Waste¹

The 5th century BC sarcophagus that once housed the remains of the Phoenician king Eshmunazor² II of Sidon can today be found in the Louvre; it was not allowed to remain in its intended place. The sarcophagus is fitted with an inscription (in the Phoenician language), which warns anybody discovering it in the future not to open it and reveal its royal contents:

In the month Bul, in the fourteenth year of the reign of King Eshmunazor, king of Sidon, son of King Tabnit, king of Sidon, King Eshmunazor, king of Sidon spoke as follows: I was snatched away before my time, a son of few days (?), fatherless, the son of a widow. And I rest in this sarcophagus and this grave, in a place which I built. Whosoever you may be, from ruler to commoner, let him not open this resting-place and let him not search for anything, for nothing has been placed therein, and let him not take this sarcophagus, my resting-place, and let him not carry me off from this resting-place into another resting-place. Even if men tell you to, do not listen to them, for every ruler or commoner that opens this resting-place or takes away this sarcophagus, my resting-place, or that carries me off from this resting-place – may he have no resting-place among the Rephaim, and may he not be buried in a grave, and may he have no son or seed to come after him, and may the holy gods extradite him to a powerful ruler who shall rule over him, to cut him off, every ruler or commoner that opens this resting-place, or that takes away this sarcophagus, and the seed of that ruler or of those commoners. May there be for him no root below or fruit above or living shape under the sun. [...] Whosoever you may be, from ruler to commoner, let him not open it and let him not uncover me, and let him not carry me away from this resting-place, and let him not take the sarcophagus, my resting-place, or else these holy gods shall extradite him and cut off that ruler or that commoner and their seed forever.³

Heavy threats indeed. No one is to open the grave and disturb the dead king. If anybody were taken with such a wicked idea as to open or remove the coffin, then (so the text says) he or she would not enjoy a “resting-place among the Rephaim” (the semi-deified ancestors or shades of the dead), he is to have neither “root” nor “fruit” under the sun, nor any offspring. That is, both his present life, his earthly inheritance and his spiritual future would be forfeit.

However, these gruesome warnings were of no avail. In 1855, the sarcophagus was discovered by the unstoppable forces of scholarship, and the resting-place of King Eshmunazor was thereby irreversibly damaged. The sarcophagus itself was indeed moved from its place – as mentioned above, it is today found in the Louvre.

This article, one of a “diptych”, concerns what textual and philological material such as this can teach us concerning a much more modern topic – that of the preservation of information on the disposal/storage of nuclear waste.⁴ This problem has been the subject of conferences and official investigations, and understandably so: how are we, who are (in the words of Pindar) ἐπάμεροι (“beings of [a single] day”) and σκιᾶς ὄναρ (“the dream of a shadow), to communicate to people living many thousand years into the future what we have done with material that appears to be almost perpetually lethal – and warn them to keep away from the deadly load?⁵ This is a question that involves not only technical fields and Semiotics (“are we to use signs or texts... or not mark the lethal resting-places at all?”) but also, by necessity, thinking about historical issues, linguistics etc.⁶ It is a question which in a strange way forces almost every discipline to become at least in part prescriptive, whether it is used to it (or likes it) or not. Yet, I will attempt to keep myself at the meta-level. The purpose of this article is not to provide answers to questions about in what way such information ought to be produced and stored but to highlight some of the questions that the issue of “nuclear waste information” gives rise to from the perspectives of the history of religions, history of ideas and linguistics.

”Proof by analogy is fraud”? Using analogies for discussing the question of nuclear waste information

To be able to contemplate the questions that arise in connection with the almost unfathomable time-depths involved in the nuclear waste issue – tens of thousands of years – one has to grasp at straws to come up with comparanda. In the recorded history of humankind, there is little that even comes close to this temporal scale – some exceptions consist of Stone Age art (e.g. cave paint-

ings). These are, however, not a very good comparative match for information concerning nuclear waste, at least not the more technical parts thereof. Still, some of them may possibly depict hunting scenes, perhaps with technology such as arrows or spears used to overcome beasts. If true, one could regard these early expressions of artistic endeavor as representing unintended pieces of transmission of technological information.⁷

If, as a prerequisite for decisions concerning how to preserve information about nuclear waste, we want to reflect upon ways in which humans have succeeded and failed in transmitting knowledge of technical subjects and concerning dangerous places and actions, it will not do merely to look at cave-paintings. We must turn to times from which we possess examples of written accounts and analyse how these have fared in the transmission of this type of information, in success as well as failure – a delicate task, as the failed cases are probably still unknown to us, which creates an unavoidable selection bias.

Bjarne Stoustrup, famous computer scientist and architect of the C++ programming language, once uttered the cynical words: “‘proof by analogy’ is fraud”.⁸ Notwithstanding this negative appraisal of this type of methodology – and it can certainly be justly criticized – “proof by analogy” is the only recourse available to us in this case. The popular adage of using history to “avoid making the same mistakes in the future” is here quite inadequate even though the decisions that have to be made must be based upon historical knowledge, as *there is no exact parallel to the nuclear waste question in recorded history*, not even a close one. The only way to conceptualize the time-depths is to try to find analogous phenomena from the much, much more temporally limited set of data that the written history of the human species can provide. In a way, this necessity of speculating based on “proof by analogy” may be illuminating not only for the question of nuclear waste information, but for the larger questions concerning the role of historical fields of scholarship. The question needs historical data and analysis, but needs to use them in order to predict something totally unpredictable, as no parallel example exists. This is a situation that may amply illustrate certain problems of historical thinking generally.

The example of the Antikythera Mechanism

So, one must begin with “analogous” data that we have preserved in writing. Sometimes, however, even writing can turn out to be deceptive. One example of this is the so-called Antikythera Mechanism, an advanced technological

device from the first century BC, a mechanical and mathematical marvel of its time, a very complex astronomical instrument. The Mechanism was discovered in 1900–1901 in a shipwreck off the Greek island of Antikythera. By today's standards, it can be considered a kind of analogue computer or calculator, capable of calculating planetary positions, solar cycles, etc. It could probably also be used to predict eclipses and similar phenomena.⁹ Before the discovery of the device – and the complicated process of reconstructing its features – no one had any real notion that this type of advanced computing device existed in Hellenistic Antiquity. In retrospect, references have been found in ancient literature to technical equipment of similar nature, but for our purposes it is interesting to note how the knowledge of the mechanism had faded into oblivion before the physical mechanism was rediscovered and reconstructed (there have even been attempts to reconstruct it using LEGOs!).

The Antikythera Mechanism is an example of how advanced technological knowledge can be lost, and of the knowledge of it ever existing disappearing as well. As the Mechanism is so perfectly constructed, it is inevitable that it had precursors, and there was probably an entire intellectual tradition associated with this type of instrument – but this tradition disappeared, which illustrates how easy it is for technical information to be lost if one does not work with great dedication to ensure its survival. What the example of the Antikythera Mechanism shows is that we can very well imagine a situation in a future, high-tech society where, due to lack of knowledge transmission, one cannot imagine that our “primitive” culture would have been able to master such a difficult technology as nuclear power. Michael T. Wright makes a similar point, that modern scholarship has often underestimated the mechanical prowess of the Hellenistic age, and that the Antikythera Mechanism provides an antidote to such attitudes:

[...] [A]ncient planetaria were probably neither as rare nor as naive as many scholars have supposed. If the Antikythera Mechanism is a solitary surviving example of the genre, that is because it alone chanced to be lost in antiquity out of reach of the scrap-metal man, to be discovered and recognised in modern times. The uniqueness of its survival is not evidence of its uniqueness in the milieu in which it was designed and made. Moreover, the fact that this instrument has been altered, and is the outcome of the marriage of pre-existing instruments, provides evidence that it comes from a workshop tradition within which a range of comparable instruments was made. Our perception

DON'T PUSH THIS BUTTON

of Hellenistic culture must encompass both the degree of technical attainment to which the Antikythera Mechanism bears witness, and the fact that affluent members of society must have been willing to patronise workshops which could make such things. That enlarged historical perception is even more valuable to us than the specific detail of this one surviving instrument.¹⁰

Thus, in theory, it is not just dystopian, post-apocalyptic futures or environments that could cause problems for the safety of nuclear storage, but also those that rediscover ancient material without understanding it – or without understanding and respecting its intellectual culture or symbolic universe. It is quite easy to imagine that the inhabitants of a post-apocalyptic future world would have a hard time understanding information about nuclear waste, but the above examples show that even societies that are technologically superior (from the standpoint of the one “sending the message”) can readily misinterpret the data.

Ancient water power

Another example of how modern thinkers may misinterpret technological development is the issue of ancient exploitation of water power. It has long been known that in Hellenistic and Roman Imperial times, the possibility of harnessing this source of power was known, particularly in the form of water mills; for example, the Roman author Vitruvius (active ca 30–10 BC) describes the function of the water mill. However, during much of the 1900s it was an accepted “truth” among scholars that this ancient technology was mostly theoretical and rarely used in practice – an approach that was based in a rigid conception of the ancient cultures as “slave societies” without ability or willingness to pursue technical progress. This notion – that the Greeks and Romans had so many slaves that they did not use water power – is associated most strongly with Moses Finley and the school formed around him. This school viewed Greco-Roman water power as a theoretical construct rather than as technical and economic reality. It was during the Middle Ages, so the story went, that water power came into greater practical use.

Over the past 30 years, however, scholars like Michael Lewis, Örjan Wikander and Andrew Wilson have shown that water power and water mills were prominently represented in the Roman Empire (being more cost-efficient than using only slaves, which were relatively expensive in terms of upkeep in relation to extractable force).¹¹ When modern research freed itself from a doctrinally

primitivist view of ancient technology, the archaeological evidence for ancient water mills could be reassessed. This shows that knowledge of ancient technology can sometimes be hindered due to ideological bias and selective picking of texts, and that in some cases, it is easy to come to the conclusion that technology which can be proven to have been known was rarely used. The same thing could theoretically happen regarding modern nuclear power. In other words, in a remote, high-tech future, it could be imagined that nuclear power was just a thought experiment to us, and not something that we really were able to make use of. This would obviously hamper efforts to keep people away from the repositories. Future scholarship might refuse to accept that such a thing ever existed.

Warnings, symbolic universes and religious élites

All this brings us back to Eshmunazor II and his funerary inscription. It certainly represents an attempt by the king and/or his scribes to scare off prospective grave-robbers – first the inscription states that there is no treasure to steal, but then it goes further: it threatens them with total annihilation. Yet, this had zero effect on modern scholars. The ability to read a warning is not necessarily enough to keep people away. They must also share the symbolic universe of the writers. They must know that the warning refers to something effectual and actually existing (cf. the Antikythera Mechanism and the Roman water mills for examples of the opposite situation). If one does not believe in Phoenician gods, or in the Rephaim, the threats seem empty. This would be an equally great problem in a possible future situation in which the idea of nuclear radiation could be regarded as outdated superstition.¹²

A fact that can hardly be ignored in this context is the role often played by fixed textual traditions in the dissemination and preservation of large bodies of information. These traditions are often found in religious cultures that create textual canons. We can see this process in action in such examples as the Hebrew Bible, the Christian New Testament, the Qur'ān, the Vedic and Hindu texts and the Buddhist Pāli canon. In all these cases, large amounts of text have been handed down more or less unchanged for a long time because there was a religious/intellectual infrastructure that had handled them, i.e. cadres of highly trained specialists who learned the words (in many cases by heart) and made it their task to study, pass on and comment on them through centuries and millennia. These intellectual élites have preserved not only the texts themselves,

but also the world-view surrounding and inherent in them. Such has been the case with the Vedic literature of India, which despite being over 3,000 years old was written down at a rather late period, its earlier transmission having been based on oral tradition from teacher to student. In the case of the Vedic texts there were and are a number of ingenious mnemonic systems that have been taught in parallel with the texts themselves to create a kind of automatic error correction, much like the checksums of computer software and modern cryptography. Similar work was performed by the medieval Jewish Masoretes (“traditionalists”), who carried out meticulous and painstaking work to preserve the text of the Hebrew Bible.

These examples show us, then, how textual material can be preserved for a long time if there is a group of ideologically motivated people making it their mission to pass it on, and such processes could be viewed as possible models for ways of preserving knowledge about nuclear waste.¹³ But they also illustrate a potential hazard. In all these cases, the representatives of this tradition themselves continue to reinterpret texts in new contexts. In this manner, new ideas and thoughts have been read into ancient texts. This problem must be kept in mind: a future intelligentsia that knows our texts and warnings about nuclear waste could come to reinterpret them in light of the ideas and beliefs of their own time, perhaps in surprising ways.

Thomas Sebeok’s “Atomic Priesthood” and the role of religion in nuclear semiotics

The role played by religious and religious-like intelligentsias in preserving ideas over vast periods provided the basis of Thomas Sebeok’s idea of creating an “atomic priesthood”, whose task it would be to keep the knowledge of nuclear waste alive both through preservation of textual material and institutionalized rituals that would time and again remind people of the seriousness of the issues at hand. He envisioned a legend-and-ritual, the annual recurrence of which would keep the memory alive. Perhaps controversially, he suggested that the masses should see only the surface of this preserved knowledge and that the truth should be reserved for the “priesthood” of academics itself – which would then select its own members as a self-perpetuating intellectual oligarchy.¹⁴

Sebeok’s proposal is not the only time that religious or quasi-religious methodology has been suggested as a viable (or indeed, the only) way of preserving data about nuclear waste deposits. At a 1991 conference in Oslo (on the

question of the “Transmittal of Information Over Extremely Long Periods of Time”), legal scholar Knut S. Selmer said:

It is my suggestion that the only possible way to influence human activity in a very distant future goes through religion. One must approach the leading circles of the great world religions, and persuade them that we are under an obligation to warn our distant descendants of the deadly dangers which we are creating in the environment. The danger symbols must be included in the set of holy symbols of each religion. The obligation to seek information and act upon it must be embodied in the central axioms. If the message could be given a form which was common to the world religions and which formed part of their rites and practices, one might hope that the message would survive and motivate people in a distant future.¹⁵

Here, the idea is a little different than that of Sebeok: instead of artificially creating a new “priesthood”, Selmer proposed that we use existing ones as tools to keep necessary knowledge known in a way that could appear almost Machiavellian (using the forces of religion for nonreligious purposes). Notwithstanding this difference, however, Selmer’s proposal appears to be quite similar to Sebeok’s in essence.

These ideas of “atomic priesthoods” represent one attempt to make intellectual, religious élites a vehicle for the transmission of information about nuclear waste – and a very far-reaching and innovative one, showing how knowledge from the humanities could possibly aid in this very technical issue. When I first started working on the project leading towards the present article, I had similar ideas myself.

However, there are at least two weaknesses in this type of proposal. The first one is inherent in Sebeok’s envisioning of a “myth and ritual” type construct, which would have to be deliberately fabricated, so to speak. The second one – connected with this – lies in his failure to take into consideration the constant use of textual interpretation and reinterpretation that is almost always a part of the activities of such groups.¹⁶

Meaning and reinterpretation in ritual and narrative material

The problem with the concept of artificially creating a mythology and a ritualized reenactment thereof lies in the fact that this idea is based in a paradigm of thinking about mythological material and ritual practice that is widely con-

sidered obsolete. Few scholars of religion today would subscribe to the notion that religious rituals are always or even mainly meant to facilitate remembering of narrative material. Perhaps the most radical instance of this tendency not to ascribe symbolic meaning to ritual action is represented by Frits Staal's 1979 article "The Meaninglessness of Ritual", the title of which states in the most unequivocal of terms the point that rituals need not carry any meaning at all. Although one may, in all fairness, consider Staal's position too extreme – there are certainly examples of religious rituals with clearly intended narrative or symbolic content – the fact remains that a one-to-one relationship between myth and ritual is rare. And even more importantly: those rituals that have an ideological, narrative or symbolic meaning attached to them tend to be the objects of exegetical reinterpretation, with practitioners adapting the interpretations of rituals to new situations and needs – a process that may alter the "meaning" of the ritual considerably.

One example of this process is the Jewish festival of Pesach, which probably today partly represents a reinterpretation of an older "festival of the unleavened bread".¹⁷ This appears originally to have been an agricultural festival, which was only secondarily attached to the story of the Exodus from Egypt as part of an ongoing interpretative reworking. When the Seder meal and the other parts of Pesach are celebrated in Jewish communities today, the story of the Exodus is recounted in the form of the Haggadah – but much of the original meaning of the ritual tradition is forgotten and only retrievable through religio-historical research. In Antiquity, one can well imagine that both interpretations of the ritual coexisted (in layers, so to speak), but with time, the agricultural interpretation faded. This example shows – as do many others – that it cannot be presupposed that ritual meaning will be preserved intact through the millennia simply because a version of the ritual as such continues to be practiced.

Another, even more tantalizing example of this problem comes from the realm of comparative Indo-European mythology. From an early point in the historical and reconstructive study of the Indo-European linguistic family, there have been efforts to reconstruct not only the language of the Proto-Indo-European speakers, but also scraps of their mythology and religious beliefs. One of the most well-known of these reconstructed Indo-European mythological patterns concerns the battle between a hero and a great serpent monster. This type of tale occurs in many parts of the Indo-European cultural area, and a number of scholars – among them Calvert Watkins and M.L. West – have used these scattered pieces of evidence to try to reconstruct an actual, prehistorical

Indo-European protomyth from which they supposedly descend.¹⁸ The question whether the assumption of such a mythological construct is valid is very complex and falls outside the scope of this article. However, if one accepts for the sake of argument that a Proto-Indo-European serpent slaying myth really did exist once – and that the attested stories of this nature in Indo-European-speaking cultures derive from that ancient story – then that relationship has quite a lot to teach us about the problems of mythological transmission.

It appears that not much more has been retained in the “descendant” myths than the idea of a hero slaying a great serpent, often using some kind of weapon. If Watkins is to be believed, certain pieces of vocabulary appears often to have been inherited in order to tell the story (especially the word for “kill”), but other than that, the details of the attested myths are quite different. Even though the Indo-European mythological pattern may have been almost miraculously preserved for thousands of years, only the most central nucleus of the story has remained. The example illustrates how volatile such a tradition can be. If no more than “a hero killed a serpent with a weapon” was preserved in that case, it must be borne in mind that, though Sebeok’s idea of an “atomic priesthood” is certainly thought-provoking, the possible problems involved are enormous.

In a similar way, the texts of the Old Testament, which have, it must be granted, been transmitted down through the ages with a very high degree of accuracy, have constantly been subjected to extensive reinterpretation and adaption to new and novel circumstances. A very poignant example of this process can be found in New Testament and later Christian rereadings of Old Testament materials, which would have surprised the original authors and redactors a great deal. The person responsible for formulating Isaiah chap. 40 would probably have been rather unprepared for his words “a voice crying: make a way through the wilderness for Yahweh” being reconstrued by a New Testament author as a prophecy about John the Baptist.

The difficulties inherent in the “annual ritual” approach can also be illustrated by an example from the sphere of Indo-European religion. One of the few possible Proto-Indo-European religious rituals that has been suggested to have been handed down to various Indo-European-speaking peoples is the horse sacrifice, occurring in varying versions in India (the *aśvamedha*), in ancient Rome (the *October equus*) and possibly among the Celts.¹⁹ But even if one accepts the idea that all these rituals descend from an Indo-European proto-ritual, their inner-cultural “meanings” are vastly different.

Another problem lies in the question of the intended “theology” (so to speak)

of the “priesthood”. One could imagine a situation in which the knowledge possessed by these individuals could be used for less positive purposes – for example, somebody could come up with the idea that the copper canisters that are proposed as a safety measure for storing the nuclear waste produced in Sweden could be harvested for metal. In that case, the morality (and insightfulness) of the élite group would definitely be put to the test.

All this means that an “atomic priesthood” would have to consider very thoroughly the methodological issues and problems inherent in its mission. Simply creating a mythology and ritual would not be enough. Equally important would be perpetuating the symbolic system and intellectual milieu that gave rise to the warning texts, providing an interpretive framework in which they can be read. To use an analogy, they would have to teach the people not only to read Eshmunazor’s Phoenician text – they would also have to teach them to believe in the Rephaim and Phoenician religion. And keeping such a tradition alive for millennia is a daunting task. It is not only a question of handing down a symbol system (as mediaeval classicists did, e.g., concerning the Greek and Roman pantheon) but of keeping that symbol system *believable* (which they generally did not). Generations of mediaeval and modern authors happily used Greco-Roman religious symbolism to embellish their literary creations without actually believing in the religions in which those symbols originally belonged. One finds many people today using adjectives such as “phlegmatic”, “saturnine” or “jovial” without that fact in any way implying that they therefore subscribe to the humoralistic or astrological knowledge systems from which those terms originated.

Another important problem in trying to assess old textual material perhaps containing “scientific” knowledge is the matter of genre. If one does not correctly assess the genre of a text, any understanding of it perforce becomes erroneous. This is a problem constantly at the forefront in exegetical scholarship and in interpretive philology generally. A simple example can illustrate this fundamental problem:

In a study of the ancient myths about the storm god Baal from Ugarit, Johannes de Moor argued that these texts reflect an allegory expressing the seasonal changes of the ancient Syrian climate, and that the mythology is therefore to be regarded as a form of proto-science.²⁰ This is one possible way of reading the material, but not the only one. If one is so inclined, the story of Baal can be interpreted as a way of reflecting upon such material surroundings. But only if you allow the genre of the text to speak of such matters (which I, for one, think one should, at least to an extent).

A more bizarre example reading ancient mythological material as proto-science can be found in the works of fringe writers such as Zechariah Sitchin (the “von Däniken” of Mesopotamia), who interpreted the Babylonian creation story *Enuma Elish* and other Mesopotamian texts as containing descriptions of ancient extraterrestrial astronauts, spaceships, etc. Similar outlandish interpretations have been applied to the Old Testament – the majestic vision of Ezekiel chapter 1 has been a favourite in this regard, speaking as it does of strange “wheels” (*’ōfānîm*) and other such phenomena. When one considers texts concerning nuclear waste disposal, the problem at hand will probably be a direct opposite one: the danger would probably be that of actually scientifically based texts being read as something else (“superstition”, for example). This, I believe, is yet another problem with the “atomic priesthood” model argued by Sebeok: the somewhat secretive, élite organization that he envisions would probably run great risk of being misunderstood as something fundamentally different than what it was meant to be (though I must underscore that we have little to no way of knowing exactly what form such a misunderstanding would take).

Conclusions

In sum: the role played by religious or quasi-religious élites and texts in transmitting knowledge into later times has definitely been of inestimable import, and Sebeok was both right and in a sense prescient to point to this phenomenon as relevant to the question of preservation of information about nuclear waste. However, it cannot be denied that he appears to have downplayed some problematic issues raised both by creating artificial “priesthoods” and corresponding rituals and by the question of the reinterpretability of texts (even when they are successfully read and “understood” on a purely linguistic level).

One must also remember that the “analogies” adduced in this article are of different kinds. Some have to do with creating hopefully unbroken chains of textual or oral tradition, and some concern texts or technological data that have been rediscovered by modern scholarship. A similar dichotomy must be kept in mind regarding future readers as well – they may be confronted with information because it has been continuously preserved, but they may also have rediscovered it and then try to make it understandable. Both of these possible situations must be taken into account.²¹

DON'T PUSH THIS BUTTON

The perspectives sketched here may invite further discussion on these vital issues from scholars from different disciplines; I hope to have demonstrated that insights from philology and religious studies may be illuminating for the question at hand – and, as mentioned, the nuclear waste question gives those who work in historical disciplines an entirely unique problem to think about. Discussing it, the historian is in a sense part of creating the history he or she is studying, and matters such as these pose vital questions about what it really means to communicate historically – into the future. What does it mean to speak to people who will not be born for generations? This puts the study of history in a special light – it makes us ask what it really is we are reading when studying ancient texts. Were we the ones Eshmunazor II was writing to, and do we really understand what he was trying to say?

Acknowledgement

This article was written as part of a research program funded by the Swedish Nuclear Waste Company (*Svensk kärnbränslehantering AB*). The author was employed by the Centre for Theology and Religious Studies, Lund University.

Notes

- 1 This article has gained considerably from discussions in (a rather unusual!) session of the seminar in Old Testament Exegesis at Lund University, as well as from many insightful remarks from Örjan Wikander.
- 2 Often also rendered as Eshmunazar.
- 3 *KAI* 14; my translation (cf. the renderings in *ANET*³ [p. 662] and *COS* [vol II, s. 182–183], which have inspired it). On the Eshmunazor inscription as a literary unity, see Faber 1986. The original text runs (with some word breaks added): *byrh bl bšnt 'sr w'rb' 14 lmlky mlk 'šmn'zr mlk šdnm bn mlk tbnt mlk šdnm dbr mlk 'šmn'zr mlk šdnm l'mr ngzlt bl 'ty bn msk ymm 'zrm ytm bn 'lmt wškb 'nk bhlt z wbqbr z bmqm 'š bnt qnmy 't kl mmlkt wkl 'dm 'l ypth 'yt mškb z w'l ybqš bn mnm k 'y šm bn mnm w'l yš' 'yt hlt mškb y w'l y'msn bmškb z 'lt mškb šny 'p 'm 'dnm ydbrnk 'l tšm 'bd
nm kl mmlkt wkl 'dm 'š ypth 'lt mškb z 'm 'š yš' 'yt hlt mškb y 'm 'š y'msn bmškb z 'lykn lm mškb 't rp'm w'l yqbr bqbr w'l ykn lm bn wzr' tšnm wysgrnm h'lnm hqdšm 't mmlk<t> 'dr 'š mšl bnm lqšnm 'yt mmlkt 'm 'dm h' 'š ypth 'lt mškb z 'm 'š yš' 'yt hlt z w'yt zr' mml<k>t h' 'm 'dmm hmt 'l ykn šrš lmt wpr lm 'l wt'r bhym tšmš (...) qnmy 't kl mmlkt wkl 'dm 'l ypth 'lty w'l y'r 'lty w'l y'msn bmškb z w'l yš' 'yt hlt mškb y lm ysgrnm 'lnm hqdšm 'l wyqšn hmmlkt h' wh'dmm hmt wzr'm l'lm*
- 4 The other article (Wikander, O. [forthcoming] 2015) is more specifically concerned

- with arguments from (historical) linguistics and the study of ancient languages and writing systems in the nuclear waste question.
- 5 The field has come to be known by the fitting term *Nuclear Semiotics*.
 - 6 Nolin (1993: B2) specifically mentions “archive research, historical, linguistic, social and philosophical disciplines” as necessary parts of the needed research into the question.
 - 7 However, what these “missile-like” parts of the paintings really signify is not always clear (see Bahn & Vertut 1997: 171–173 for a discussion).
 - 8 Stoustrup 1997: 692.
 - 9 For an introduction to the Antikythera Mechanism, see e.g. Hannah 2008: 744–746, and, more specifically, the work of Michael T. Wright, whose reconstruction of it is presented in Wright 2007.
 - 10 Wright 2007: 41.
 - 11 See, for example, Lewis 1997, Wikander, Ö. 1984, Wikander, Ö. 2008: 137, 141–152 and (about ancient use of power generally) Wilson 2002.
 - 12 This point is also made in Lapidos 2009, referring to Egyptian texts of a similar nature.
 - 13 Also apparently pointed out in Jensen 1993: 9, where “oral traditions” are mentioned.
 - 14 Sebeok 1984: 24. He also refers to the ineffectiveness of ancient “grave-robber” curses (Egyptian, in his case).
 - 15 Quoted in Garfield 1992; also discussed in Duncan 2011 and 2012.
 - 16 Cf. also the criticism of Sebeok’s scheme in Aho 1989: 60–61, where the secrecy of the “atomic priesthood” is attacked, among other things.
 - 17 See, for example, Dozeman 2009: 291–294 for a history of research on this issue.
 - 18 The most far-reaching example is Watkins 1995. See also the discussion in West 2007: 255–262.
 - 19 On this, see West 2007: 417–419.
 - 20 de Moor 1971 (see esp. p. 249, where de Moor writes that the Baal Cycle constitutes “an early attempt of man to give a comprehensive explanation of the climate in his surroundings” and that it thereby is of interest not only to the history of religion but also “deserves a place in the history of science”).
 - 21 This duality (and some other points made in this article) is also referred to in Blixt & Jensen 2004: 5–6, but from a prescriptive point of view; the authors discuss tradition vs. rediscoverable physical textual data as two possible ways of preserving nuclear waste information.

References

- Aho, James A., 1989. “I am Death ... Who Shatters Worlds’: The Emerging Nuclear Death Cult”, pp. 49–68 in *A Shuddering Dawn: Religious Studies and the Nuclear Age* (ed. Ira Chernus & Edward Tabor Linenthal). Albany: State University of New York Press.
- ANET³ *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 3rd ed. Ed. James B. Pritchard. New Jersey: Princeton University Press 1969.

- Bahn, Paul G. & Vertut, Jean, 1997. *Journey through the Ice Age*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Blixt, Anders & Jensen, Mikael, 2004 "Informationsöverföring över eoner", *Strålskyddsnytt* 2004, 3: 1, 3–6.
- COS The Context of Scripture*. Ed. William W. Hallo. 3 vols. 1997–2000.
- Dozeman, Thomas B., 2009 *Exodus*. Eerdmans Critical Commentary. Grand Rapids: Eerdmans.
- Duncan, Dennis, 2011. "Translating for 10,000 Years: The Bible and the Atomic Priesthood". Presentation at "The Bible in Translation" conference, Birkbeck College (28 May 2011), available online at http://www.academia.edu/1690694/Translating_for_10_000_Years_Thomas_Sebeok_The_Bible_and_the_Atomic_Priesthood (accessed May 10, 2015).
- , 2012 "Backwards and Forwards with the Atomic Priesthood", *Alluvium*, 1: 2 (<http://dx.doi.org/10.7766/alluvium.v1.2.03>; accessed May 10, 2015).
- Faber, Alice, 1986 "On the Structural Unity of the Eshmunazar Inscription", *Journal of the American Oriental Society* 106: 425–432.
- Garfield, Susan, 1992. "Olso Conference Suggests that World Religions Carry Nuclear Waste Danger Warnings into the Far Future" (The Nuclear Guardianship Library: <http://www.univ-great-turning.org/nuclear-guardianship/w28relig.htm>, accessed May 10, 2015).
- Hannah, Robert, 2008. "Timekeeping", pp. 740–758 in *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World* (ed. John Peter Oleson). Oxford/New York: Oxford University Press.
- Jensen, Mikael, 1993. "Conservation and Retrieval of Information – Elements of a Strategy to Inform Future Societies about Nuclear Waste Repositories: Final Report of the Nordic Nuclear Safety Research Project KAN – 1.3". Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1993: 596.
- KAI. Kanaanäische und aramäische Inschriften* (ed. H. Donner & W. Röllig), 3 vols. Wiesbaden: Harrasowitz 1966.
- Lapidos, Juliet, 2009. "Atomic Priesthoods, Thorn Landscapes, and Munchian Pictograms" (http://www.slate.com/articles/health_and_science/green_room/2009/11/atomic_priesthoods_thorn_landscapes_and_munchian_pictograms.html); accessed May 10, 2015).
- Lewis, Michael M. J., 1997. *Millstone and Hammer: The Origins of Water Power*. Hull: University of Hull Press.
- Moor, Johannes C. de, 1971 *The Seasonal Pattern in the Ugaritic Myth of Ba'lu According to the Version of Ilmilku*. Alter Orient und Altes Testament 16. Kevlaer: Butzon & Bercker/Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Nolin, Jan, 1993. "Transmittal of Information over Extremely Long Periods of Time". Appendix B to Jensen 1993 (pp. B1–B15).
- Sebeok, Thomas, 1984. *Communication Measures to Bridge Ten Millennia*. Springfield: National Technical Information Service, U.S. Department of Commerce.
- Staal, Frits, 1979 "The Meaninglessness of Ritual", *Numen* 26: 2–22.
- Stroustrup, Bjarne, 1997 *The C++ Programming Language*. 3rd ed. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.

- Watkins, Calvert, 1995. *How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics*. New York: Oxford University Press.
- West, Martin L., 2007. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Wikander, Ola, Forthcoming 2015. "Language, Nuclear Waste and Society: The Preservation of Knowledge over Vast Periods of Time and its Relevance for Linguistics". To be published in *Lychnos* 2015.
- Wikander, Örjan, 1984. *Exploitation of Water-power or Technological Stagnation? A Reappraisal of the Productive Forces in the Roman Empire*. Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1983/1984: 3. Lund: LiberFörlag/Gleerup.
- , 2008. "Sources of Energy and Exploitation of Power", pp. 136–157 in *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World* (ed. John Peter Oleson). Oxford/New York: Oxford University Press.
- Wilson, Andrew, 2002. "Machines, Power and the Ancient Economy", *Journal of Roman Studies* 92: 1–32.
- Wright, Michael T., 2007. "The Antikythera Mechanism Reconsidered", *Interdisciplinary Science Review* 32: 27–43.

Louise Vinge

Den skånska allmogen och det akademiska Lund

Vi var några kolleger på Litteraturvetenskapliga institutionen som på 1990-talet skrev *Skånes litteraturhistoria*. Den kom ut i två band, 1996 och 1997. Vi hade två grundidéer, dels att vi skulle studera hur den regionala och lokala litteraturen skapade och utformade bilder av landskapet, dels hur litteratur som inte kommer till synes i den nationella litteraturhistorieskrivningen har levat och lever på den regionala nivån. Den litteratur som behandlas i den nationella litteraturhistorien har rötter och sammanhang i den lokala kulturmiljön som är intressanta att lyfta fram.

Arbetet med *Skånes litteraturhistoria* delades upp så att Bertil Romberg skrev om prosaberättarna och Per Rydén behandlade pressen och bidrog med sociologiska perspektiv. Anders Palm och Per Erik Ljung tog hand om den lyriska traditionen fram till Jesper Svenbro och Jacques Werup. Ulf Gran skrev om dramatik och teaterliv. Det som jag åtog mig att hantera var allt möjligt annat som jag ansåg borde ha sin plats i boken med tanke på dess speciella syfte – bilder av Skåne och skånskt liv, och så den där dolda litteraturen. Det blev sådant som reseskildringar, självbiografier och barnböcker, och inte minst en särskild genre, dialektlitteraturen, alltså sådant som är skrivet på bygdemål. Det var just genom att sätta mig in i den som jag började se sambandet mellan den skånska landsbygden och universitetet i Lund och de många olika sätt som det har manifesterat sig på genom tiderna. Det är något som har satt en speciell prägel på det akademiska Lund. Det gällde framför allt i äldre tider, och jag skall här hålla mig till tiden fram till så där tjugo-trettioalet.

Häradsbeskrivningar och tidiga bygdemålsdikter

Den litteratur som har skrivits på bygdemål har få litteraturvetare velat syssla med; det har nog ansetts lite under deras värdighet. Annorlunda är det med språkforskarna. Via deras skrifter och utgivningsarbeten kan man orientera sig

i beståndet och hitta fram även till mycket gamla texter. Det visar sig att man i det akademiska Lund redan i mitten av 1700-talet hade intresserat sig för det folkliga Skåne, dess landskap, dess liv och dess språk. Ingen annan än den store Sven Lagerbring gjorde en inledande insats. Han blev professor i historia 1742 – då hette han väl ännu bara Bring – och lät en rad studenter försvara avhandlingar som beskrev enskilda härader, städer och speciella märkvärdigheter i Sydsverige. I Skåne fick Göinge, Villands, Oxie och Skytts härader, Simrishamns stad, Tosterup och Kullen sina beskrivningar. Studenterna, oftast prästsöner, fick själva dokumentera sina hemtrakter. Avhandlingarna skrevs förstås på latin, och till sådana hörde alltid inledande gratulationsverser, också de i allmänhet högtidligt formella på latin. Men i de här avhandlingarna hittar man också i en del fall verser som är skrivna på den behandlade ortens eget mål, och då går de i andra tonarter. Lokalpatriotismen och stoltheten över bygdens lagerkransade son står högt i tak, och det skämtas friskt om mötet mellan lärdom och lantlighet.

En som tog vara på och gav ut dessa dikter var Martin Weibull, som var mycket intresserad av de skånska dialekterna som ett led i studiet av landskapets historia. Han gav också ut några dikter på göingemål från 1770-talet av Adam Jordan Kröger, som denne hade skrivit som ung jurist. De hade kommit till som gratulationer till bröllop och andra glada evenemang. De är på alexandrin och ett par är utformade som dialoger mellan enkla bönder, som samtalar om brudparets förträfflighet och vad de bör få för skänker. Krögers alter ego "Gynga-Jeppa" slår an tonen, humoristisk, åskådlig och saklig, och fångar säkert folklynnnet och målet autentiskt. Kröger blev lagman i Lund och med tiden morfar till Gustaf Ljunggren, den förste professorn i estetik med konst- och litteraturhistoria, och det var via honom som Martin Weibull fick tag i Krögers handskrifter och kunde ge ut dem. De gavs senast ut på nytt av Sten Bertil Vide 1992.

Serien av häradsbeskrivningar i avhandlingsform fortsattes senare av flera; särskilt produktiv blev Jöns Frostensson Svanander som 1795 gav ut en serie om Bara härad, där både herrskapsliv och allmogekultur skildras. En av Sven Lagerbrings adepter hette Nils Lovén, som 1778 försvarade skriften *De Territorio Skyttiano*, alltså "Om Skytts härad". Hans brorson med samma namn, men mer känd som Nicolovius, skrev långt senare den mycket mer bekanta boken *Folklifvet i Skytts härad vid början af detta århundrade*, med genrebeteckningen *Barndomsminnen* (1847). Lovén, som blev kyrkoherde i Äspö och Östra Klags-torp, hade fått uppslaget till boken av bokhandlaren och förläggaren CWK

Gleerup, enligt vad han berättar i förordet. Det blev en charmfull bok som länge behöll sin klassikerstatus. Gleerup främjade på många sätt den skånska litteraturen, och förlaget fortsatte långt in i vår tid den linjen.

Lovéns bok, som kom ut 1847, återutgavs 1868. Då hade intresset för äldre tiders lantliga Skåne ökat starkt. En annan efterföljare i genren häradsbeskrivningar var Nils Bruzelius, som skrev *Allmogelifvet i Ingelstads härad i Skåne under slutet af förra och början af detta århundrade. Kulturbild* (1876). Bruzelius var nordisk arkeolog, framstående och framsynt; bland annat bidrog han till utvecklingen av Historiska museet. Han blev sedan rektor i Ystad.

Folklivsforskare och landsmålare

Vid 1800-talets början kom flertalet lundastudenter från hem på den sydsvenska landsbygden. Mer än en fjärdedel av dem var prästsöner; bondsönerna var något färre. Längre fram kom prästsönernas antal att minska, bondsönernas att öka. Studenternas lantliga ursprung visade sig i nöjeslivet. Man brukar berätta att karnevalerna har sin rot i ett första maj-firande 1849 som hade formen av ett bondbröllopståg.

Det var nog länge så, att den pojke som inte kunde eller ville överta gården, fick läsa i Lund i stället, som det näst bästa. Det berättas att när Herman Nilsson Ehle blev professor 1915 och man gratulerade hans mor till framgången, så lär hon ha sagt: ”Ja, det fanns ju ingen gård åt honom.” Och det är inte svårt att hitta fler exempel på folk som kommit från gårdar ute på landet och blivit framstående akademiker. Martin P:son Nilsson var både antikforskare, religionshistoriker och folklorist; bland hans många arbeten kan nämnas *Årets folkliga fester* från 1915.

Det akademiska intresset för folkliv och dialekter blomstrade upp vid 1800-talets mitt. En stor bedrift utförde Johan Ernst Rietz, som hade disputerat 1838 och blivit docent i filosofi (han var bland annat ledamot av Fysiografiska sällskapet). Som kyrkoherde i Tygelsjö arbetade han på 1860-talet fram det ”utomordentligt innehållsrika” verket *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket* (1862–67). Det är ”fortfarande vår enda heltäckande ordbok över de svenskspråkiga dialekterna”, för att citera Nationalencyklopedin. Efter några turer kom den på 1870-talet att tillhöra Gleerups förlag, där den återutgavs i faksimil 1962.

Här kan det vara på sin plats att kommentera ordet ”allmoge”, som förekommer såväl i Nils Bruzelius’ titel som i titeln på Rietz ordbok och alltså har

varit väl etablerat på 1860-talet. Det betecknade folk som levde av lantbruk och boskapsskötsel och andra yrkesmän på landet som smeder, skomakare eller skräddare. Numera används ju inte ordet om dagens lantbruksfolk, men det var ännu på tjugotalet helt gångbart. Man kunde tala om "den svenska allmogekulturen" och om allmogen som en särskild klass. Ordet hörde intimt ihop med folklivs- och folkminnesforskningen och dialektstudierna och dessa ämnens tidigare historia.

På 1870-talet stiftades landsmålsföreningar runtom i landet; här i Lund skedde det 1875. Medlemmarna gjorde uppteckningar av landsmål och folkmusik ute på landet. Man anordnade fester inom Akademiska Föreningens ram dels för att ha roligt, dels för att stödja verksamheten. Där läste man upp landsmålshistorier, sjöng visor, spelade folkmusik och inte minst uppförde små teaterpjäser på olika dialekter. "Landsmålssoareer" kallades dessa tillställningar. Till de ivriga "landsmålarna" i Lund på 1880-talet hörde Georg Karlin, prästson från Huaröd, och Henrik Wranér, vars far var skomakare i Vranarp. Båda bidrog med texter till dessa föreställningar. Till uppförandena behövde man också autentiska dräkter och annan rekvisita. Karlin satte igång insamlingar av sådant material. Snart nog vidgades målsättningen med detta samlande och organiserades 1882 i Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige. Tio år senare ombildades den till det som nu är museet Kulturen. Allt det här betydde mycket för kultur och självförståelse i landskapet. Det är intressant att tänka på att dessa landsmålssoareer försiggick i samma lokal som i den där De unga gubbarna några år senare anordnade sina radikala diskussionsaftnar.

Henrik Wranér var en uppskattad historieberättare. Snart nog samlade han sina historier i små häften. *Stuesnack och stätteslams* hette den första (1884), den andra *Gårafolk och husmän*; de följdes av en serie med liknande titlar. Särskilt i början ser man att de är tillkomna för sceniskt bruk eftersom de har dialogform och inleds med anvisningar om hur scenen skall utformas. I en av dem, som man vet har framförts vid en tidig soaré på Akademiska föreningen, ser man en far och hans unge son Per, kanske en tioåring eller så, i en bondstuga. Det skall skrivas brev till storebror, som läser på seminariet i Lund. Far är inte så duktig att skriva, så det är Per som får föra pennan – en gåspenna, som först formeras och doppas i bläck, möjligt visar det sig. Far talar om vad som har hänt, och det blir Pers uppgift att transformera det till skriftspråk, och att stava rätt.

Det står klart av brevet, som långsamt får form, att storebror, som läser till lärare, är omhuldad och att hans tillvaro i Lund inte är alltför främmande för familjen därhemma. Det framgår också att man är medveten om själva språk-

distansen men också vet att den kan överbryggas. Det heter inte pantofflor utan potator.

Fredrik Böök, som gav ut Wranérs skrifter på tjugotalet, skriver i sin inledning om Wranérs skrifter på bygdemål, att kravet på fonetisk noggrannhet skärpte kravet på sanning och äkthet. Det kan nog därför också vara trovärdigt att ett bondpar i en annan historia får resonera på följande sätt om vad deras äldste son skall bli. Hans mor säger: "Det är synd och skam att låta honom bli bonde, han som har sådant huvud till att läsa." "Om man kunde få honom in i läroverket i staden, så han kunde bli något!" "Kanske han kunde bli präst, fastän han är av bondestånd, och göra nytta här i världen", säger hon senare. Far har invändningar: prostens son, som ändå har fått lära sig predika av sin far, kunde inte bli präst, "utan till slut måste han bli rektor uppe vid någon skola i Småland och de sade att till slut fick han bli professor, var det var någonstans." Så resonerar de fram och tillbaka med många exempel på hur det har gått för pojkar i trakten som har studerat. Till slut kommer Per själv in på scenen och blir tillfrågad, och han vet ju att det hänger på föräldrarna. "Jo, vilja de som jag, så skall jag be mig lov att få komma till Lund och studera, till jag blir tjugu år; och sedan skall jag bli bonde och bli nämndeman först och så landstingsman och så riksdagsman, för det behövs folk med förstånd inom bondeståndet." Historien slutar: "Sju år därefter var Per Pers Persas Per student, och hans mor grät av glädje, när han första gången predikade där hemma." Men det var också sista gången, för han ville inte bli präst utan övertog ytterligare sju år senare hemmanet, blev riksdagsman och gifte sig med prostens Anna. Här blir alltså studierna en väg från gården via akademien och sedan vidare tillbaka till hembygden – och rikspolitiken.

Wranér skildrar i allmänhet välbeställt och ordentligt folk som diskuterar sin vardag och sina göromål. De är snälla mot sina barn och hyggliga mot fattiga, även om också mörkare sidor vänds fram, som i beskrivningen av en fattighjonsauktion eller i samtalen om hur flickor blir bortgifta mot sin vilja. Men Wranér blev också kritiserad – så särskilt år 1885 av Ola Hansson, som menade att han gav en vrängd och ensidig skildring av den skånska allmogens liv, var bakåtblickande och inte såg "de nya tankarna, det unga och starka livet som växer fram". Det är säkert också så, att man bland allmogen kunde känna sig utlämnad av dessa och andra författare som skildrade livet på landet – den florerande bondkomiken var ju inte direkt smickrande.

I de många små böckerna med berättelser och dikter på bygdemål kan man urskilja typer och genrer. Bland annat visar det sig att historier och visor om

marknadsbesök, särskilt Kiviks marknad förstås, är frekventa. Det är tydligt att Piratens skildring i *Bombi Bitt och jag* (1931) av marknaden i Kivik, bokens burleska final, har rötter i en folklig tradition.

Folkhögskolorna och akademikerna

Det låg något i Ola Hanssons ord om det nya som trängde fram. En av de många vägarna var folkhögskolorna. Rörelsen kom ju från Danmark och nådde Skåne i slutet av 1860-talet. Den danska och svenska folkhögskolan skiljer sig åt genom att den svenska hade tydligare inriktning på naturvetenskapliga ämnen, på samhälls- och yrkesorientering och över huvud taget på kunskapsinhämtning. Den blev en betydelsefull förbindelselänk mellan allmogen och den akademiska världen. Folkhögskolan i Åkarp, som tillkom på initiativ från en ung lantbrukare, fick sin första föreståndare i Leonard Holmström. Han var själv en typisk bondpojke med läshuvud från början; han kom från Västerstad. Han hade disputerat i geologi och blivit en lovande docent. Men nu, 1868, tillträdde han efter någon tvekan sin tjänst vid Hvilan. Hans fästmö Hedvig Nordström var den som hade övertalat honom att ta tjänsten, och de ledde sedan skolan tillsammans i fyrtio år fram till 1908. Leonard Holmström efterträddes av Enoch Ingers, också en lundaakademiker. Hedvig, eller Hedda, var den som såg till att flickor fick egna kurser vid skolan redan från 1873.

Under ett par år på 1870-talet verkade där också som lärare Albert Ulrik Bååth, som hade disputerat i nordiska språk med fornisländska som specialitet. Bååth kom under de här åren att skriva dikter som gjorde honom till den förste i raden av skånska poeter, en som på ett nytt sätt skildrade det skånska landskapet med dess dagrar och ljud. Denna folkhögskola blev också viktig i den nynordiska rörelsen och för de skandinavistiska idealen som återupplivades på 1870-talet; man har kallat den ett "kulturskandinavismens högsäte".

Martin Weibull verkade i samma anda med inriktning på det provins-historiska – därav bland annat utgivningen av dialekttexter som nämndes förut – och skånsk lokalhistoria i ett dansk-svenskt perspektiv. Naturligtvis var studentnationerna en viktig förbindelselänk mellan hembygden och det akademiska Lund och bidrog till att pojkarna från landet kunde få en naturlig hemmastaddhet i den nya staden utan att förneka den miljö som de kom från. För pojkar handlade det ju om.

En kvinna, Eva Wigström, som hade gott huvud och stor energi, fick utan att själv vara akademiker en roll i förbindelsen mellan allmogen och forskarvärlden.

Hon var bonddotter från Rönneberga och blev tidigt intresserad av folkuppfostran och folkbildning. Viktigt för att förstå hennes insatser är hennes danska kontakter. Hon kom till Askovs folkhögskola och mötte där Frederik Lange Grundtvig och hans bror Svend Grundtvig. Genom dem väcktes intresset för folklivsforskning hos henne. Det var typiskt för den tidens folkhögskolor att lärarna uppmuntrade sina elever att samla in folklöre, och Eva Wigström blev en entusiastisk samlare. Dessutom tog hon med sig folkhögskoleidén hem och var med om att starta en folkhögskola i Ramlösa 1874.

Romanen *För fyrtio år sedan. Taflor ur skånska folklivet* (1870), är baserad på hennes egna barndomsminnen och har stark betoning av det typiska i en sådan västskånsk bondemiljö som hon vuxit upp i. Det är en välskriven roman med både idylliska och mindre tilltalande sidor av folklivet åskådligt invävd. Bland annat handlar det om flickor som blir bortgifta mot sin vilja – ett tema som återkommer påfallande ofta i den här litteraturen. Långt senare, 1891, återvände hon till detta stoff i en skrift som heter *Allmogeseder i Rönnebärgs härad på 1840-talet*, en mer vetenskapligt upplagd framställning. Hennes stora bedrift blev den ihärdiga och framgångsrika insamlingen av skånsk folklöre; hon vandrade runt i härad efter härad och sökte energiskt sina olika sagesmän och sageskvinnor. Maria Ehrenberg har skrivit en doktorsavhandling om hennes sagouppteckningar och de sagor hon skrev med bakgrund i de egna uppteckningarna; hon var en på sin tid ganska känd författarinna under signaturen Ave. Maria Ehrenberg betonar att Eva Wigström som kvinnlig insamlare och därtill själv bonddotter hade försteg framför sina manliga kolleger från borgerlig miljö. Men hon hade det inte lätt som kvinna och icke-akademiker och därtill skåning. Hennes verk blev ofta förbisedda och njuggt behandlade av herrarna i Stockholm som skulle ge ut hennes uppteckningar, Artur Hazelius och Johan August Lundell. Men desto mer uppskattades hon av folklivsforskarna i Danmark, och så hade hon en hygglig man som hjälpte och stöttade henne i arbetet. Hennes insamlade material är alltjämt en ovärderlig källa till kunskaper om den skånska allmogens folktro och föreställningsvärld. I modern tid och här i Lund har hennes verk och minne haft en beskyddare i Nils-Arvid Bringeus, som har utgivit eller återutgivit hennes arbeten.

Ola Hansson är ett exempel på hur den skånska allmogen och det akademiska Lund möttes. Han kom från ett lantbrukarhem i Hönsinge. En bror tog över gården, en annan blev folkhögskolelärare. Ola Hansson själv tog studentexamen i Lund och blev kandidat 1882. Han kom att ogilla mycket av det han upplevde i studentvärlden och blev journalist, kritiker och författare, bland annat till ett

par tidiga diktsamlingar (1884, 1885) som gav den skånska hembygds poesin ett nytt stämningsläge och själsdjup. Som förut nämndes kritiserade han Wranér och för övrigt också folkhögskolerörelsen. I en självbiografisk bildningsroman, *Resan hem* (1895), skildrar han bland annat studentlivets mindre tilltalande sidor men också internationellt bohemliv. I en senare roman, *Rustgården* (1910), skildrar han sitt barndomshem. Ett tema i båda verken är nödvändigheten för människan att utvecklas i sin ursprungsmiljö, en sorts jordmystik som hörde den tidens europeiska tänkande till.

En som däremot engagerade sig i folkhögskolerörelsen var Ola Hanssons syssling, filosofiprofessorn Hans Larsson. Han var själv folkhögskolelärare en tid i sin ungdom och kom att intressera sig för folkbildningens och pedagogikens problem som filosof och akademiker. På både prosa och vers har även han skildrat Skåne och stannar då ofta upp i brottet med barndomsvärlden, det gamla trygga mot det nya och de tankar och känslor som det väcker. Under första världskriget, år 1916, kom hans märkliga bok *Hemmabyarna, Världsbetraktelser i femton kapitel*. Det är en blandning av minnesbilder från tiden omkring 1900 och samtal med folk i byarna om tidshändelserna. Det är både filosofi och folklivsskildring i ett associativt flöde. Här om någonstans möts det akademiska och det folkliga jämställt och nära.

En annan företeelse som också bidrog till att förbinda det akademiska Lund med allmogen i början av förra seklet var de så kallade bondföreläsningarna. 1898 bildades i Lund Centralbyrån för populära vetenskapliga föreläsningar, och det var i dess regi som professorer som Seved Ribbing, Johan C.W. Thy-rén och många andra gjorde sin kulturella värnplikt – också yngre akademiker deltog i denna bildningsverksamhet. Den var understödd av statsanslag och kunde, som Carl Fehrman skrev i sin universitetshistoria, ge de flitiga en del ekonomisk reventy; han berättar att flera professorsvillor byggdes med bidrag från dessa föreläsningar.

Carl Wilhelm von Sydows insatser bör vi också se här – bland annat grundade han Folklivsarkivet i Lund. Det var den danska folkminnesforskningen som först inspirerade honom, men han gick senare andra vägar. Sin bok om honom inledde Nils-Arvid Bringeus så här: ”Som skolpojke lyssnade jag den 9 februari 1941 till docent Carl Wilhelm von Sydow i föreläsningsföreningen i Örkelljunga, där far var föreståndare. Han talade om ‘Våra folkminnen’ och följde som alla andra föreläsare med hem och drack kaffe efteråt.” Sveriges främste folklorist kallar Nils-Arvid Bringeus honom. Han hade i sin ungdom varit folkhögskolelärare i omgångar, han var väl hemmastadd på Hvilan och

var mycket engagerad i folkhögskoleväsendet. Bland annat fann han att insamlingen av folkminnen var en tacksam uppgift för eleverna där.

Theodor Tufvesson är en annan gestalt som jag gärna vill påminna om. Han var född i Borrby och tillhörde en gammal bondesläkt. Han kom till Lund och blev fil. kand. med konsthistoria som huvudämne 1911. Han beundrade Vilhelm Ekelund, han umgicks med Anders Österling, han läste sin samtids poesi, både den svenska, den danska och den tyska. Han skrev dikter som kom ut med omslag ritat av den gode vännen GAN. Han var en tid amanuens på Kulturen, men han blev senare lärare vid folkhögskolan i Tomelilla. Han var starkt engagerad i hembygdsrörelsen och skrev flitigt lokalhistoriska essäer. I sina dikter använde han gärna folkliga föreställningar och figurer, sådana som forskningen intresserat sig för. Han hade under sin tid på Kulturen kommit in i den föremåls- och traditionsforskande etnografin och gjorde bland annat uppteckningar om bäckahästen, som resulterade i en uppsats i von Sydows tidskrift *Folkminnen och folktankar* (1916). Han skrev en dikt som han dedicerade ”Till de skånska bondeväverskorna”. Den har samband med det stora intresse för folklig textilkonst som hade ett centrum på Kulturen. Därifrån beställde man också arbeten just av de här duktiga väverskorna, och det blev på så sätt ännu en förbindelse mellan Lund och kvinnorna ute på landet.

Bygdemålsdiktens sena beskyddare

Litteraturforskarna har i gemen undvikit att syssla med den skånska bygdemålsliteraturen, men det finns ett par undantag. Fredrik Böök tog hand om Henrik Wranérs skrifter och gav ut dem på nytt på tjugotalet med inledningar och ibland översättningar till normalspråk; Böök skrev för övrigt också själv om det lantliga Skåne både i romanform och i reportagets sakliga stil. Det andra undantaget är Algot Werin. Han var själv en av dessa pojkar från landet, närmare bestämt Ringsjöbygden, som gjorde den akademiska resan från början på tjugotalet. Han var god vän med Daniel Rydsjö, som kom från Bosarp. Rydsjö blev folkskollärare och överlärare i Malmö, men också en duktig författare på bygdemål; ”sävliga” och ”meditativa” kallade Werin hans dikter och såg till att de kom ut på Gleerups förlag. På den tiden då jag själv hade arbete där förundrade jag mig över att Werin, som hade skrivit om storheter som Almqvist, Tegnér och Ekelund, kunde vara road av detta lokala och lantliga författarskap, men arbetet med *Skånes litteraturhistoria* lärde mig att förstå bättre.

Lund har således genom åren haft täta kontakter med sitt lantliga omland

LOUISE VINGE

och de har varit av dubbelt slag. De har dels varit av personlig natur genom att bondpojkar har blivit akademiker, dels av vetenskaplig art, då folklivet och det folkliga språket har varit viktiga forskningsfält. Dessa kontaktvägar har hört nära samman och de har gjort Lund till en mycket speciell universitetsstad. Den gör, eller gjorde, på mer än ett sätt skäl för beteckningen en akademisk bondby.

Föredrag i Universitetshistoriska sällskapet den 14 maj 2014

Vetenskapssocieteten i Lund

2015

Styrelse

Präses: *Jesper Svartvik*

Vice präses: *Anders Sigrell*

Sekreterare: *David Dunér*

Vice sekreterare: *Max Liljefors*

Skattmästare: *Christer Denrell*

Ledamöter: *Marie Källkvist, Henrik Rahm, Nils Silfverschiöld, Olof Åshuvud*

Suppleanter: *Bengt L. Andersson, Kerstin Enflo, Lena Halldenius*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *David Dunér*

Sekreterare: *Göte Paulsson*

Medlemmar: *Bengt Danielsson, Elisabet Göransson, Mats Riddersporre, Mats Roslund, Thomas Rydén, Sten Skansjö, Elsa Trolle Önnerfors*

Årsboksredaktör

Henrik Rahm

Revisorer: *Magnus Lagnevik, Ulrika Lindstedt*

Suppleanter: *Lars Söderström, Håkan Rylander*

Hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, f. 22, 61, professor, f.d. universitetskansler

Bexell, Göran, f. 43, 89, professor, f.d. präses

Bringéus, Nils-Arvid, f. 26, 65, professor, f.d. präses

Odén, Birgitta, f. 21, 58, professor

Österberg, Eva, f. 42, 75, professor

Nyinvalida ledamöter

Vid vårmötet 2015 invaldes följande inländska arbetande ledamöter

Patrick Amsellem, f. 69, fil.dr

Anna W. Gustafsson, f. 68, docent

Karin Johansson, f. 62, docent

Sara Kärrholm, f. 74, docent

Johannes Lindwall, f. 75, professor

Titti Mattsson, f. 64, professor

Svante Norrhem, f. 62, docent

Jayne Svenungsson, f. 73, professor

Stiftande ledamöter

Alfredson, Ulf, f. 23, 89, advokat
 Althin, Anders, f. 44, 83, direktör
 Andersson, Bengt L., f. 44, 12, direktör
 Arnold, Otto von, f. 50, 02, civilekonom
 Asklund, Lars, f. 42, 03, arkitekt SAR
 Burgman, Torsten, f. 25, 90, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, f. 28, 83, bankdirektör
 Denrell, Christer, f. 40, 03, direktör
 Ehrensvärd, Jörgen, f. 32, 84, greve
 Fernström, Elisabeth, f. 51, 02, med. dr h c
 Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre
 Janson, Rolf G., f. 25, 87, direktör
 Jerenäs, Hans, f. 38, 03, grosshandlare
 Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör
 Kamprad, Ingvar, f. 26, 69, direktör
 Larsén, Carlhåkan, f. 38, 02, fil. mag.
 Leithner, Christina von, f. 41, 95, friherrinna
 Lilliehöök, Lennart, f. 24, 75, verkst. direktör
 Lindblad, Per, f. 29, 81, direktör
 Lindeberg, Sven-Ola, f. 28, 11, fil. dr
 Lindskog, Bengt I., f. 29, 95, professor
 Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör
 Luthersson, Peter, f. 54, 03, docent
 Marklund, Kari, f. 38, 92, landshövding
 Palm, Göran, f. 33, 83, bankdirektör
 Ramel, Gustaf, f. 56, 02, friherre
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fru
 Rausing, Hans, f. 26, 63, direktör
 Sahlberg, Karl-Erik, f. 28, 95, direktör
 Schwerin, Carl Johan von, f. 71, 08, lantmästare
 Silfverschiöld, Irma, f. 37, 83, friherrinna
 Silfverschiöld, Nils, f. 61, 13, friherre
 Skjutare, Lars-Erik, f. 52, 08, bankdirektör
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör
 Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat
 Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve

Wachtmeister, Carl Gustaf, f. 49, 03, greve
 Wessman, Gunnar, f. 28, 75, verkst. direktör
 Åshuvud, Olof, f. 31, 94, direktör

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Aggestam, Karin, f. 65, 06, professor
 Ahlström, Torbjörn, f. 65, 10, professor
 Akujärvi, Johanna, f. 73, 13, docent
 Alm, David, f. 69, 10, docent
 Andersson, Fredrik, f. 68, 06, professor
 Andersson, Lars Gustaf, f. 60, 05, professor
 Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
 Andersson Djurfeldt, Agnes, f. 73, 12, docent
 Appelros, Erica, f. 64, 06, docent
 Balkenius, Christian, f. 66, 10, professor
 Bauhn, Per, f. 60, 04, professor
 Bergman, Kerstin, f. 70, 10, docent
 Brinck, Ingar, f. 64, 06, professor
 Burenhult, Niclas, f. 69, 10, docent
 Carling, Gerd, f. 71, 10, docent
 Cederlund, Johan, f. 63, 98, fil. dr
 Christensen, Lisa, f. 62, 09, professor
 Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
 Cronqvist, Marie, f. 73, 13, docent
 Dahlman, Christian, f. 70, 13, professor
 Dunér, David, f. 70, 08, professor
 Egerland, Verner, f. 66, 01, professor
 Elleström, Lars, f. 60, 96, professor
 Eneroth, Kristina, f. 62, 98, universitetslektor
 Enflo, Kerstin, f. 78, 14, docent
 Falk, Cecilia, f. 60, 98, professor
 Falkheimer, Jesper, f. 70, 12, professor
 Forslid, Torbjörn, f. 62, 12, professor
 Granfeldt, Jonas, f. 71, 10, professor
 Gullberg, Marianne, f. 64, 11, professor
 Gulz, Agneta, f. 63, 09, professor

Hagström, Charlotte, f. 65, 11, docent
Halldenius, Lena, f. 67, 12, professor
Harrison, Dick, f. 66, 01, professor
Heberlein, Ann, f. 70, 11, teol. dr
Hedling, Olof, f. 62, 11 docent
Henning, Martin, f. 78, 11, docent
Holmberg, Gustav, f. 67, 06, fil. dr
Holmer, Arthur, f. 66, 02, docent
Holmqvist, Kenneth, f. 64, 09, professor
Holsanova, Jana, f. 62, 08, docent
Jirström, Magnus, f. 60, 10, professor
Jonsson, Bibi, f. 60, 06, professor
Jönsson, Håkan, f. 71, 07, professor
Jönsson, Lars-Eric, f. 61, 10, professor
Jönsson, Mats, f. 60, 08, docent
Kaiserfeld, Thomas, f. 64, 12, professor
Kander, Astrid, f. 62, 08, docent
Klintman, Mikael, f. 68, 09, professor
Kolbe, Wiebke, f. 64, 14, professor
Källkvist, Marie, f. 67, 07, docent
Liljefors, Max, f. 63, 13, professor
Lundell, Patrik, f. 69, 10, docent
Lundgren, Svante, f. 60, 12, docent
Lundin, Katarina, f. 73, 14, docent
Magnusson Staaf, Björn, f. 62, 14, docent
Malm, Thomas, f. 60, 13, professor
Manninen, Satu, f. 68, 11, docent
Moodysson, Jerker, f. 75, 10, docent
Nergelius, Joakim, f. 62, 00, professor
Neuhaus, Sinikka, f. 68, 10, teol. dr
Nilsén, Per, f. 67, 12, docent
Nilsson, Jan-Henrik, f. 61, 14, docent
Noll, Gregor, f. 64, 12, professor
Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
O'Dell, Tom, f. 62, 14, professor
Olsson, Erik J., f. 64, 07, professor
Olsson, Tobias, f. 73, 14, professor

Otterbeck, Jonas, f. 65, 10, professor
 Persson, Johannes, f. 68, 06, professor
 Persson, Maria, f. 70, 14, docent
 Petersson, Bo, f. 60, 00, professor
 Rahm, Henrik, f. 63, 11, docent
 Raudvere, Catharina, f. 60, 96, professor
 Resic, Sanimir, f. 64, 08, docent
 Rosenkvist, Henrik, f. 65, 11, docent
 Röcklinsberg, Helena, f. 69, 07, teol. dr
 Sandberg, Helena, f. 69, 14, docent
 Sarsenov, Karin, f. 68, 10, docent
 Scheuer, Blazenka, f. 67, 09, teol. dr
 Schiöler, Niklas, f. 64, 09, docent
 Sigrell, Anders, f. 61, 09, professor
 Sundin, Olof, f. 68, 10, professor
 Svartvik, Jesper, f. 65, 04, professor
 Tenngart, Paul, f. 72, 10, docent
 Törnquist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, professor
 Vähäkangas, Mika, f. 68, 13, professor
 Wengelin, Åsa, f. 68, 05, fil. dr
 Zander, Ulf, f. 65, 03, professor
 Zetterholm, Karin, f. 67, 08, docent
 Zillén, Erik, f. 60, 03, docent
 Zlatev, Jordan, f. 65, 08, professor

B. UTLÄNDSKA

Duvall-Hargrove, Nancy, 92, professor
 Geisler, Ursula, f. 64, 04, Dr Phil
 Kaszinska, Maria, 91, professor
 Liepe, Lena, f. 62, 03, professor
 Salomon, Patrick, 04, professor

Seniorer

Aarnio, Aulis, f. 37, 83, professor
 Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
 Ambjörn, Lena, f. 58, 04, professor
 Andersson, Hans, f. 36, 87, professor

Andersson, Helen, f. 59, 01, docent
 Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
 Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor
 Baldwin, Peter, f. 56, 04, professor
 Banton, Michael, f. 26, 72, professor
 Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 96, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 05, professor
 Bergholtz, Gunnar, f. 43, 89, professor
 Berglund, Birgitta, f. 54, 08, docent
 Beskow, Per, f. 26, 80, docent
 Bjerke, Björn, f. 41, 80, professor
 Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
 Blomqvist, Göran, f. 51, 94, vd
 Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
 Blomqvist, Karin, f. 54, 97, professor
 Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
 Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
 Borgehammar, Stephan, f. 58, 05, professor
 Bornäs, Göran, f. 35, 74, docent
 Bosson, James, f. 33, 74, professor
 Boyer, Régis, f. 32, 75, professor
 Bramstång, Gunnar, f. 32, 75, professor
 Broberg, Gunnar, f. 42, 91, professor, f.d. præses
 Brohed, Ingmar, f. 40, 81, professor, f.d. præses
 Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
 Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
 Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
 Christensen, Johnny, f. 30, 68, professor
 Christie, Nils, f. 28, 74, professor
 Cinthio, Erik, f. 21, 61, professor
 Clarke, Helen, f. 39, 88, Senior lecturer
 Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, docent
 Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, professor
 Durovic, Lubomír, f. 25, 74, professor
 Eckerdal, Lars, f. 38, 76, biskop
 Edgren, Lars, f. 53, 95, professor

Egonsson, Dan, f. 56, 00, professor
Ek, Sven, f. 31, 71, professor
Ekberg, Lena, f. 54, 96, professor
Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor
Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
Engman, Max, f. 45, 94, professor
Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor
Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
Fernlund, Siegrun, f. 37, 85, docent
Fisiak, Jacek, f. 36, 81, professor
Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
Gabrieli, Mario, f. 15, 63, professor
Geels, Antoon, f. 46, 96, professor
Gellerstam, Göran, f. 40, 92, universitetslektor
Gerle, Elisabeth, f. 51, 03, docent
Germundsson, Tomas, f. 54, 02, docent
Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
Gärdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
Hagberg, Bo, f. 39, 94, professor
Haikola, Lars, f. 47, 95, universitetskansler
Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor, f.d. præses
Hansson, Karin, f. 37, 92, professor
Haskå, Inger, f. 41, 80, docent
Hasselmo, Nils, f. 31, 79, professor
Hedling, Erik, f. 55, 99, professor, f.d. præses
Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor
Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor

Hidal, Sten, f. 46, 83, professor
Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
Holm, Ingvar, f. 23, 62, professor
Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
Holmberg, Claes-Göran, f. 46, 96, docent
Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor
Horne, Merle, f. 50, 96, professor
Huldén, Lars, f. 26, 63, professor
Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor, f.d. præsæs
Häthén, Christian, f. 54, 97, universitetslektor
Höög, Victoria, f. 55, 01, docent
Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
Jacobsen, Eric, f. 23, 61, professor
Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
Jarlbro, Gunilla, f. 53, 07, professor
Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
Jennbert, Kristina, f. 50, 95, professor
Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
Johannesson, Eric, f. 23, 71, professor
Johansson, Ella, f. 58, 02, professor
Johansson, Mats, f. 58, 04, fil. dr
Jonnergård, Karin, f. 57, 99, docent
Jonsson, Hans, f. 28, 74, professor
Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, professor
Julien, Marit, f. 58, 06, professor
Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
Jönsson, Arne, f. 50, 98, professor
Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
Klinge, Matti, f. 36, 76, professor
Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent
Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
Koch, Ludovica, f. 41, 83, professor
Korlén, Gustav, f. 15, 50, professor
Kornhall, David, f. 28, 68, docent

Kostecki, Marian, Jan, f. 49, 83, professor
 Kronsell, Annica, f. 59, 09, professor
 Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
 Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
 Lagerroth, Erland, f. 25, 66, docent
 Lagerroth, Ulla-Britta, f. 27, 70, professor
 Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
 Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
 Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
 Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 34, 72, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
 Larsson, Lisbeth, f. 49, 99, professor
 Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
 Leiss, Elisabeth, f. 57, 03, professor
 Lewan, Bengt, f. 32, 80, docent
 Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
 Lidin, Olof, f. 26, 73, professor
 Lilius, Henrik, f. 39, 85, professor
 Lindahl, Anders, f. 53, 97, universitetslektor
 Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor
 Lindberg, Bo, f. 37, 80, professor
 Lindberg, Christer, f. 56, 97, professor
 Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
 Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor
 Lindwall, Lars, f. 35, 85, professor
 Ljung, Per Erik, f. 43, 95, docent
 Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
 Lundin, Susanne, f. 55, 00, professor
 Lundquist, Karl-Johan, f. 59, 05, professor
 Löfgren, Anna Brita, f. 33, 85, docent
 Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
 Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, professor
 Massengale, James, f. 39, 85, professor
 Melander, Göran, f. 38, 83, professor
 Mettinger, Tryggve, f. 40, 86, professor
 Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor

Moëll, Christina, f. 50, 02, professor
 Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
 Mortensen, Anders, f. 59, 03, fil. dr
 Müller-Wille, Michael, f. 38, 85, professor
 Mårtensson, Anders, f. 27, 82, museichef
 Nalepa, Jerzy, f. 26, 75, docent
 Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
 Nilsson, Annika, f. 58, 09, docent
 Nilsson, Carl-Axel, f. 31, 78, docent
 Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
 Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor, f.d. præsæs
 Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
 Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
 Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
 Nyberg, Tore, f. 31, 80, lektor
 Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
 Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor
 Ohlsson, Anders, f. 56, 99, professor
 Olander, Birgitta, f. 47, 96, phil. dr
 Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
 Ollén, Gunnar, f. 13, 58, professor
 Olsen, Olaf, f. 28, 74, riksantikvarie
 Palm, Anders, f. 42, 86, professor
 Paradis, Carita, f. 53, 03, professor
 Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent
 Persson, Anders, f. 56, 00, professor
 Petersson, Björn, f. 56, 08, docent
 Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
 Platzack, Christer, f. 43, 87, professor
 Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
 Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
 Qvarnström, Olle, f. 53, 00, professor
 Rabinowicz, Włodzimierz, f. 47, 96, professor
 Radler, Aleksander, f. 44, 87, professor
 Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
 Randsborg, Klavs, f. 44, 87, professor
 Register, Cheri, f. 45, 78, professor

Riddersporre, Mats, f. 54, 98 docent
 Ritte, Hans, f. 30, 77, Universitätslektor, Dr Phil
 Roos, Carl Martin, f. 41, 76, professor
 Roos, Paavo, f. 37, 90, universitetslektor
 Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
 Roslund, Mats, f. 57, 04, professor
 Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
 Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr
 Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
 Rydén, Per, f. 37, 82, professor
 Rystad, Göran, f. 25, 58, professor
 Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
 Rømhild, Lars Peter, f. 34, 83, lektor
 Rønnow-Rasmussen, Toni, f. 56, 07, docent
 Sabatakakis, Vassilios, f. 54, 06, fil. dr
 Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor
 Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
 Salomonsen, Per, f. 28, 74, afdelingsleder
 Salomonsson, Karin, f. 59, 05, docent
 Sanders, Hanne, f. 52, 01, docent
 Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
 Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
 Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
 Schönström, Rikard, f. 55, 07, professor
 Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
 Sen, Amartaya, f. 33, 81, professor
 Simonsson, Tord, f. 26, 74, docent, biskop
 Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, professor
 Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
 Sjölin, Jan-Gunnar, f. 39, 84, professor
 Skansjö, Sten, f. 42, 88, professor
 Stenberg, Leif, f. 59, 03, professor
 Steene, Birgitta, f. 28, 80, professor
 Steensland, Lars, f. 41, 94, professor
 Stenström, Johan, f. 51, 01, professor
 Stolleis, Michael, f. 41, 92, professor
 Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor

Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor
Swahn, Jan-Öjvind, f. 25, 61, professor
Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
Svartvik, Jan, f. 31, 70, professor
Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
Svensson, Birgitta, f. 48, 96, professor
Svensson, Christina, f. 45, 98, docent
Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
Svensson, Lars-Håkan, f. 44, 85, professor
Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor
Söderström, Lars, f. 40, 89, professor
Sørensen, Knud, f. 28, 71, professor
Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
Thavenius, Jan, f. 34, 81, docent
Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor
Thorsen, Nina G., f. 45, 88, lektor
Touati, Paul, f. 50, 95, professor
Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
Törnqvist, Gunnar, f. 33, 68, professor
Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, professor
Vandkilde, Helle, f. 55, 00, docent
Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
Vikner, Kerstin, f. 51, 98, docent
Vilkuna, Asko, f. 29, 69, professor
Vinge, Louise, f. 31, 72, professor
Wallengren, Ann-Kristin, f. 59, 07, professor
Weimarck, Torsten, f. 43, 95, professor
Werbart, Bozena, f. 48, 95, professor
Werner, Yvonne, f. 54, 97, professor
Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent
Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
Westman, Rolf, f. 27, 74, professor
Wiberg, Eva, f. 58, 02, professor

Widebäck, Göran, f. 30, 76, docent
 Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
 Wieslander, Hans, f. 29, 74, professor
 Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
 Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
 Wilson, David, f. 30, 72, professor
 Wrede, Gösta, f. 28, 82, pastor primarius, docent
 Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
 Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
 Yard, Stefan, f. 49, 99, professor
 Zetterholm, Magnus, f. 58, 08, docent
 Zettersten, Arne, f. 34, 72, professor
 Åkesson, Lynn, f. 51, 97, professor

Bortgångna hedersledamöter

Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
 Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor
 Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Fehrman, Carl, 1915–2010, professor, f.d. præsæs
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor, f.d. præsæs
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor, f.d. præsæs
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör
 Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Stjernquist, Berta, 1918–2010, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor
 Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor, f.d. præsæs
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Acking, Carl-Axel, 1910–2001, professor
 Bendz, Maj, 1909–2006, fru
 Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare
 Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Borelius, Sven 1928–2004, direktör
 Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström, 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assuransdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Ekblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Jörgen, 1902–2002, direktör
 Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf von, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Grönvall, Anders, fil. lic., 1937–2009, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, 1922–2012, friherre
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina von, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 Hallwyl, Walter von, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd
 Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelme-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmberg, Hans Åke, 1919–2001, tekn. dr

Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör
 Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Johnson, Sten K., 1945–2013, direktör
 Kennedy, Douglas, 1912–2007, godsägare
 Larsson, Inger, 1937–2013, informationskonsult
 Larsson, Sven Gunnar, 1911–2003, direktör
 Lindh, Sten, 1922–2011, ambassadör
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Modin, Alvar, 1920–2007, direktör
 Malmros, Frans, 1925–2003, konsul
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghandler, dr phil
 Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Möller, Frans Ballieu, 1897–1995, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palmstierna, Anne-Marie Aurore, 1907–1995, friherrinna
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Palmstierna, Jacob, 1934–2013, friherre
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petré, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rasmusson, Eric, 1916–2011, direktör
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör, f.d. præsens
 Roos, Axel, 1922–2007, bankdirektör
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sager, Olof, 1920–2008, universitetslektor
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr
 Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare
 Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör

Samuelson, Sten Olov, 1926–2002, professor
Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
Sandblom, Grace, f. Schaefer, 1907–2006, fru
Schmitterlów, Adelheid Emma Otburgis von, 1875–1959, godsägare
Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic.
Ståhlbrandt, Åke, 1914–1995, direktör
Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
Thott, Greta, 1908–2003, grevinna
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
Tunhammar, Elam, 1903–1995, direktör
Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, 1904–2000, verkst. direktör
Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru
Wrangel von Brehmer, Margit, 1916–2011, friherrinna
Wrede, Ulrika, 1955–2012, friherrinna

Stadgar för Vetenskapssocieteten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskapssocieteten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores. I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

STYRELSE OCH NÄMNDER

§ 6

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN

§ 11

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.

Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär sluten omröstning. Vid lika röstetal avgörs valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeteten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst $2/3$ majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND
Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Treeworship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.

34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finnerup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finnerup. Political complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.

54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs *Jerusalem*. Revolutionär sektarism mot fäderneärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's *Jerusalem*. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971.
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. *Ulf Sjödel*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.
75. *Ulf Sjödel*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard* – *Constantin Gâdei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.
78. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: The West Midland Counties. 1987.
79. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter III. Kvinneby-amuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av *Gösta Holm*. 1987.
80. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes", Part 1. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1988.
81. *Maturin Cordier*. De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par *Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.

82. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". Part II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1989.
83. *Sture Hast*. Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon. 1990.
84. *Johan Cederlund*. Ritmästarna vid Lunds universitet. 1990.
85. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 1. Ed., by *Sigurd Kroon et al.* 1993.
86. *Waldemar Sundberg*. KUSHTA. A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts. II. The Ascending Soul. 1994.
87. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part 1. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1995.
88. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties. 1995.
89. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1996.
90. Diego Valadés, Catholicae Assertionones von *Bengt Löfstedt* und *Scott Talkovic*. 1998.
91. *Thomas Rydén*, Det anglosaxiska köpenhamnsevangeliet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o. 2001.
92. *Mats Roslund*, Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300. 2001.
93. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350. I Vowels (except diphthongs). 2001.
94. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350: the Southern Counties. Diphthongs and Consonants. 2002.
95. *Hans Jonsson*, Metaforen som semantisk händelse. 2003.
96. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 2. Ed. by *Britta Olrik Frederiksen et al.* 2008.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplane-konst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
3. *Karl E. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.

5. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhålls inb. i hfr bd.
6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
10. *Knut Knutsson och Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
12. *Per Ingelman*. Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
13. *Bjersjöholm*. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m.fl.* 1992.
14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bilddokumentation. 1995.
16. *Bertil Ejder och Thorsten Andersson*. Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. 1998.
17. *Glimmingehus 500 år*. Tretton texter redigerade av *Sten Åke Nilsson under medverkan av Annette Landen*. 1999.
18. *Ola Svensson*. Helsingborgs län. Räkenskaper 1582/83. Jordebok 1583–84. Extra skattemantalslängd 1584. 2001.
19. Da Østdanmark blev Skåne. *Karl-Erik Frandsen och Jens Christian Vesterskov Johansen* (red.). Utgiven i samarbete med Skippershoved. 2004.
20. *Thorsten Andersson, Bertil Ejder m.fl.* Kristianstads rådstugubok 1617–1637. Registerdelen. 2004.
21. Decimantboken 1651 för Skåne, Blekinge och Bornholm. Utgiven och kommenterad av *Sten Skansjö och Birgitta Tuvestrand*. 2007.
22. *Torkel Eriksson, Knut Drake och Peter Carelli*, Kärnan och borgen. Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria. 2007.
23. *Mattias Karlsson*, Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift. 2015.

Årsbok 1920–1969

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Artikelförfattare

Anna Hedlund är fil. doktor i socialantropologi och disputerade 2014 med avhandlingen "Exile Warriors" vid Lunds Universitet. Anna Hedlund har för närvarande en postdoktjänst vid South African Research Chair in Social Change, University of Johannesburg. Under hösten 2015 är Anna Hedlund gästforskare vid Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Tyskland finansierat av Eric Svenssons resestipendium, Riksbankens Jubileumsfond.

Per Erik Ljung, docent i litteraturvetenskap och f.d. universitetslektor vid Lunds universitet, har bland annat arbetat med litteraturhistoria – med bidrag i *Skånes litteraturhistoria I–II* (1996–97), *Den svenska litteraturen IV* (1989) och *Literary History: Towards a Global Perspective* (2006) – och med ämneshistoria, till exempel i *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorie-skrivning I–II* (2001). 2009 gav han ut essäsamlingen *Drömmar som förplikta. Om Vilhelm Ekelund och hans läsare* och redigerade sedan *Transformationer. Valda texter från International Association of Scandinavian Studies (IASS) 28:e konferens i Lund 2010* (2011). Uppsatsen om F J Billeskov Jansens *Poetik* knyter an till "Med Olle Holmberg bland drömmar och bilder" i årsboken 2009.

Björn Magnusson Staaf är docent i arkeologi och lektor i museologi vid institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, där han disputerade 1996 på avhandlingen *An Essay on Copper Flat Axes*. Han har tidigare studerat vid Ludwig-Maximilians Universität Mnchen och University of California Los Angeles. Magnusson Staaf har arbetat som stadsantikvarie i Lund och som sakkunnig fr forskning och utvecklingsfrågor vid Riksantikvarieämbetet. Magnusson Staaf har även varit representant för Nordeuropa i World Archaeological Congress 2003–2011 och ordförande för Svenska Arkeologiska Samfundet 2010–2012. I sin forskning har han bland annat inriktat sig på bebyggelsehistoriska frågor både ur ett förhistoriskt perspektiv, *Lngghuslandskapet* (2006), skriven tillsammans med Nils Björhem, och utifrån industrialismens och postindustrialismens horisont, *Arkitekterna som formade Malmö* (1996) och *Malmö i skimmer och skugga* (2009), skrivna tillsammans med Tyke Tykesson.

Per Nilsén är docent i rättshistoria vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet. Hans främsta forskningsintresse är de nordiska rättssystemens utveckling och hur dessa rättssystem påverkats av kontinentaleuropeiskt tankegod. För närvarande arbetar han med en kommenterad utgåva av David Nehrman Ehrenstråles (1695–1769) föreläsningar i svensk statsrätt, ett projekt som finansieras av Institutet för rättshistorisk forskning, grundat av Gustav och Carin Olin.

Anders Persson är professor i sociologi respektive utbildningsvetenskap vid Lunds universitet och bedriver forskning om social interaktion och skola/utbildning. Han publicerade 2012 boken "Ritualisering och sårbarhet – ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion". Hans artikel "Front and backstage in social media" belönades 2012 med ett internationellt vetenskapligt pris. Bland hans senaste publikationer kan nämnas artikeln "Framed school" (2014 i tidskriften *Scandinavian Journal of Educational Research*), antologibidraget "Backstage med Goffman och Knausgård – sociologi och skönlitteratur bakom interaktionsordningen fasader" och inledningen till nyutgåvan 2015 av Bengt Gessers bok "Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning" med titeln "Utbildningens relativa vikt". Den här föreliggande artikeln presenterades vid en papersession på Sociologiska världskongressen i Japan 2014 där han också organiserade och var ordförande för sessionen "Online Interaction: The Changing Meaning of Social Context".

Helena Sandberg är docent i medie- och kommunikationsvetenskap och verksam som lektor vid Institutionen för kommunikation och medier vid Lunds universitet. Hon leder sedan 2010 gruppen CAI@LU (Children Advertising and Internet at Lund University) som forskar om barn och ungas förståelse av och visuella interaktion med internetreklam. Utöver barn, reklam och digitala medier är hälsa ett av hennes stora forskningsintressen. Hon har bl.a. studerat hur hälsa och ohälsa, mat, kropp och konsumtion gestaltas i olika medier, t.ex. nyheter, reklam, bloggar och kampanjer. Under det kommande läsåret kommer hon att tillsammans med docent Gubjörg Erlingsdottir leda temat *eHealth: for better, for worse – in sickness and in health* vid Puffendorfinstitutet.

Andreas Westergren är forskare, teol. dr och teol. kand. i kyrkohistoria vid Lunds universitet. Även om hans fokus är på den tidiga kristendomen har han både i undervisning och på resande fot till Syrien och närliggande länder intresserat sig för de kristna gemenskapernas situation i Mellanöstern. Avhandlingen

från 2012, *Sketching the Invisible*, belönades med priset ur AB CWK Glerups fond av Vetenskaps societeten och handlar om hur senantika helgonberättelser på grekiska paradoxalt nog kan framställa eremiter som föredömen för samhällsliga gemenskaper. I det av Riksbanken finansierade forskningsprogrammet *Det tidiga klosterväsendet och den antika bildningen* har han undersökt hur samhälls- och bildningsideal tematiseras i monastiska texter. Vid sidan av detta har han även ett mångårigt engagemang i det internationella masterprogrammet *Religious Roots of Europe*, där judendomen, kristendomen och islam studeras komparativt utifrån deras gemensamma uppkomstmiljö.

Ola Wikander är teol. dr i Gamla testamentets exegetik. Han arbetar framför allt med antikt språkligt material från Främre Orienten, i synnerhet med hebreiska och ugaritiska texter. Hans avhandling (2012, internationellt publ. 2014) heter *Drought, Death and the Sun in Ugarit and Ancient Israel*. Han har också givit ut populärvetenskap om äldre språk och religion, t.ex. *I döda språks sällskap* (2006), *Ett träd med vida grenar – de indoeuropeiska språkens historia* (2008) och *Gud är ett verb – tankar om Gamla testamentet och dess idéhistoria* (2014). Han har engagerat sig för de äldre språkens vikt i forskning och samhälle och ofta framträtt för att propagera för dessa saker i föreläsningar och medier. Förutom att undervisa i klassisk hebreiska forskar han om indoeuropeisk påverkade motiv i Gamla testamentets värld (finansierat av Vetenskapsområdet) samt har genomfört ett forskningsprojekt kring informationsbevarande över mycket lång tid, finansierat av Svensk kärnbränslehantering AB – artikeln i denna volym är ett resultat av det senare.

Louise Vinge är professor emerita i litteraturvetenskap. Hon disputerade 1967 på en avhandling om Narcissusmyten i den västeuropeiska litteraturen fram till 1800-talets början och har sedan forskat om bland annat svensk romantik. Den här presenterade uppsatsen hör samman med ett lagarbete som genomfördes på 1990-talet vid litteraturvetenskapliga institutionen och som resulterade i *Skånes litteraturhistoria*, utgiven i två delar 1996 och 1997. Hon har redigerat uppsatssamlingar för Selma Lagerlöf-sällskapet och senast utgivit *I Selmas sällskap*, 2013. Hon var sekreterare i Vetenskaps societeten på 1970-talet och är medlem av Kungl. Vitterhetsakademien.

